

I vårt bilde?

Landskap og kulturminner, verdi og forvaltning

Elin Rose Myrvoll

Avhandling levert for graden
Philosophiae Doctor

Juni 2012

I vårt bilde?

Landskap og kulturminner, verdi og forvaltning

Elin Rose Myrvoll

Avhandling levert for graden Philosophiae Doctor

**UNIVERSITETET I TROMSØ
Institutt for arkeologi og sosialantropologi
Juni 2012**

Forord

Mange gode hjelpere har jeg hatt i dette arbeidet, og de har hatt mangfoldige roller. Noen har finansiert og tilrettelagt. Andre har lest og kommentert, kommet med gode råd, oppmuntret og strammet meg opp.

Professor Bjørnar Olsen ved institutt for arkeologi og sosialantropologi har vært min veileder. Inderlig takk til Bjørnar for alle hans konstruktive og inspirerende innspill, tålmodighet og for den uslitelige trua på at jeg ville komme i havn. Bjørnar skal også ha stor takk for å ha invitert meg med i Mangeromsprosjektet. I den forbindelse vil jeg nevne de andre «mangeromskarane» og takke særlig Jørn Erik Henriksen, Keth Lind og Colin Amundsen for mange trivelige stunder, diskusjoner og flotte minner fra feltarbeid langs Finnmarkskysten.

Jeg vil også takke Norges forskningsråd og min arbeidsgiver Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU) for finansiering av prosjektet mitt. Direktør Carsten Paludan-Müller i NIKU skal dessuten ha stor takk for å legge forholdene til rette for arbeidsro da jeg trengte det som mest. Stor takk også til NIKUs forskningsdirektør Inga Fløisand som har vært en klok og omtenksoin pådriver og leser.

Så til mine kjære arbeidskamerater i NIKU i Tromsø, Inger Marie Holm-Olsen, Alma Thuestad, Marit Myrvoll, Stine Barlindhaug, Einar Eythórsson, og Camilla Brattland: tusen takk for gode diskusjoner, for interessen, humøret og latteren. Av disse vil jeg særskilt takke Inger Marie Holm-Olsen som har bidratt med sin inngående kunnskap om kulturminneregisteringer for Økonomisk kartverk og Fornminneregisteret, og Marit Myrvoll som har lest og kommet med verdifulle kommentarer i innspurten. Inger Marie, Marit og Alma er medforfattere i den ene artikkelen i avhandlinga, og takk til alle tre for det gode samarbeidet.

Så til mine kjæreste og nærmeste: Per Lorentzen, du var der heile tida. Takk! Og de tre «finingan» mine, Øyvind, Elias og Ingrid. Dere også.

Tromsø, juni 2012

Elin Rose Myrvoll

Sammendrag

I denne avhandlinga undersøkes ulike faktorer eller formasjonsprosesser som gjør seg gjeldende når et kulturminne identifiseres og registreres. Valg av klassifikasjonssystemer, arkiv- og databasesystemer, tilskrivning av verdi, lovverk og forvaltningsstruktur er alle faktorer som står i et dynamisk forhold til hverandre og som påvirker kulturminnene og kunnskapsproduksjonen om dem. Med dette utgangspunktet undersøkes gjennom avhandlingas fire artikler: kulturminneregistrering som praksis, relasjonen mellom de fysiske kulturminnene og opplysningene om dem som tilflyter arkiv og databaser, møtet mellom arkeologi og lokal tradisjonell kunnskap samt lovverkets konsekvenser for forvaltningen av kulturminner. Kulturminneregistrering som praksis, kan karakteriseres som en dynamikk mellom arkeologens erfaring med landskapet og landskapet som tilbyder av muligheter (affordances) både for næringsutøvelse og rituelle praksiser. Klassifikasjonssystemer og kategorier er en forutsetning for kulturminneregistrering samtidig som det kan være til hinder for å erkjenne anomalier. Inspirert av Bruno Latours begrep sirkulerende referanse blir det i avhandlinga påvist brudd og misrepresentasjoner mellom opplysninger som ble nedtegnet da kulturminnene ble registrert og det som framgår av den nasjonale kulturminnedatabasen Askeladden. Videre viser avhandlinga at lokal kunnskap både kan være en ressurs i kulturminne-registrering samtidig som arkeologenes særlige etterspørsel etter opplysninger om bestemte kulturminnetyper, kan komme til å virke styrende på lokale oppfatninger om kulturminneverdi. Kulturminneloven i Norge gir et sterkt vern til automatisk fredete kulturminner og den flytende 100-årsgrensa for automatisk fredning av samiske kulturminner vil på sikt kunne by på forvaltningsmessige utfordringer etter hvert som antallet samiske kulturminner forventes å øke. Disse utfordringene kan sees som en følge av at kulturminnenes verdi vanligvis vurderes ut fra et nytteperspektiv. Kulturminnene forventes å skulle bidra til styrking av identitet samt være en kilde til kunnskap om vår fortid. Alternativt foreslås det at kulturminner også kan tillegges en egenverdi som begrunnes i omsorg og respekt for våre materielle omgivelser. Et slikt perspektiv vil også ha relevans for og innflytelse på kulturminneregistrering og på hvordan kulturminneopplysninger behandles og forvaltes i dagens arkiv og databasesystemer.

Summary

The thesis examines how various factors or formation processes are evident when cultural heritage is identified and surveyed. The selection of classification systems, archive and database systems, ascription of value, current legislation and management structures are all factors that act in a dynamic relationship and influence the cultural heritage sites and knowledge production. From this point of departure the thesis' four articles examine; surveys of cultural heritage sites as a practice, the relationship between the documentation of cultural heritage sites and the information that is subsequently transmitted to archives and databases, the interaction between archaeology and local traditional knowledge, and finally consequences of the Norwegian Cultural Heritage Act for the management of cultural heritage sites. Cultural heritage surveys as a practice can be characterized as an interaction between the archaeologist's gained experiences in the landscape and of the landscape as a provider of opportunities (affordances) for both subsistence and ritual practices. Classification systems and categories are a precondition for this practice and can at the same time constitute an obstacle when it comes to recognising new categories of cultural heritage monuments. Inspired by Bruno Latour's concept, circulating reference, disruptions and misrepresentations are identified when comparing the information documented on site and what is to be found in the Norwegian National Sites and Monument Record. Furthermore the thesis recognizes local traditional knowledge as a resource in cultural heritage surveys, but the archaeologists' demand for information about certain types of cultural heritage sites may influence and change local conceptions of cultural value. The Norwegian Cultural Heritage Act provides a strong protection for cultural heritage sites in Norway and the 100 year time limit for automatic protection of Sámi cultural heritage sites may lead to future challenges as the number of sites increases over time. These challenges can be seen partly as a result of general expectations for cultural heritage sites to be of value for humans. They are expected to contribute to the strengthening of cultural identity and be a source of knowledge about our past. Alternatively, the thesis proposes that cultural heritage can also be attributed to an intrinsic value rooted in care and respect for our material surroundings. This principle or ethic could also be of relevance and influence surveys and documentation methods and further how information about cultural heritage sites are submitted and treated in archives and database systems.

Innhold

Forord.....	i
Sammendrag.....	iii
Summary	iv
DEL I Introduksjon	1
1 Innledning	3
1.1 Bakgrunn	3
1.2 Tema og problemstillinger	6
1.3 Organisering.....	9
1.4 Kilder og empirisk tilnærming	11
2 Teoretisk bakgrunn – fra fenomenologi til symmetrisk arkeologi	15
2.1 Arven fra Descartes.....	16
2.2 Fenomenologi – sentrale aspekter.....	17
2.3 Symmetrisk arkeologi	21
3 Kulturminneregistrering som praksis - landskap, dokumentasjon og database.....	25
3.1 Kulturminneregistrering som ferdighet.....	25
3.2 Fjellet befaler?.....	29
3.3 Tradisjonskunnskap som ressurs i kulturminneregistrering	35
3.4 Dokumentasjon i lys av begrepet «sirkulerende referanse»	39
3.5 Kategorier – en stille tvang	44
4 Kulturminneloven – uforutsette konsekvenser?	49
4.1 Lovverk som avbøtende tiltak.....	49
4.2 Flytende fredningsgrense – utfordringer og uforutsette konsekvenser	52
5 Kulturminner og verdi.....	61
5.1 Universelle kulturminneverdier og autorisert kulturminnediskurs	61
5.2 Forvaltning - bevaring, bruk eller forbruk	65
5.3 Kulturminner som forsoning.....	66
6 Konklusjon – fra hierarki til symmetri	71
6.1 Kulturminner i <i>vårt bilde</i>	71
6.2 Fra hierarki til symmetri.....	73
7 Referanser	79
DEL II Artikkelsamling	91

Figurliste

Figur 1: Kulturminner og formasjonsprosesser – gjensidig påvirkning.	8
Figur 2: Vestsida av Gahperaš, Várjjat/Varanger (foto: Elin Rose Myrvoll).....	31
Figur 3: Vestsida av Gahperaš, Várjjat/Varanger (foto: Elin Rose Myrvoll).....	31
Figur 4: Kløft, Gahperaš, Várjjat/Varanger (foto: Elin Rose Myrvoll).....	32
Figur 5: Antropomorfe trekk, Gahperaš, Várjjat/Varanger (foto: Elin Rose Myrvoll). 32	
Figur 6: Østsida av Gahperaš, Várjjat/Varanger (foto: Elin Rose Myrvoll).	33
Figur 7: Samiske graver i skiferur, Várjjat/Varanger (Foto: Elin Rose Myrvoll).	34
Figur 8: Gjenbruk - fra fangstgrop til smøregrop, Guovdageiannu suohkan / Kautokeino kommune (Foto: Elin Rose Myrvoll).....	39
Figur 9: Nye kulturminnetyper - pelsdyrfarm, Unjárgga gielda / Nesseby kommune (foto: Elin Rose Myrvoll).....	56
Figur 10: Fra oljetank til naust, Porsáŋggu gielda / Porsanger kommune (foto: Elin Rose Myrvoll).	57
Figur 11: Tunes i Nordkapp kommune har lag på lag med kulturminner fra jernalder, middelalder og nyere tid (foto: Bjørnar Olsen).	59
Figur 12: Sarnes internatskole i Nordkapp har noe «på gang» med vinterstormene (foto: Elin Rose Myrvoll).....	77

DEL I Introduksjon

1 Innledning

Hva skjer når kulturminner blir identifisert og dokumentert? Hvilke ferdigheter kreves i jakten på fortidas levninger, og hvordan dokumenterer vi det vi finner? Hvordan forholder vi oss til lokal kunnskap om kulturminnene? Hva skjer med vår dokumentasjon i felt når den overføres, struktureres og tilpasses kriterier skapt av arkivsystemer og databaser? Og hvordan påvirker dette vår oppfatning og verdsetting av kulturminner både som objekt for forvaltning og forskning? Disse spørsmålene står sentralt i denne avhandlinga som tar for seg hva som skjer med et kulturminne, og vurderinga av det, fra det blir funnet og registrert, og til det ender opp som et *foredlet* produkt for forskning- og forvaltningsmessig konsum.

I dette innledende kapitlet i Del I vil jeg først redegjøre for bakgrunnen for avhandlinga med utgangspunkt i min erfaring fra kulturminneforvaltning og fra forvaltningsrelaterte forskningsprosjekter. Videre følger en nærmere utdyping av problemstillingene. Det etterfølgende inneholder en gjennomgang av avhandlingas organisering og presenterer de fire artiklene som inngår i avhandlingas Del II. Innledningskapitlet avsluttes med en redegjørelse for hvilke kilder og empirisk tilnærming som studien utgår fra.

1.1 Bakgrunn

Tema for avhandlinga kan sees i relasjon til de erfaringer jeg har gjort meg gjennom arbeid i kulturminneforvaltningen i Finnmark fylkeskommune, i Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU) og gjennom deltakelse i prosjektet *Kulturmiljøer fra jernalder og eldre historisk tid i Kyst-Finnmark. En undersøkelse med utgangspunkt i fenomenet mangeromstufter* (heretter omtalt som Mangeromsprosjektet). Gjennom arbeidet i kulturminneforvaltningen på 1990-tallet ble jeg introdusert for de redskapene som forvaltningsapparatet hadde til rådighet. I tillegg til fylkeskommunens arkiver og kartblad (Økonomisk kartverk) var databasen SIFT (Søking i Fri Tekst) som etter hvert ble avløst av Fornminneregisteret, det viktigste redskapet i den daglige saksbehandligna. SIFT og Fornminneregisteret var en stor forbedring sammenlignet med situasjonen bare få år tidligere. Det var likevel flere forhold som bød på

utfordringer i arbeidet. Det ene var dekningsgraden til Økonomisk kartverk. Bare omkring 18% av Finnmarks arealer var kartlagt. De kartlagte arealene var hovedsakelig bebygde områder samt korridorer langs riksvegnettet, og de fleste av kulturminneregistreringene var derfor relatert til disse arealene. Dette innebar at det fantes store områder i innlandet og langs ytterkysten der det ikke hadde vært gjennomført noen form for kulturminneregistreringer. Dette forholdet gjenspeilet seg også i klassifikasjonssystemet ved at det hovedsakelig inneholdt betegnelser på kulturminner i fjordstrøkene. Typebetegnelsene som ble lagt inn i registrene, var heller ikke knyttet opp til en standardisert nomenklatur, noe som innebar ulik begrepsbruk i navngivning og typebestemmelse av kulturminner. Det viste seg derfor å være vanskelig å foreta søk etter enkelte kulturminnetyper siden de var klassifisert og navngitt forskjellig. Typebetegnelsene var heller ikke oppdatert i tråd med nyere forskningsresultater på 1990-tallet.

Da jeg begynte å arbeide i NIKU i 1999, var det NIKU som driftet og ajourførte Fornminneregisteret på oppdrag fra Riksantikvaren. Jeg deltok i dette arbeidet, og det ble gjennomført flere tiltak med formål og bedre søkefunksjonene i registeret. Det ble blant annet utarbeidet en kulturminnenomenklatur, og innlegging av opplysninger i registeret skulle skje i henhold til denne nomenklaturen. Etableringa av en nomenklatur innebar også at det ble påbegynt ei ajourføring av kulturminneopplysningene som allerede var lagt inn i databasen.

Behovet for å kunne bruke registeret til å søke opp bestemte kulturminnetyper ble tydelig aksentuert da jeg i perioden 2001- 2005 deltok i Mangeromsprosjektet¹. Prosjektet var et tverrfaglig forskningsprosjekt ledet av professor Bjørnar Olsen ved Universitetet i Tromsø, og var rettet mot særegne kulturmiljøer fra jernalder og eldre historisk tid langs Finnmarkskysten (Amundsen et al. 2003; Henriksen et al. 2006; Myrvoll 2006; Amundsen 2008; Henriksen 2008; Olsen et al. 2011). Formålet med feltarbeidet i prosjektet var å lokalisere og undersøke kulturmiljøer med mangeromstuffer. Tuftene var i liten grad undersøkt tidligere. De var i varierende grad oppfattet som en egen kulturminnetype, noe som også gjenspeilet seg i

---

¹ Prosjektet var finansiert av Norges forskningsråd.

typebetegnelsene som var benyttet på dem i Fornminneregisteret. Vårt første anliggende var derfor å få oversikt over mangeromstuftene i registeret, og etter en nærmere gjennomgang fant vi 15 registrerte lokaliteter som etter beskrivelsen kunne inneholde mangeromstufter. Disse hadde fått typebetegnelser som *tuft*, *haug*, *tuftekompleks*, *samling hustufter*, *russesalteri* og *dru eklasetuft*. På bakgrunn av observasjonene gjort under det etterfølgende feltarbeidet i prosjektet ble typebetegnelsen *mangeromstuft* definert som et boligkompleks sammensatt av mange rom forbundet med en korridor.

Mangeromsprosjektet hadde både ei kulturhistorisk og ei forvaltningsrettet målsetting. Den kulturhistoriske var å forsøke og forstå de sosio-kulturelle og økonomiske prosessene som hadde skapt de spesielle tuftekompleksene som mangeromstuftene utgjorde, samt de rike kulturmiljøene som de inngikk i. Den forvaltningsmessige målsettinga var å skape et bedre grunnlag for forvaltning og vern av disse kulturmiljøene. I dette inngikk også aktivering av lokal kunnskap og engasjement, og det ble det etablert et eget nettsted for prosjektet. Da de arkeologiske undersøkelsene startet i Berlevåg kommune i 2002, ble det opprettet kontakt med kommuneadministrasjonen og grunnskolen i kommunen. Vi ønsket at kontakten mellom prosjektet og lokale aktører skulle ha form av dialog og ikke være en enveis formidling av forskningsresultater. Dette lyktes etter vår mening. En av årsakene var trolig at kontakten lokalt ble opprettet tidlig i prosjektperioden, og i stedet for ferdige forskningsresultater var det prosjektets problemstillinger og diskusjonen rundt disse som ble hovedtema. Videre kom det fram at folk i kommunen generelt hadde lite kjennskap til eldre kulturminner og historisk landskapsbruk i nærområdene. Trolig kan dette som Mia Krogh (1999) har påpekt, sees i sammenheng med at bosetningen i kommunen de siste århundrene hadde vært preget av stor geografisk mobilitet på grunn av fluktasjoner i fisket. De lokale historiene var derfor preget av den nære fortida med krigen og havnehistoria som sentrale tema. Dette skapte en annen situasjon enn den man finner i områder der bosetningen har en større grad av kontinuitet og landskapsbruken utgår fra jordbruk eller reindrift. Fraværet av lokale historier om eldre kulturminner og landskapsbruk innebar at arkeologenes historier i liten grad kom til å konkurrere med lokale historier og tolkninger. For eget vedkommende skapte situasjonen i Berlevåg en bevissthet om at formidling også må sees i relasjon til lokal kon-

tekst. I noen sammenhenger kan arkeologenes faghistorier bidra til å synliggjøre kulturminner og etterfylle landskap med historier der dette har gått tapt, mens faghistorier i andre områder kan stå i fare for å devaluere lokalt produserte historier om kulturminner og landskapsbruk.

Gjennom arbeidet i NIKU har jeg også deltatt i FoU-prosjekter finansiert av Riksantikvaren. Disse har særlig vært rettet mot utfordringer i forvaltningen av samiske kulturminner, og jeg vil her nevne prosjektene *Samiske helligsteder* (Myrvoll 2008) og *100-årsgrensa for samiske kulturminner* (Holm-Olsen et al. 2010, 2011; artikkel 4 i avhandlingas Del II). Erfaringene mine fra Mangeromsprosjektet og fra forskning og forvaltningsrelevant arbeid i NIKU samt arbeid innen kulturminneforvaltningen danner bakgrunn for problemstillingene i avhandlinga. Også empiri og eksempler er hentet fra det nevnte arbeidsfeltet. Et siste moment som skal nevnes, er at jeg gjennom mitt arbeid med forskning, forvaltning og kulturminnevern i økende grad også ha begynt å reflektere over hvilke verdier som eksplisitt og implisitt ligger til grunn for vårt forhold til – og behandling av - kulturminner. Begreper som ressurs og kulturminnebestand, benevnelser som vi normalt forbinder med andre forvaltningsregimer, blir i økende grad alminneliggjort også i mitt arbeidsfelt. Selv om dette neppe er tiltenkt, kan det synes som om effektivitet og nytte er blitt uforholdsmessig sentrale parametere i kulturminnevern og forvaltning.

1.2 Tema og problemstillinger

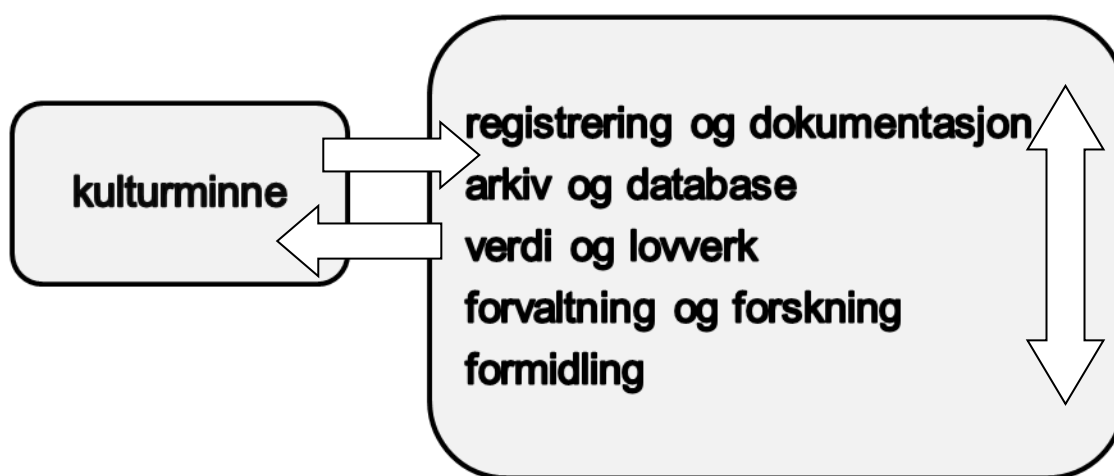
Kulturminneregistrering kan ved sida av arkeologiske utgravninger sies å være nærmest et «kategorisk imperativ» i utøvelse av disiplinen arkeologi, og nettopp feltarbeidet er kanskje det som mer enn noe annet gir arkeologien sin identitet (Holtorf 2005). Feltarbeidet gjør arkeologien synlig og utgjør ofte en møtested mellom faget og allmenheten, mellom ekspertise og lokal kunnskap. Gjennom kulturminneregistrering framskaffes en empiri som danner basis for videre kunnskapsproduksjon og formidling. Kulturminnene som blir identifisert, dokumenteres *in situ* der de befinner seg i terrenget, og nedtegnelsene i felt blir dernest transformert, tilpasset og videreført gjennom mange ledd og ulike medier.

I overført betydning kan begrepet *formasjonsprosesser* brukes om det som skjer med denne dokumentasjonen; hvordan den påvirkes og formes fra kulturminnet første gang blir observert og registrert i felt og fram til denne informasjonen sorteres og kategoriseres i registre og databaser. Vanligvis brukes dette begrepet om de prosessene som fysisk påvirker kulturminner og arkeologisk materiale. Særlig Michael Schiffer (1976, Rathje og Schiffer 1982) har vært sentral i beskrivelse og definisjon av arkeologiske formasjonsprosesser. I boka *Archaeology*, skrevet sammen med William Rathje, utdyper de hvordan kulturelle og miljømessige formasjonsprosesser skaper og virker inn på det arkeologiske materialet og konteksten materialet inngår i (Rathje og Schiffer 1982: 105-153). Sammensettinga og omfanget av disse prosessene er avgjørende for hvordan materialet og konteksten det inngår i, framstår. Gjennom ulike kulturelle formasjonsprosesser kan materiell kultur omformes, gjenbrukes, endres og ødelegges. Likeledes er det materielle hele tida under påvirkning fra sine miljømessige omgivelser - både på storskalanivå, for eksempel i form av landheving, vulkanutbrudd, oversvømmelse, erosjon og klimatiske forhold, og i de nære omgivelsene gjennom for eksempel den kjemiske sammensettinga i jorda, mikrober og dyreatferd. Formasjonsprosesser kan også sies å være gjeldende etter at en artefakt er gravd fram. De miljømessige formasjonsprosessene vil fortsatt finne sted, men det faktum at gjenstanden fjernes fra sin deponeringskontekst og igjen tas i bruk (som gjenstand i en museumsmonter, i et magasin etc.) bringer den på ny under innflytelse av både kulturelle og naturlige formasjonsprosesser (Rathje og Schiffer 1982: 108). Gjennom begrepet formasjonsprosesser settes fokus på omforminga, varigheten og dermed *biografien* til arkeologisk materiale og materiell kultur. Det synliggjør materialets skiftende funksjoner og tilstander - og indirekte gjennom dette - materialets varighet som langt overskrider den opprinnelige og første bruken.

Begrepet formasjonsprosesser gir etter mitt syn også mening når det brukes om generering og arkivering av informasjon og kunnskap om kulturminner. Automatisk fredete faste kulturminner blir som regel bare dokumentert gjennom registrering, og utgravning utgjør statistisk sett en relativ sjeldenhet. Dette betyr at de vurderinger, målinger og nedtegnelser som her gjøres vedrørende type, form, størrelse, skader, vegetasjon, terreng, etc., danner grunnlaget for de eneste allment tilgjengelige opplysninger om disse kulturminnene. Det er formasjonsprosessene som denne

dokumentasjonen både gir opphav til - og selv blir gjenstand for, som danner hovedtema for denne avhandlingen. Nærmere bestemt ønsker jeg å undersøke de påvirkninger, transformasjoner, overganger, forstyrrelser og valg som finner sted fra et kulturminne blir identifisert og dokumentert, og til det ender opp i arkivsystemer og databaser. Disse formasjonsprosessene iverksettes av en rekke forhold som arkeologenes ferdigheter og metoder, av hvilke statistiske og digitale verktøy som anvendes samt tilgjengelige klassifikasjonssystemer og databaseløsninger. Svært virkningsfulle er også lovverk og de kulturelt funderte verdier som kulturminnene vurderes ut fra. Alle disse faktorene påvirker informasjonen om kulturminnene, hvordan de behandles og graderes, og legger derfor også viktige premisser for kunnskapsproduksjon og formidling (fig. 1). Prosessen kan med andre ord sees som en kjede av hendelser der informasjonen om kulturminnene transporteres - og transformeres - gjennom mange ledd.

Figur 1: Kulturminner og formasjonsprosesser

Min overordnede problemstilling er derfor å undersøke dynamikken i og mellom disse faktorene og diskusjonen vil særlig være fokusert rundt landskap og registrering, dokumentasjon og arkivering samt forvaltning, lovverk og verdisystemer. Sentrale spørsmål vil være å diskutere hvilke ferdigheter som kreves i kulturminneregistrering, og hvordan disse ferdighetene oppnås i møtet med kulturminnernes fysiske omgivelser - landskapet. Hvilke muligheter og begrensninger representerer klassifikasjonssystemene som benyttes i kulturminneregistrering? Hva skjer med kulturminnedokumentasjonen når den overføres, struktureres og tilpasses kriterier skapt av arkivsystemer og databaser? Hva er de politiske og etiske begrunnelsene for verdisystemene og lovverket som anvendes på kulturminner, og hvordan virker dette inn på kulturminnene som objekt både for forskning, forvaltning, formidling og for lokal kunnskapsproduksjon og forståelse?

For å kunne svare på disse spørsmålene fordres det selvsagt empiriske undersøkelser (se kap. 1.4). Svarene er imidlertid også betinget av de teoretiske premissene som legges til grunn og som knytter an til mer generelle erkjennelsesmessige og ontologiske problemstillinger relatert til hvordan kunnskap skapes, hvordan vi erfarer, og hvilken rolle ting og landskap spiller både i sin *egenhet* og i dialog med mennesker. Selv om teoretiske perspektiver er presentert i artiklene i Del II, fordrer både diskusjonene i Del I og artiklene samlet sett en overordnet teoretisk presentasjon. Dette skjer i kapittel 2 i Del I, mens ytterligere aspekter og utdyppninger av teorigrunnlaget presenteres i diskusjonene i de påfølgende kapitlene.

1.3 Organisering

Avhandlinga består av to deler; Del I – introduksjon og Del II - artikkelsamling. Del I inneholder en overordnet diskusjon og drøfting av formasjonsprosesser som visualisert i figur 1. Jeg vil her ta for meg faktorer, eller for å bruke Bruno Latours terminologi (1999, 2003, 2005) aktører eller aktanter (her i betydningen av landskap, arkeologer/fagfolk, lekfolk, klassifikasjonssystemer, arkivsystemer, verdisystemer, lovverk, hierarkier), som innvirker på og er med på å skape formasjonsprosessene. I innledningskapitlet i Del I redegjøres det for avhandlingas kilder og empiriske tilnærming (kap. 1.4) mens den teoretiske bakgrunnen presenteres i kapittel 2. De

etterfølgende tre kapitlene tar for seg henholdsvis kulturminneregistrering som praksis (kap. 3), kulturminneloven som premiss for forvaltning av kulturminner (kap. 4) samt verdisetting av kulturminner (kap. 5). I de to sistnevnte av disse kapitlene vil jeg ha et særlig fokus på forvaltningen av samiske kulturminner. Del I avsluttes med en konklusjon (kap 6.).

Avhandlingas Del I utdyper og danner et bakteppe for diskusjonen som følger i de fire artiklene som utgjør Del II. De fire artiklene i Del II er som følger:

Artikkel 1:

Myrvoll, E. R. (i prosess). Kulturminneregistrering og taus kunnskap.

Til fagfellevurdering i antologien *Å lage kulturminner: om hvordan kulturarv formes, forstås og forvaltes*.

Artikkel 2:

Myrvoll E. R. 2010. Kulturminner i «Askeladden» og kategoriernes vold. *Viking*, bind LXXIII: 81-102.

Artikkel 3:

Myrvoll, E. R. 2010. Når arkeologi møter lokal kunnskap – etiske implikasjoner. *Nordisk Museologi*, nr 1, 2010: 78-95.

Artikkel 4:

Myrvoll, M., A. Thuestad, E. R Myrvoll og I. M. Holm-Olsen, 2012. Unpredictable Consequences of Sámi Self-Determination - Rethinking the Legal Protection of Sámi Cultural Heritage in Norway. *Arctic Review on Law and Politics*. Vol. 4, 1/2012: 30-50.

Artikkel 1 er ikke publisert, men er av redaksjonen for antologien *Å lage kulturminner: om hvordan kulturarv formes, forstås og forvaltes* godkjent for oversendelse til

fagfelleevaluering. De øvrige artiklene (artikkel 2, 3 og 4) er alle publisert i tidsskrifter med fagfelleevaluering².

I artikkel 1 diskuteres begrepet taus kunnskap i relasjon til kulturminneregistrering og landskapsforståelse. Denne artikkelen kan sees i relasjon til kapittel 3 i Del I. Artikkel 2 fokuserer på kulturminner i relasjon til klassifiseringssystemer og den nasjonale kulturminnedatabasen Askeladden, og også den kan sees i relasjon til kapittel 3. Artikkel 3 diskuterer etiske implikasjoner knyttet til møtet mellom arkeologisk fagkunnskap og lokal kunnskap. Artikkelen kan særlig relateres til kapittel 3.3 og 3.5, samt til kapittel 5 i Del I. Den siste og fjerde artikkelen undersøker konsekvensene av den flytende 100-årsgrensa for automatisk fredning av samiske kulturminner. Artikkel 4 tar utgangspunkt i et forvaltningsperspektiv, mens diskusjonen i kapittel 4 og 5 i Del I nyanserer og utdyper perspektivene som presenteres i artikkelen.

1.4 Kilder og empirisk tilnærming

Innledningsvis i avhandlinga har jeg redegjort for egen yrkespraksis som del av bakgrunnen for avhandlinga og problemstillingene som reises. Erfaringene fra denne praksisen - fra kulturminneregistrering i Nord-Norge, forvaltningsrelaterte forskningsprosjekter og kulturminneforvaltning på regionalt nivå - og utfordringene som jeg har erkjent gjennom dette arbeidet, utgjør derfor et gjennomgående kunnskapsgrunnlag for avhandlinga. I det følgende skal jeg gjøre rede for det øvrige grunnlagsmaterialet som avhandlinga tar utgangspunkt i og for metoden som er benyttet.

Artikkel 1 (*Kulturminneregistrering og taus kunnskap*) og artikkel 3 (*Når arkeologi møter lokal kunnskap – etiske implikasjoner*) bygger hovedsakelig på litteratur- og dokumentstudier. I artikkel 2 (*Kulturminner i «Askeladdens» og kategoriernes vold*) og artikkel 4 (*Unpredictable Consequences of Sámi Self-*

---

² I det videre vil artiklene bli referert til som artikkel 1-4 for å skille dem ut fra de øvrige referansene i teksten

Determination - Rethinking the Legal Protection of Sámi Cultural Heritage in Norway) utgjør databaser et viktig kildegrunnlag. I diskusjonene i artikkel 2 om hvordan kulturminnedata dokumenteres og tilrettelegges i databaser, tar jeg utgangspunkt i databasene som norske kulturminnemyndigheter har opprettet; det tidligere Fornminneregisteret og Askeladden. Fornminneregisteret ble avløst av den nettbaserte kulturminnedatabasen Askeladden i 2004, og kulturminnedata fra førstnevnte ble da overført til Askeladden. Fornminneregisteret per i dag er ikke lenger tilgjengelig og søkbart over nett. Opplysningene som lå i registeret da dette ble konvertert til Askeladden, forefinnes imidlertid hos Riksantikvaren. Riksantikvaren vil på sikt overføre kulturminneopplysningene som tidligere lå i Fornminneregisteret, til Riksarkivet (jf. telefonsamtale 03.05.2012 med Evy Berg, Riksantikvaren). Askeladden (Askeladden 2012) er passordbeskyttet og primært et redskap for kulturminnemyndighetene og forskere. Den er eid og administrert av Riksantikvaren, og de regionale kulturminnemyndighetene har ansvar for ajourføring og innlegging av kulturminnedata innen sine respektive regioner. Siden innholdet i Askeladden er i stadig endring som følge av at nye kulturminnedata legges inn, oppgis det i artiklene når databasesøkene har funnet sted.

Også et utvalg kulturminneopplysninger hentet fra registreringsskjemaene som kulturminneregistratorer har fylt ut i felt, inngår som kilde i artikkel 2. Disse skjemaene (og tilhørende skisser og foto der det finnes) er å anse som førstehandsopplysninger om kulturminnene, og de er sammenholdt med opplysningene som er tilgjengelig i Askeladden. Dette for å undersøke endringer som kulturminneopplysningene har undergått på veien fra registreringsskjema til database. Registreringsskjemaene er arkivert dels ved Tromsø museum Universitetsmuseet og dels ved NIKU i Tromsø.

Videre framkommer det i artikkel 2 opplysninger om endringer av kulturminnekategorier i Fornminneregisteret. Opplysninger om disse endringene bygger på egen befatning med Fornminneregisteret, dels som ansatt i kulturminneforvaltningen ved Finnmark fylkeskommune og dels som forsker i NIKU. Inger Marie Holm-Olsen som ledet arbeidet med kulturminneregistrering for Økonomisk kartverk i Tromsø museums distrikt og som i NIKU har ledet arbeidet med innlegging av kulturminnedata i Fornminneregisteret, har bidratt med opplysninger om historikk knyttet til

registreringer for Økonomisk kartverk og om utvikling og utforming av Fornminneregisteret. Holm-Olsens opplysninger har vært relevant både for artikkel 1 og artikkel 2.

Mens fokuset i artikkel 2 er rettet mot Askeladden som database, dens struktur og anvendelighet, er Askeladden i artikkel 4 hovedsakelig brukt som kilde i identifisering og utlisting av samiske kulturminner. Også bygningsdatabasen SEFRAK (Sekretariatet For Registrering Av faste Kulturminner) ble benyttet som kilde i artikkel 4. SEFRAK er via Riksantikvaren tilgjengelig som en WMS-tjeneste (*Web Map Service*) til bruk i geografiske informasjonssystemer (GIS).

Resultatene i artikkel 4 bygger dessuten på intervjuer med kulturminnemyndighetene ved Sametingets distriktskontorer og med politisk og administrativt nivå i tre samiske kommuner; Deatnu gielda/Tana kommune i Finnmark samt Skáaniid suohkan/ Skånland kommune og Gáivuona suohkan /Kåfjord kommune i Troms. Intervjuene ved distriktskontorene ble gjennomført av Marit Myrvoll (NIKU), mens intervjuene i kommunene ble gjennomført av Marit Myrvoll og meg. Intervjuene var semistrukturerte og tok utgangspunkt i en intervjuguide som deltakerne fikk tilsendt på forhand. Selve intervjuene hadde en varighet på 1 - 2,5 timer (se også Holm-Olsen et al. 2010, 2011). Dokumentasjonen av intervjuene var skriftlig, og det ble ikke benyttet elektronisk opptakingsutstyr. Referatene fra intervjuene ble sendt deltakerne for godkjenning.

Avslutningsvis kan jeg opplyse at drøftingene i avhandlingas Del I også er relatert til dokument- og litteraturstudier og til supplerende søk i Askeladden.

2 Teoretisk bakgrunn – fra fenomenologi til symmetrisk arkeologi

Kulturminner – det være seg tufter, fangstanlegg, hellegroper eller gravrøyser, befinner seg fysisk i landskapet og er uløselig knyttet til sitt sted. De enkelte kulturminnene er en materiell manifestasjon av samhandling mellom mennesker, ting og de kvaliteter og muligheter som de ulike stedene har tilbudt. Dette kommer lett i bakgrunnen når man i sin forvaltende eller forskende hverdag forholder seg til kulturminner slik de framtrer i arkiver og kulturminnedatabaser, eller i politiske og juridiske vurderinger og bestemmelser. Kulturminnene er i denne formen transformert. De er ikke lenger en gresskledd eller snødekt voll på et værhardt nes, ei heller ei monumental steinkirke ved den sentrale seilingsleia. De er omgjort til språk, juridiske begreper, måleenheter, og framstår som ID-numre i tabeller og matriser, digitale fotos og kartfestinger. I denne teoretiske innledningen finner jeg det derfor viktig å returnere *til tingene selv* og en tilnærming som gjør det mulig å forholde seg til kulturminnene som situert materialitet og uløselig knyttet både til mennesker, landskap og omgivelser. Det er gjennom fysiske møter i landskapet at kulturminnene er blitt arkeologisk erkjent og dokumentert. Selv om de som konsekvens av dette møtet også får nye språklige og digitale identiteter, er det landskapet som er deres opprinnelige og egentlige hjem. Hvordan vi forstår landskap, den materielle verden og vår væren i denne verden, vil derfor stå sentralt i det følgende.

Landskapsforståelse og landskapsanalyse har også de siste ti-år fått stor betydning i faget arkeologi, hvor man har hentet inspirasjon fra ulike teoretisk retninger. Særlig fenomenologi har siden 1990-tallet åpnet for nye innfallsvinkler til forståelse av både landskap og fortidig bruk av landskapet (Tilley 1994, 1999; Feldt og Basso 1996; Thomas 1996). En årsak til dette er at fenomenologien setter fokus ikke bare på den umiddelbare, hverdagslige erfaringen av *tingene selv* slik den kommer til uttrykk i vår kroppslige og brukende omgang med dem, men også på hvordan denne implisitte forståelsen blir bevisst og refleksiv. Dette er forhold som er avgjørende også i vår arkeologiske væren-i-verden, både som feltarbeidere, forvaltere, og forskere, og fenomenologien danner derfor en grunnpilar i min teoretiske tilnærming.

I det følgende kapitlet vil jeg gjøre rede for grunntrekk i utviklinga av fenomenologien og hvordan denne kan gi innsikt i menneskets forhold til ting, landskap og den materielle verden mer generelt. Dette vil jeg videre knytte an til den såkalte symmetriske arkeologien - en teoretisk tilnærming som ble introdusert på 2000-tallet (Olsen 2003, 2004, 2006a, 2010; Witmore 2004, 2007; Shanks 2007; Webmoor og Witmore 2008). Den symmetriske arkeologien henter sentrale aspekter fra fenomenologien og framholder at tingene i tillegg til å inngå i relasjonelle og meningsgenererende nettverk med andre ting, også har en relativ autonomi. Symmetrisk arkeologi ser mennesker, *ikke - mennesker* og ting som relativt sidestilte og uløselig innfiltret i hverandre.

Dette teoretiske grunnlaget vil utgjøre viktige premisser for min videre drøfting og analyse, både av kulturminneregistrering som praksis, kulturminnedokumentasjon og formasjonsprosesser samt av de rammebetingelser og verdisystemer som kulturminnene forvaltes etter. Redegjørelsen som følger er av overordnet karakter, og drøftingene i de etterfølgende kapitlene vil ta opp tråden fra inneværende kapittel der det er behov for ytterligere utdyping og presisering. Inneværende kapittel står også i relasjon til artiklene i Del II, og det følgende kapitlet er å anse som en overordnet bakgrunn og nyansering av de teoretiske innfallsvinklene i artiklene.

2.1 Arven fra Descartes

Fenomenologi kan karakteriseres som en reaksjon på den kunnskapstradisjonen og metafysikken som spesielt René Descartes (1596-1650) er gjort til representant for, og som kom til å prege vestlig filosofi i hundreårene etter hans død. Descartes opererte med et skille mellom den fysiske verden og menneskets oppfatning av verden. Menneskets oppfatning av verden bygde på dets subjektive bearbeidelse og refleksjon av sanseintrykk, og i denne dualismen mellom mennesket og verden, framsto mennesket som den aktive tenkende part mens den ytre materielle verden ble gitt en passiv rolle. Det ble med andre ord etablert et nærmest uoverstigelig skille mellom subjekt, tanke og språk (refleksjon) på den ene sida, og passiv og taus materialitet på den andre. Sistnevnte utgjorde kun et råmateriale for tanke og refleksjon (Thomas 2004; Olsen 2010). Descartes la grunnlaget for et dualistisk kunnskapssyn som har

blitt opprettholdt og videreført innen den vestlige verdens filosofi. Spesielt Immanuel Kant (1724-1806) kan sees i forlengelsen av dette synet. Mennesket kunne ikke erfare verden eller *tingen-i-seg-selv* (*Das Ding an sich*). Tingene kunne bare erfares gjennom sin tilsynekomst for oss som fenomener, og vår erfaring av dem var et produkt skapt av møtet mellom en passiv ytre verden og den menneskelige tanke og fornuft. Ifølge Kant kunne mennesket derfor ikke forstå tingen eller verden-i-seg-selv fordi tingens egentlige vesen overskygges av vår egen kognitive forståelse av den (Andersson 2001: 81-93). Kants utforsket med andre ord hvordan mennesket oppfattet og forsto verden – ikke hvordan verden var i seg selv (Olsen 2010: 64-65).

2.2 Fenomenologi – sentrale aspekter

Den kartesiske dualismen, eller skillet mellom subjekt og objekt, kultur og natur; den ytre verden som objekt og det tenkende reflekterende mennesket som subjekt, ble utfordret av den fenomenologiske filosofien som vokste fram i første halvdel av 1900-tallet. Først av Edmund Husserl (1859-1938) som regnes som dens grunnlegger, og siden av Martin Heidegger (1889-1976) og Maurice Merleau-Ponty (1908-1961). Husserl utviklet en metode han kalte *fenomenologisk reduksjon*. For å kunne gripe og forstå tingenes egentlige vesen eller essens måtte relasjonene som tingen inngikk i, reduseres. Tingen måtte frigjøres fra sin kontekstuelle sammenheng for å kunne framstå for oss i sin egentlighet (Olsen 2010: 65-66). Metoden demonstreres i hans velkjente eksempel som tar utgangspunkt i tanken på et epletre. Selv om tanken er relatert til et bestemt tre, er den likevel svært forskjellig fra treet som fysisk manifestasjon. Det fysiske treet med alle sine trivialiteter og forbindelser til verden måtte settes i parentes slik at det kunne framtre i kraft av sin essensielle betydning i vår bevissthet (Husserl 1976, 1982: 214-215). Det var gjennom objektets idé at objektet avslørte sin egentlige essens og ikke gjennom utforsking av dets materialitet. Descartes og Kants dualisme er med andre ord fortsatt til stedet i Husserls fenomenologiske reduksjon, og Husserls tidlige arbeider kan på mange vis sees mer som en videreutvikling av Kants transendentale tilnærming enn som en utfordring av den (Matthews 2002: 25). Først i Husserls sene arbeider endret dette seg. I stedet for å være rettet mot *hvordan verden eksisterer i oss* foretok han en snuoperasjon i retning

av å undersøke *hvordan vi eksisterer i verden* (Matthews 2002: 25-29). Han introduserte begrepet *livsverden* (Lebenswelt) om den lokale virkeligheten vi befinner oss i og som vi aktivt deltar i. Erfaringene vi tilegner oss gjennom å være situert i en livsverden blir avgjørende for vår forståelse av den. Det var med andre ord gjennom sine sene arbeider at han for alvor nærmet seg sitt eget og fenomenologiens slagord *Zu den Sachen selbst* (til tingene selv) (Olsen 2010:66).

Menneskelig væren som situert væren var allerede utgangspunktet for Martin Heidegger som i sitt hovedverk *Sein und Zeit (Væren og Tid)* fra 1927, utviklet en ny terminologi som skulle uttrykke menneskets grunnleggende tilknytting til verden. I stedet for å se mennesket som et subjekt løsrevet fra verden, omtaler han mennesket som *derværen (Dasein)*. Mennesket er lokalisert, situert og uløselig innvevd i verden, slik det programmatisk uttrykkes i det sammenføyde begrepet *væren-i-verden* (Heidegger 2007: 78-87). En viktig del av denne væren er menneskets brukende omgang med tingene, det Heidegger kaller *Zeuge*, verktøy eller bruksting. Denne brukende omgang med tingene er en levd befatning med dem (Olsen 2010: 69). Vi bruker hammeren, hårbørsten og pc-tastaturet i vårt dagligliv uten at vi reflekterer nærmere over dem eller hvordan vi mestrer bruken av dem. I en slik brukende sammenheng har de ikke mening som individuelle objekter, men inngår alltid i en større henvisende sammenheng eller totalitet av ting som gjensidig referer til hverandre (Heidegger 2007: 93-94). Gjennom sin bruk kan saksen for eksempel referere til tøy, nål, tråd, kjole osv. I en slik modus er tingene oss *tilhånden (zuhanden)* (Heidegger 2007: 94), og Heidegger framholder denne måten å forholde seg til tingene på som den egentlige og vanligste. Når tingene er oss *tilhånden*, er vi forent med tingene gjennom vår bruk av dem. Et annet aspekt med vår omgang med tingene som er oss *tilhånden*, er at vår viten om dem utgår fra praksis og vår egen erfaring med dem. Kunnskap om for eksempel bilkjøring eller å hoppe tau sitter derfor først og fremst i hendene, føttene og kroppen.

Likeledes innebærer vår omgang med ting et *omsyn (Umsicht)* – som gjør oss i stand til å sette tingene inn i en større sammenheng hvor de hører hjemme og står i en relasjon til andre ting (Heidegger 2007: 94-96, 99-100). Dette er i følge Heidegger, ikke en bevisst viten om enkeltobjekter, men en viten om hvordan tingene står i relasjon til hverandre, og også dette er sprunget ut av vår praktiske og dagligdagse

omgang med dem (Heidegger 2007: 99). *Omsyn* og *fjernhetsoppheving* (Ent-fernung) er beslektet. *Det som*, i følge Heidegger (2007: 125), *er tilhånden i den hverdagslige omgangen, har karakter av nærhet*. Denne nærheten eller *fjernhetsopphevingen*, er et grunntrekk ved derværen (*Dasein*) og omfatter ikke nødvendigvis en geografisk og målbar distanse, men har snarere karakter av å bli fortrolig med noe (Olsen 2010: 75-76). Å tilegnes seg nye råmaterialer, redskaper og teknikker innebærer derfor alltid en form for *fjernhetsoppheving* utgått fra vår omsorgsfulle omgang med tingene. For at noe skal bli *tilhånden* må det med andre ord bringes nært.

Når tingene bryter sammen, spaden knekker eller bremsene slutter å virke, blir vi plutselig dem og deres oppgaver bevisst (Heidegger 2007: 97-101). De er ikke lenger *tilhånden* men *forhånden* (*vorhanden*), og de blir objekter for refleksjon og bevissthet. Det samme gjelder hvis tingene plutselig opptrer i nye og uventete sammenhenger, skiller seg ut, framstår i kontrast til noe annet eller for den saks skyld glimrer med sitt fravær. Denne bevisstheten er ikke bare avgrenset til det objektet det er noe i veien med, men får oss også til å reflektere over de relasjonene det hadde til andre ting og handlinger. Vi blir oss med andre ord bevisst konteksten tingen inngår i (Heidegger 2007: 99-100), og også her er det *omsynet* som muliggjør denne refleksjonen.

De fleste ting er oss imidlertid *tilhånden*; saksa er kvass nok til å klippe med, årene ligger klar i båten og bremsene på Toyotaen virker. Det er dette som karakteriserer vår dagligdagse omgang med tingene, og selv de som blir oss *forhånden*, gjenopptar sin *tilhånden*-modus (kanskje med unntak av enkelte kunstobjekter) etter at en forstyrrelse eller defekt har opphørt og bruken igjen er normalisert (Olsen 2010: 70-71).

Maurice Merleau-Ponty var i likhet med Heidegger, også opptatt av våre erfaringer generert gjennom vår faktiske og praktiske væren-i-verden. Han utdypet dette i særlig grad i sitt verk *Phenomenology of Perception* (1962). Lenge før tingene blir oss *forhånden* og gjenstand for bevissthet og refleksjon, har vi allerede involvert oss med dem gjennom rutiniserte kroppslige praksiser og handlemåter. Merleau-Ponty framhevet menneskets praktiske, kroppslige omgang med verden som ontologisk primær, en pre-forståelse, *der jeg gjør* eller *jeg kan* kommer før *jeg tenker* (Merleau-Ponty 1962: 131). Mennesket er plassert i verden gjennom sin kropp, og denne kropps-

lige væren-i-verden må forstås gjennom de handlinger som vi kroppslig utfører og deres romlige og materielle muligheter. Hva vi går mot, strekker oss mot, lytter etter, er uløselig orientert mot omgivelsene og et romlig aspekt. Kroppen forholder seg med andre ord hele tida til omgivelsene og er derfor grunnleggende romlig og materielt orientert. I likhet med den brukende omgangen med tingene er denne romligheten ikke noe vi reflekterer over, den er en uløselig del av vår kroppslige eksistens:

Consciousness is being-towards-the thing through their intermediary of the body. A movement is learned when the body has understood it, that is , when it has incorporated it into its "world", and to move one's body is to aim at things through it; it is to allow oneself to respond to their call, which is made up independently of any representation. (Merleau-Ponty 1962: 138-139)

Å svare/respondere på tingenes *call* er med andre noe som skjer uavhengig av bevisste refleksjoner eller utlegninger, og vår omgang med tingene nedfeller seg som rutiniserte praksiser eller ferdigheter. Etter noen tids øvelse kan vi fiske med fluestang, spille trompet, eller for å bruke Merleau-Pontys eget eksempel, skrive på maskin (Merleau-Ponty 1962: 144). Disse ferdighetene er kroppsliggjort og kan ikke formuleres løsrevet fra de konkrete handlingene. Fluefiske lar seg vanskelig artikulere. Det må gjøres. Kunnskap lagres i kroppen og aktiveres på nytt i situasjoner der denne kunnskapen igjen er relevant. En som ikke har praktisert fluefiske på mange år, vil likevel etter litt øvelse på nytt kunne handtere stanga. Likeledes vil den praktiske kunnskapen man har tilegnet seg, kunne brukes og tilpasses andre og lignende situasjoner (Merleau-Ponty 1962: 145-147). Erfaringer og kunnskap fra en flyplass eller en storby er anvendelig også på andre flyplasser og i andre storbyer.

Den fysiske verden, flyplassene, fluestengene og skrivemaskinene, som kroppen hele tida omgås med og som den kroppsliggjorte hukommelsen og de rutiniserte praksisene relateres til, får likevel lite oppmerksomhet hos Merleau-Ponty (Olsen 2010: 120-121). Materialiteten forblir taus og passiv. Den inntar ikke scenen som aktør hos Merleau-Ponty til tross for at ferdighetene ikke kan realiseres uten de fysiske gjenstandene. Repetisjonene som ligger til grunn for oppnåelse av ferdighet, hadde ikke vært mulig uten tingene og uten deres relative gjenkjennelighet og stabilitet (Olsen 2010:119-121).

Fenomenologien ble som tilnæringsmåte en inspirasjonskilde for arkeologien utover 1990-tallet, og resulterte i studier som vektla materiell kultur og praktiske aspekter ved menneskets væren-i-verden (Olsen: 2010: 26-32). I britisk og vestlig arkeologi var det særlig Christopher Tilley's sentrale verk *The Phenomenology of Landscape* (1994) som fikk innflytelse. Men det har blitt reist spørsmål ved om dette egentlig er en fenomenologisk tilnærming, eller om det heller representerer en fortsettelse av den postprosessuelle arkeologiens agenda, der mennesket sto sentralt som skapende og meningsproduserende subjekt (Olsen 2003, 2007, 2010; Brück 2005; Barrett og Ko 2009). Ikke minst ser man det ved at landskap og landskapsforståelse blir et resultat bare av menneskelige erfaringer og tilskrivninger der landskapets egne kvaliteter ikke spiller særlig rolle. Wendy Ashmore og Arthur Bernard Knapp skriver i introduksjonen til boka *Archaeologies of landscapes (1999: 1): today, however, the most prominent notions of landscape emphasize its socio-symbolic dimensions: landscape is an entity that exists by virtue of its being perceived, experienced, and contextualized by people*. En lignende og konstruktivistisk tilnærming videreføres også av Laurajane Smith i hennes syn på hva som genererer kulturminner (Smith 2006: 3, 2011: 73). Landskapet og kulturminnenes betydning genereres utelukkende gjennom de kulturelle og politiske prosesser og aktiviteter som de inngår i. Landskapet og kulturminnene i seg selv gis ingen betydning eller kvalitet; det er bare som rolleinnhavere i menneskers liv de gis betydning.

2.3 Symmetrisk arkeologi

Rundt midten av 2000-tallet ble begrepet symmetrisk arkeologi introdusert av Bjørnar Olsen (Olsen 2003) og begrepet har senere vakt gjenklang i en rekke andre publikasjoner innen humaniora og samfunnsvitenskapene (Olsen 2004, 2006a, 2010; Witmore 2004, 2007; Shanks 2007; Webmoor og Witmore 2008). Symmetrisk arkeologi kan sees som en reaksjon på den postprosessuelle arkeologiens søken etter bakenforliggende meninger, symbolske betydninger, og kultur som overordnet og løst fra den materielle verden. Symmetrisk arkeologi kaster likevel ikke vrak på arven fra fenomenologien og postprosessuell arkeologi, men viderefører elementer fra disse. Den er influert av Latour og aktør-nettverk teori (ANT) og filosofer som Martin

Heidegger, Henri Bergson (1859-1941) og Walter Benjamin (1892-1940) (Olsen 2010, 2012). Symmetrisk arkeologi ser mennesker, *ikke-mennesker* og ting som relativt sidestilte og uløselig innfiltret i hverandre. Symmetri betyr ikke at de er like, men at forskjelligheten mellom dem ikke kan reduseres til det herskende ontologiske regimet av ekskluderende dikotomier og negativiteter; det er relative forskjeller som fremmer samarbeid, utveksling og delegering (Olsen 2012). Symmetrisk arkeologi verdsetter også den inngående kunnskapen som både den tradisjonelle kulturhistoriske arkeologien og den eksperimentelle arkeologien har om ting og materialer. Den har også fokusert på feltarbeid som praksis og taus kunnskap, et forhold som i liten grad har vært oppskattet av teoretisk orienterte arkeologer (Olsen 2006b: 16, se også Shanks og McGuire 1996).

Ting og ikke-mennesker kommer heller ikke tomhendte i møte med mennesker eller hverandre. Den materielle verden innehar egenskaper og kvaliteter som vi som mennesker, ikke kan se bort fra. De meninger og de betydninger som skapes, er derfor ikke utelukkende tuftet på vår persepsjon, tolkning og bruk av tingene. Ting og ikke-mennesker er bærere av kvaliteter og kompetanser som eksisterer uavhengig av menneskets tanke om dem (Harman 2002). Den materielle verden som menneskene uløselig er en del av, tilskrives med andre ord sin egen integritet og agens og er følgelig ikke et føyelig og *tomt* råmateriale som vi fritt kan omforme og bruke i skiftende politiske og sosiale prosesser (Olsen 2010). Dette får også følger for vår tidsforståelse. Det materielle (og følgelig kulturminner og arkeologiske materiale) får også her en egen integritet og sees ikke som passive representasjoner for en tilbakelagt fortid: *The past also sediments in unpredictable ways, and according to material trajectories that are beyond, or unrelated to, human control and intervention* (Olsen 2010: 110). I sin argumentasjon for en symmetrisk arkeologi har Olsen (2010, 2012) kritisert historisismens evolusjonære grunnide og lineære tidsforståelse der definerte og atskilte epoker avløser og etterfølger hverandre. Dette er også sterkt grunnfestet i arkeologien, der periodeinndeling og typologisering kan sies å reflektere og understøtte denne lineære tidsforståelsen der fortiden blir sett på som tilbakelagt og adskilt fra nåtiden. Den framstilles som glemt og tapt og som noe som kan avdekkes eller gjenoppdages. Olsen framholder at man nettopp i arkeologien kan kurere det som Nietzsche kaller for *historisismens sykdom*. I stedet for å rense det arkeologiske

materialet kronologisk, og lukke det inn i adskilte epoker, foreslår han at man i stedet bruker materialets varighet til å vise tid som noe hybridisert og sammensatt, og fortida som alltid tilstedeværende (Olsen 2012: 215-217). I kraft av tingenes varighet er ikke fortida borte:

Although aging and transforming, they stubbornly linger on. Megaliths, rock art, Roman roads and walls, medieval farms and townscapes, the myriad of used and discarded materials of the increasingly more recent past, are all gathering around us. (Olsen 2012: 216)

En variant av historisismens kronologisk ekskludering finner vi også hos Heidegger i hans syn på fortidige gjenstanders autentiske værensformer. Han ser disse fortidige tingene som enten autentisk tilhørende fortiden (og *tilhånden*) eller som tilhørende nåtiden der de automatisk blir oss *forhånden* ved at de er brakt ut av sin opprinnelige kontekst. Som Olsen (2010) peker på, tar ikke dette høyde for at fortidige ting i nåtiden kan ha mange former for tidstilhørighet og varighet. Ei steinøks vil for de fleste i den industrialiserte verden karakteriseres som *forhånden*, mens andre fortidige ting derimot fortsatt er *tilhånden*. En bygning kan være *tilhånden* som bolig og hjem selv om den er mange hundre år. En gjenstand kan dessuten både ha lang varighet og ulike funksjoner over tid. Ei dør kan være *tilhånden* i et 1700-tallshus, mens den 250 år senere er gjenbrukt og *tilhånden* som bordplate i et trendy kjøkken. Likeledes kan materielle ytringer være svært resistent mot endring og holde stand på tvers av det vi i dag anser som grunnleggende tidsskiller. Asgeir Svestad har for eksempel i sin studie av kristne samiske graver fra 17-1800-tallet påvist flere funn som tyder på at gravene i utforming og inventar fortsatt hadde flere elementer fra samisk religion (Svestad 2011).

Olsen foreslår som nevnt, at det arkeologiske materialet frigjøres fra kronologiske tvangstrøyer. Man må akseptere at tingene også har en historie som overskrider snevre tidsepoker. De kom til i kontekster preget av deres egne fortider og har også selv motstått tidens tann ved å være her og nå. Steinøksa tilhører ikke bare steinalderen. På dette viset er tingene multitemporale og multikronologiske (Olsen 2010). Han viser videre til Bergsons oppfattelse av tida som varighet (*durée*):

Duration is not merely one instant replacing another; if it were, there would never be anything but the present – no prolonging of the past into the actual, no evolution, no concrete duration. Duration is the continuous progress of the past which gnaws into the future and which swells as it advances. (Bergson 1998: 4)

Det er vanskelig å se for seg Bergsons betraktninger om tid uten tilstedeværelsen av ting, gjenstander – et konglomerat av materialitet som vi lever i, er omgitt av og forholder oss til. Det vi i dag omtaler som samtid, for eksempel det samtidige Oslo eller Tromsø, er i realiteten produktet av fortider som gjennom tingenes varighet har akkumulert til hva de er i dag. Uten denne varige fortiden ville det ikke vært stort igjen av dem (Olsen 2012: 216).

Et annet forhold som tydelig poengteres innen symmetrisk arkeologi, er at tingene i tillegg til å inngå i relasjonelle og meningsgenererende nettverk med andre ting, også har en relativ autonomi (Olsen 2010, 2012). Til forskjell fra den semiotiske forståelsen av språk, der ord får mening i kraft av sin forskjellighet til andre ord (og ikke gjennom noen iboende essens), har ting egenskaper som ikke kan reduseres til deres relasjonelle betydning i forhold til andre. Objektene forskjellighet i motsetning til ordenes, er basert på reelle egenskaper som er definerende for hva de er og hvilken mening eller funksjon de kan tillegges. I språket er det ikke de enkelte ordene som er meningsbærende i seg selv, men den sammenheng de inngår i og ikke minst den mening vi til enhver tid legger i dem. Det er ikke ordet i seg selv, som er bestemmende for meningen eller kvalitetene det viser til, og de er derfor utskiftbare – eksemplifisert ved at ulike språk bruker forskjellige ord om de samme fenomen. Ting er ikke like fleksible. Båten kan ikke uten videre byttes ut med ei trillebår. Båten har noen kvaliteter og egenskaper som vi ikke kan se bort fra og som vi må forholde oss til. Disse kvalitetene finnes uavhengig av hvilken kontekst og nettverk båten opptrer i (jf Gibson 1986: 138-139; Harman 2002: 21; Olsen 2012: 212).

Jeg skal i de følgende kapitlene dra veksler på perspektiv hentet fra fenomenologi og symmetrisk arkeologi for å diskutere landskapsforståelse, kulturminneregistrering og dokumentasjon i relasjon til lovverk, kulturminneverdi og forvaltning.

3 Kulturminneregistrering som praksis - landskap, dokumentasjon og database

Kulturminneregistrering kan karakteriseres som en basal ferdighet i utøvelsen av arkeologi. Spørsmål som diskuteres i dette kapitlet, er relatert til hvordan arkeologer tilegner seg kunnskap om kulturminneregistrering, og hvordan de oppnår ferdighet i denne praksisen? Et annet forhold som drøftes, er hvordan landskapet innvirker på arkeologenes vurdering av potensial for å finne kulturminner? Arkeologenes praksis er dessuten nært forbundet med et begrepsapparat og en nomenklatur som denne praksisen og resultatene av den, må forholde seg til for å gjøres faglig relevant og effektiv. Begrepsapparatet eller kulturminnekategoriene utgjør derfor et bakteppe som arkeologene relaterer observasjonene sine til, og som gjør det mulig å bringe kulturminner inn i en diskurs uten å forevise de fysiske strukturene. Kulturminnekategoriene er ikke nøytrale og uforanderlige. Endringene som kommer til, brytes imidlertid mot en treghet som følger av *vane*, og det faktum at nye kulturminnetyper er vanskelig å identifisere fordi de ikke er nedfelt i et språklig begrepsapparat. Det er følgelig også relevant å undersøke forhold rundt dette. Kapittel 3 er for øvrig relatert til artikkel 1, 2 og 3 i avhandlingas Del II.

3.1 Kulturminneregistrering som ferdighet

Kulturminneregistrering og arkeologiske utgravninger har fått forholdsvis lite oppmerksomhet som ferdighet og sosial praksis i verker om arkeologiens historie. Feltarbeidet har blitt sett som i beste fall et handverk, et ikke-akademisk vedheng til disiplinen. Lokale bønder og andre lekfolk var derfor hyppig anvendt arbeidskraft gjennom 1800-tallet og langt inn i siste del av 1900-tallet på arkeologiske utgravninger (Holm-Olsen 1990). Den ufaglærte arbeidskraften var i begynnelsen nødvendig for å få gjennomført utgravninger. Samtidig ble selve feltarbeidet sett som et manuelt arbeid som kunne gjennomføres tilfredsstillende forutsatt at det skjedde under faglig ledelse. I løpet av siste del av 1900-tallet ble den ikke-faglige deltakelsen på feltarbeid et bevisst ledd i formidling og lokal medvirkning. Det var ikke lenger forbundet med mangel på faglig arbeidskraft.

Arkeologi som disiplin, har vært tuftet på et positivistisk inspirert kunnskapssyn som er uløselig knyttet til språk og kravet om at kunnskap må kunne uttrykkes verbalt og notasjonsmessig. I lys av dette er det forståelig at feltarbeid faller utenfor. Feltarbeidet utspiller seg langt fra forelesningssaler og kontorer, og det lar seg vanskelig beskrive, artikulere og ikke minst kontrollere. Feltkursene som holdes for studentene, er av begrenset varighet. De er kostbare og krevende å arrangere sammenlignet med ordinære forelesninger, og de utgjør en marginal del av studieprogrammene i arkeologi. Selv om det de siste tiårene har skjedd mange nyvinninger når det gjelder digital kartfesting og dokumentasjon av kulturminner, har kulturminneregistrering som praksis, i stor grad fått leve sitt eget liv på sida av den øvrige diskursen i faget.

Fenomenologisk filosofi kan bidra til å belyse kulturminneregistrering som praksis (jf artikkel 1 i avhandlingas Del II). Med en fenomenologisk tilnærming kan selve registreringa sees som en interaksjon mellom arkeologen/registratoren, landskap og omgivelser. I utgangspunktet er registreringa en bevisst aktivitet rettet mot å finne noe. Landskapet framtrer derfor som *forhånden*. Registratoren reflekterer over muligheter i det aktuelle landskapet og leter etter spor. Men samtidig virker tidligere erfaringer og ferdigheter til at dette også kan få karakter av å være en rutinisert praksis der registratoren og landskapet inngår i et intimt samspill. Landskapet blir *tilhånden*, og kulturminner og landskap står i en henvisende sammenheng med hverandre. Visse landskapstyper og landskapstrekk, vegetasjon og terrengformasjoner, betyr forventete typer av kulturminner – og bare når forventningene ikke innfris, eller forstyrres, trer registratoren inn i en tilstand av *forhånden* refleksjon igjen. Kulturminneregistrering vil derfor kunne beskrives som en vekselvirkning mellom et intimt og rutinisert samspill (*tilhånden*) på den ene sida, og på den andre sida refleksjon over forventninger, ikke innfridde forventninger, uventete funn eller mangelen på funn (*forhånden*).

Kulturminneregistrering kan slik sammenlignes med andre aktiviteter der vi arbeider tett sammen med omgivelser og ting. Å kjøre bil kan være et tilsvarende eksempel. Vi styrer, gasser på, bremses og skifter gir fortløpende. Vi reflekterer ikke over at vi må justere farten litt i en sving. Vi bare gjør det, og så lenge bilen fungerer som forventet, er den *tilhånden*. I dette ligger det selvsagt også et aspekt av ferdighet. Forholdet landskap-menneske og bil-menneske kan ikke karakteriseres som *tilhånden*

for henholdsvis en helt fersk sjåfør eller en student som registrerer for første gang. Dessuten kan selv en erfaren registrator også oppleve at landskapet er *forhånden*. De østnorske granskogene vil for eksempel kunne oppleves som *forhånden* for en som har sin felterfaring fra fjordstrøk og kystområder i Finnmark.

Hvordan oppnår man så ferdigheter i kulturminneregistrering? Sosialantropologen Tim Ingold har på en innsiktsfull måte belyst begrepet ferdighet (*skill*) (2006). Han tar utgangspunkt i dynamikken i en arbeidsprosess; på samspillet mellom menneske, redskaper og råstoff. Ingold knytter videre an til betydningen av begrepene *ars* (kunst) og *tekhne* (teknologi) (Ingold 2006: 349-350). På sine respektive språk latin og gresk var begge begrepene å forstå som ferdigheter assosiert med handverk. De var like mye knyttet til malerens og tempelarkitektens ferdigheter som til skomakerens. *Ars* og *tekhne* var utøverens handverksmessige ferdighet som sikret et godt produkt. På 1700-tallet begynte dette synet å tape terreng, og kunst ble i økende grad sett som bærer av *betydning* mens teknologi var noe som bare *virket - arbeidet*. Teknologi ble assosiert med det vanemessige, repeterende og mekaniske.

Ingold argumenterer for nødvendigheten av å overkomme denne motsetningen, og framholder de opprinnelige konnotasjonene til begrepene *ars* og *tekhne*, som noe forankret i ferdighet (*skilled practice*). Ingolds syn på ferdighet kan også sees i sammenheng med fenomenologien og arbeidene til både Merleau-Ponty og Heidegger (Merleau-Ponty 1962; Heidegger 2007). Fenomenologi innebærer som kjent, først og fremst en erkjennelse av mennesket som lokalisert (*Dasein/derværen*) og innvevd i verden (*væren-i-verden*). Merleau-Ponty framhever menneskets praktiske, kroppslige omgang med verden som ontologisk primær og som en slags *første-kunnskap* (Merleau-Ponty 1962). Ferdighet, i følge Ingold, forutsetter derfor en grunnleggende nærhet og sammenfiltrering med tingene. Den kan ikke reduseres til å lære en fastlagt formel eller et sett av kroppslige bevegelser, men innebærer kvaliteter som omtanke, vurdering og oppmerksomhet (Ingold 2006: 353). Det er selve aktiviteten, lagingen, som skaper produktet (jf. artikkel 1 i Del II).

Ingold hevder at den moderne oppfattelsen av produktet som resultat av et forutgående design eller en intensjon, er det samme som å fornekte selve lagingen, aktiviteten, som alltid er situert i et miljø og alltid skjer i relasjon til miljøet. Han illustrerer dette med eksempler fra Maureen A. MacKenzies studier av kurvveving

blant Telefoldfolket i Ny Guinea (MacKenzie 1991 i Ingold 2006: 354-356). Kurvene kalles *bilum*. De har mange funksjoner og kan sammenlignes med bærenett. En dyktig bilumvever oppfatter ikke kroppsbevegelsene sine som mekaniske og i henhold til et fastlagt og statisk skjema. Veveren, veverens fingerbevegelser, materialet og utstyret som inngår i prosessen utgjør en sammensatt enhet. Vevenåla, er like mye en del av veveren som hennes egne fingre: *Far from answering to commands issued from a higher source, they carry their own intentionality, unfolding in a continual dialogue with the material* (Ingold 2006: 355).

For å oppnå ferdigheter er det nødvendig for bilumveveren ikke bare å vite hvordan bevegelsene ser ut. Hun må også vite hvordan de føles. Ferdigheten er kroppsliggjort som et rytmisk bevegelsesmønster snarere enn et fastlagt og statisk skjema. Veveren har ikke bare lært et sett av bevegelser, men har også lært seg å respondere underveis i aktiviteten. Nøkkelen til ferdighet ligger derfor i evnen til å koordinere erkjennelse og handling. *As in any craft, the skilled maker who has a feel for what she is doing is one whose movements is continually and subtly responsive to the modulations of her relation with the material* (Ingold 2006: 357).

Arkeologer og antropologer inspirert av fenomenologien har ofte gitt mennesket en hovedrolle. Mennesket har vært den dominante i forholdet til omgivelsene, den agerende, og det har til syvende og sist vært opp til mennesket som subjekt å agere og skape mening, betydning og innhold. Ingold har i veveeksempelet forsøkt å gi materialet en stemme. Ferdighetene til veveren er knyttet nøye til å respondere, justere og lytte til vevemateriale og vevenål. Veveeksempelet er også anvendelig som et bilde på kulturminneregistrering der ferdighetene kommer til uttrykk gjennom registratorens fortløpende respons på og relasjon til landskap og omgivelser (jf. artikkel 1 i Del II). Ingold kaller dette forholdet en dialog, men utdyper i mindre grad styrken på de andre stemmene og styrkeforholdet mellom dem. Hvor bydende er de? Hvor høyt snakker vevenåla, eller for den saks skyld, ei myr, en morenerygg, en kulp? En symmetrisk arkeologi gir, som nevnt ovenfor, ting og materialitet større innflytelse og tilkjenner det materielle, landskapet i dette tilfellet, bydende kvaliteter. Jeg skal komme nærmere inn på dette i det følgende.

3.2 Fjellet befaler?

Begrepet *affordances* ble introdusert av psykologen James Gibson i hans verk *The ecological approach to visual perception* (1986). Dette begrepet representerer et alternativ til den antroposentriske forståelsen av landskapet der landskapsbruken primært sees som et resultat av menneskers beslutninger. Selv om begrepet i seg selv er en språklig konstruksjon, legger det til grunn at landskapet eller naturen innehar egenskaper eller kvaliteter (*affordances*) som muliggjør visse handlinger og responser eller i følge Gibson: *The affordances of the environment are what it «offers» the animal, what it «provides» or «furnishes», either for good or ill* (1986: 127). Gibson hevder videre at:

The affordance of something does not change as the need of the observer changes. The observer may or may not perceive or attend to the affordance, according to his needs, but the affordance, being invariant, is always there to be perceived. An affordance is not bestowed upon an object by a need of an observer and his act of perceiving it. The object offer what it does because of what it is. (Gibson1986: 138-139)

En stol, eller for den sak skyld en stein i en bestemt størrelse, tilbyr eller muliggjør med andre ord *sitting* for personer som er fysisk i stand til å sitte. Denne muligheten vil være der uansett om personen velger å benytte seg av den eller ikke. Likeledes tilbyr omgivelsene ulike muligheter til ulike aktører. På samme vis som stolen tilbyr *sitting*, tilbyr og muliggjør gress spising og føde for gressetende dyr (Knappet 2005: 45-49).

I likhet med oss, benyttet heller ikke fortidas mennesker seg av alle muligheter som omgivelsene bød på. Ei gruppe som drev tamreindrift og fulgte reinflokken sin mellom kyst og innland i Finnmark, tok i mot og nyttiggjorde seg andre ressurser enn fangstsamfunn som flyttet mellom sesongvise boplasser i fjordområdene. Det er likevel en tett forbindelse mellom de handlinger og næringer som utspant seg, og de egenskaper og kvaliteter som omgivelsene hadde. Omgivelsene eller miljøet kan i tillegg til å tilby mange ulike muligheter også tilby muligheter som er relatert til hverandre. Det er derfor ikke tilfeldig at en overveiende stor andel av fangstgropene i

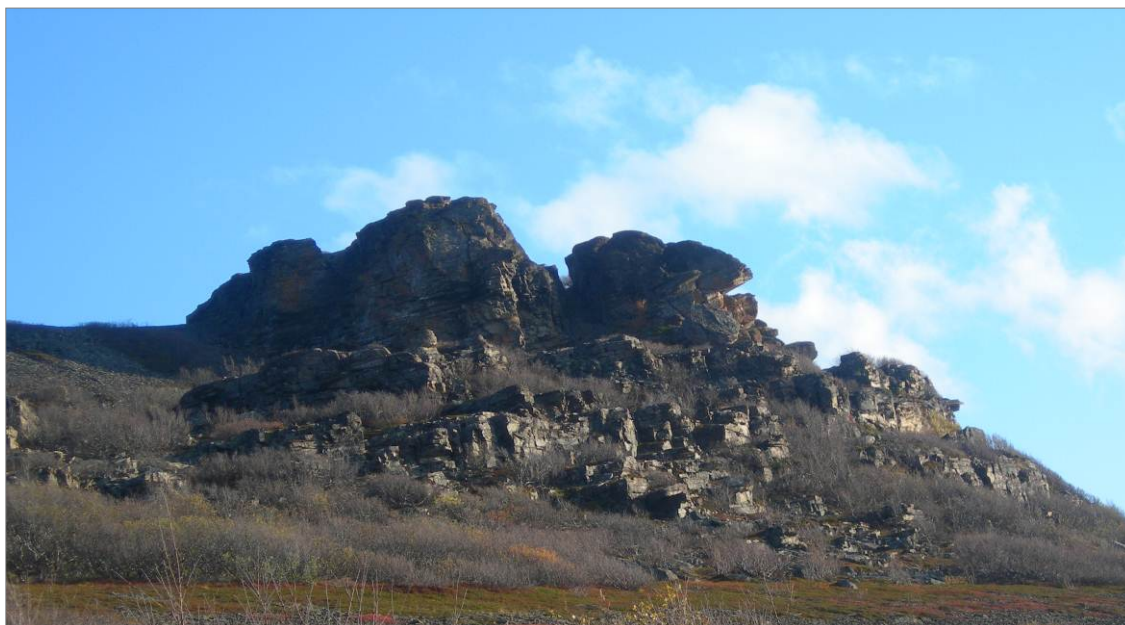
Finnmark ligger ved eller nær Deanu/Tana (Myrvoll et al. 2011). Her fantes egnede løsmasser til å anlegge fangstgropene i og årvisse villreintrekk. I tillegg bød elva på transportmuligheter og andre ressurser som for eksempel laks. Fortidens jeger-samlere levde innfiltret i sine omgivelser, og deres ferdigheter hang nøye sammen med hvordan de samarbeidet med sine redskaper, landskap og ressurser.

Det er på mange vis innlysende at landskapet og våre materielle omgivelser har bydende kvaliteter når det gjelder nettopp næringsutøvelse og valg av boplass. Også språklige forhold har ugjendrivelig vært influert av kvaliteter ved det materielle. Enkelte språklige simili og metaforer som for eksempel *kald som is* og *hard som flint* er direkte relatert til nettopp karakteristiske egenskaper ved bestemte materialer (Olsen 2010: 156-157). Vanskeligere er det kanskje å tenke seg at tro- og religionsutøvelse kan sees som responser på landskapets eller materiellets *affordances*. Enkelte har gått så langt at dette har blitt framstilt som uavhengig av landskap og omgivelser, og hvor lokalitetene der rituelle praksiser utspant seg, bare blir utskiftbare kulisser for den nevnte praksisen (Smith 2006, 2011). Dette synet er imidlertid ikke enerådende. Spesielt fenomenologisk inspirerte forskere har vektlagt hvordan landskap og omgivelser også har tilbudt muligheter for rituell praksis og metaforisk tenkning (Tilley 1999).

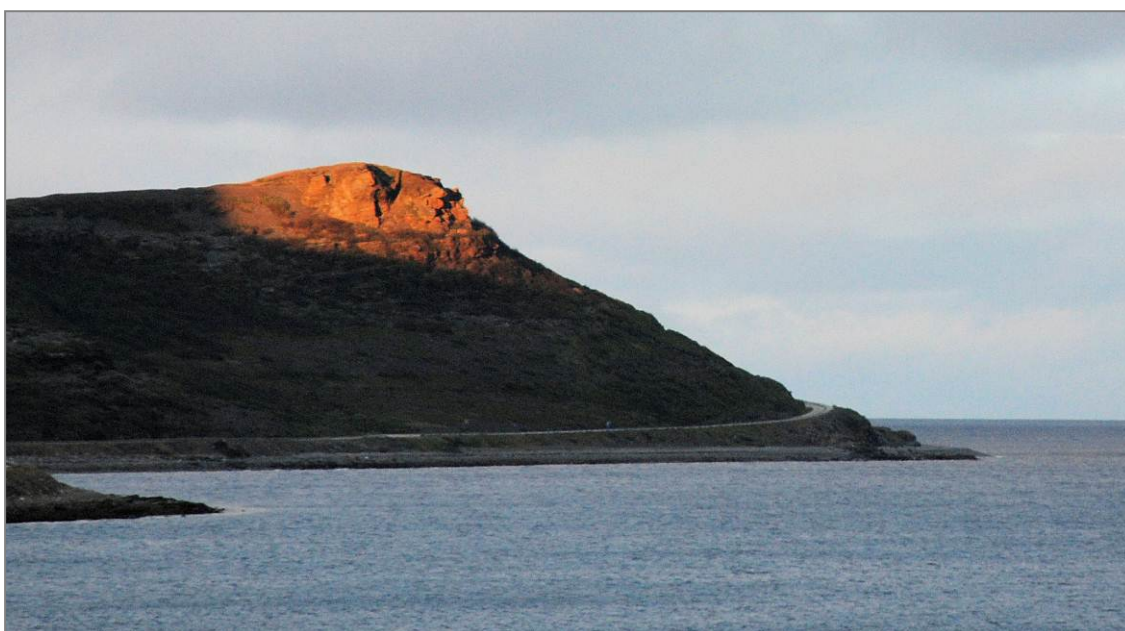
Overført på samiske helligsteder, kan man hevde at disse stedene tilbød seg som åsted for utøvelse av samisk religion. De hellige vannene, fjellene og trærne var ikke tilfeldig valgt. Mange av helligstedene utmerker seg, står fram, fra det omkringliggende terrenget (Myrvoll 2008). De kan ha tydelige antropomorfe eller zoomorfe trekk slik for eksempel fjellformasjonen Gahperaš i Várjjat/Varanger. Gahperaš ble av prest, misjonær og språkforsker Knud Leem omtalt som: [...] *et af de fornemste Offer-Steder i Landet* (1975: I, 429). Stedet er synlig fra langt hold og skiller seg tydelig ut som en markant fjellformasjon på nordsida av Várjjatvuotna/Varangerfjorden (fig. 2-6). Sett fra nordvest tegner fjellsida seg som en gigantisk ansiktsprofil mot havet i sør (fig. 5). Ei smal og flere meter lang kløft skjærer ned i fjellet fra toppen og vestover (fig. 4). Dette eksempelet viser at stedene kan framstå som bærere av egenskaper og ikke bare som en passiv, tjenende materie hvor på religionsutøvelsen kunne iscenesettes. Mange helligfjell, offersteder og sieider står dessuten i forbindelse med andre *affordances*. Det tilgrensende området rundt Gahperaš preges av skiferur, og i

ura er det registrert et stort antall samiske urgraver. Andre helligsteder er lokalisert langs flyttveier mellom reinens vinter- og sommerbeiter (Myrvoll 2008). Noen ligger ved fiskerike vann, eller ved laksekulper mens andre inngår i siktlinjer til fiskemeer.

Figur 2: Vestsida av Gahperaš, Várjjat/Varanger (foto: Elin Rose Myrvoll).

Figur 3: Vestsida av Gahperaš, Várjjat/Varanger (foto: Elin Rose Myrvoll).

Figur 4: Kløft, Gahperaš, Várjjat/Varanger (foto: Elin Rose Myrvoll).

Figur 5: Antropomorfe trekk, Gahperaš, Várjjat/Varanger (foto: Elin Rose Myrvoll).

Figur 6: Østsida av Gahperaš, Várjjat/Varanger (foto: Elin Rose Myrvoll).

Gibson og hans begrep *affordance* kan også sees i lys av Heideggers sene arbeider. Med utgangspunkt i det aristoteliske uttrykket *poiesis* framholdt Heidegger at handverk og kunstutøvelse (i motsetning til industriell tilvirking av gjenstander og produkter) var en aktivitet som responderte på og videreførte egenskaper som allerede bodde i materialet (Andersson 2001; Olsen 2010: 80-84) og som kunstneren eller handverkeren frigjorde, frambrakte eller fullbyrde. Jeg skal ikke utdype begrepet *poiesis* nærmere, annet enn å peke på et interessant slektskap mellom *affordance* og *poiesis* som åpner for å se forholdet mellom mennesker, landskap og ting som mer gjensidig og der også mening tilkommer gjennom ei felles skaping. I lys av det, kan man se landskapselementene, ikke bare som en bærer av egenskaper og muligheter, men også som en aktør.

Skiferurene langs nordsida av Varangerfjorden kan fungere som et utmerket eksempel på dette. Audhild Schanche (2000) har i sin grundige gjennomgang av samisk urgravskikk foreslått at urene ble valgt som gravsteder fordi de framsto som naturlige passasjer til den underjordiske dødsverden. Hun sier: *Der berg og steinrikt terreng opptrer nakent, uten årviss oppblomstring, forfall og død, åpnes for tilgang til*

jordas motsvarighet til levende veseners «kroppsjel» (Schanche 2000: 184). I motsetning til jord som frøs til om vinteren, var urene dessuten like anvendelige uansett årstid. I tråd med Gibsons begrep *affordance* tilbød og muliggjorde skiferurene med andre ord begravelse og ferdsel til dødsriket. Hvis vi dernest knytter an til det aristoteliske *poiesis* (slik det utlegges av Heidegger), kan man også se skiferurene som allerede påbegynte gravfelt og hvor det å gravlegge her var en naturlig fortsettelse eller fullbyrding av det av naturen allerede påbegynte. Urenes naturlige hulrom og forsenkninger er til forveksling lik graver, og det å gravlegge de døde her kan slik sett ha vært en videre bearbeidelse og fortsettelse av *gravskikken* som allerede var i ura (fig. 7).

Figur 7: Samiske graver i skiferur, Várjjat/Varanger (Foto: Elin Rose Myrvoll).

På lignende vis har man i studier av helleristninger og hellemalerier de siste ti årene, begynt å se bergflatene med sine sprekker, ujevnheter og særpreg som en integrert del av ristninger, malerier og figursamlinger/scener (Helskog 2004; Keyser og Poetchat 2004; Tilley 2004; Clottes 2007; Hodgson 2008; Gjerde 2010). Det er funnet en rekke eksempler på at figurer består av både naturlige furer i berget og hogde linjer. I lys av dette kan selve ristningen være en videreføring av noe som allerede er påbegynt, som allerede er til stede i berget (Olsen 2011: 85-87). Ristningen kan sees som et samspill mellom berg og menneske. Berget er med andre ord ikke bare en passiv mottaker av figurer som mennesket intensjonelt påfører det. Å hogge figurer i berget innebar å videreføre og respondere på noe som allerede fantes i berget (Olsen 2011: 85-87). Dette må ikke forveksles med ei besjeling av landskapet. Det er derfor ikke snakk om absolutte kommandoer utgått fra bergflater og antropomorfe steinformasjoner som for alltid tvinger mennesker til å hogge i berg, ofre eller gravlegge. Som jeg var inne på tidligere, er det mer å forstå som materialitet som blander seg inn, tilbyr, eller nekter, påvirker oss og vise versa, dvs. som noe *allerede* grunnleggende meningsfullt.

Landskapsbruken har endret seg over tid, og de tilbud vi ser og erkjenner vil være relative i forhold til egne behov og de aktører vi inngår i kompaniskap med. Hvis vi går tynnkledt på fjellet, vil vi trolig benytte oss av lyet som ei steinblokk kan gi oss. Har vi derimot hjelp av varm ull, gortex og et fjelltelt vil vi kanskje takke nei. Dette skaper også ei utfordring for arkeologen som leter etter kulturminner. Hvilke steder, ressurser, muligheter har opp gjennom tida blitt oppfattet som relevante og hvilke spor har bruken resultert i? Jeg skal utdype dette nærmere i det følgende med fokus på tradisjonskunnskap og registrering.

3.3 Tradisjonskunnskap som ressurs i kulturminneregistrering

Jeg har i kapittel 3.1 knyttet begrepene *tilhånden/forhånden* og *veving* til kulturminneregistrering og ferdigheter (se også artikkel 1 i Del II). Jeg skal videre kort diskutere bruk av tradisjonskunnskap, i første rekke samiske utøveres kunnskap om tradisjonelle næringer, for arkeologi, landskapsforståelse og kulturminneregistrering.

Arkeologer beskjeftiger seg med ting og ikke-mennesker som er svært forskjellig fra det som var aktuelt for fortidas mennesker. Også landskapet og klimaet

har endret seg radikalt, og breer, havnivå, elveleier, fauna, vegetasjon er ikke det samme som for 1000 eller 6000 år siden. Dette til tross, landskapet med alle sine elver, morenerygger, vidder, daler, fjell, strender og tilhørende muligheter for aktiviteter, er arkeologenes beste pekepinn på hvor det er potensial for å finne kulturminner. Det er imidlertid en utfordring i kulturminneregistrering å erkjenne kulturminner som ikke tidligere er bestemt i henhold til en kategori eller aktivitet. Vi følger det samme mønsteret, velger å lete i de samme typer områder, og registrerer spor vi kan relatere til spor vi har sett tidligere og dertil kan knytte til bestemte kategorier eller typebetegnelser. Selve letingen, kulturminnesøket, kan slik sett henfalle til *vanens tyranni* (jf artikkel 1 i Del II).

Samtidig er det nettopp repertoaret av kategorier som gjør det mulig for oss å registrere kulturminner, skille de ut som noe eget, og ikke minst kunne innlemme dem i en diskurs. Utfordringa ligger i å være åpen for at variasjonen innen hver kategori kan være stor. En registrator som har lang erfaring og har sett og registrert mange gammetufter, kan trolig lettere kunne påvise en gammetuft som er skadet, overgrodd eller på noe vis avvikende, enn en nyutdannet arkeolog med begrenset erfaring eller en med erfaring primært fra Nevada-ørkenen eller et sørskandinavisk åkerlandskap.

Tradisjonskunnskap kan bidra til at arkeologene får utvidet og justert sitt repertuar av kategorier. Sammen med etnografiske kilder har tradisjonskunnskap vist seg å være av stor relevans for kulturminneregistrering og arkeologi som disiplin. I de samiske bosetningsområdene i Norge har arkeologer særlig søkt kunnskap om landskapsbruk og kulturminner hos utøvere av tradisjonelle næringer blant annet innen reindrift og ulike former for utmarksnæring (bl.a. Barlindhaug et al. 2007; Barlindhaug og Pettersen 2011; Nordberg og Fossum 2011; Sommerseth 2011). Dette gjøres både for å få kunnskap om den historiske bruken av områder og for å få viten om hvilke fysiske spor bruken har resultert i. Denne type kunnskapsutveksling mellom utøvere av tradisjonsnæringer og arkeologer kan øke arkeologenes mulighet til å knytte spor i terrenget til spesifikke aktiviteter, og innsikten i tradisjonelle næringer og landskapsbruk kan gjøre arkeologene mer lydhøre i forhold til de muligheter som landskapet tilbyr.

Det ligger imidlertid flere utfordringer i anvendelsen av denne kunnskapen. Selv om erfaringene til samiske reindrifutøvere og beretninger i etnografiske kilder

kan vise til en like intim relasjon til de samme landskapene som jeger-samlere hadde 5000 år før dem, er deres brukende omgang med dem likevel forskjellig. De, i likhet med arkeologene, er også innfiltret i en materiell verden forskjellig fra den fortidas mennesker var en del av. Tradisjonskunnskap er videre knyttet til utøvelse av aktiviteter og næringer som er forankret i spesialisert landskaps- og ressursbruk. Reindriftsutøvere vil være særlig oppmerksomme på og ha inngående kunnskap om forhold som har betydning for reinflokkens ve og vel, for eksempel egnete beiter, lufteplasser og vadesteder. Selv om mange reindriftsutøvere har sommerboplass i fjord- og kystområdene, er hekkeplasser for sjøfugl, dun, kasteplasser for sel og seigrunner neppe forhold som de har tilsvarende kunnskap om. Noen aktiviteter har dessuten vært kjønnsrelatert, og tradisjonskunnskap vil derfor også kunne omfatte ulike felt hos menn og kvinner. Dette er forhold arkeologene må ta hensyn til når denne type kunnskap skal anvendes.

Møter mellom kulturminner og mennesker har også nedfelt seg i utallige historier og betraktninger. Noen av disse historiene er glemt, mens andre finnes den dag i dag som muntlig overført tradisjonsstoff eller nedfelt i etnografiske kilder. Marianne Skandfer har i sin forskning undersøkt såkalte *gressbakkentufter* i samiske bosetningsområder samt deres tilstedeværelse i tradisjonsstoff og fortellinger (Skandfer 2009). Hun understreker kulturminnenes lokale betydning som markører av tidsdybde og landskapsbruk. Skandfer er åpen for at historiene som knyttes til disse kulturminnene, kan ha endret seg over tid, men sier samtidig: [...] *however, I believe that the core meaning of the narrative is maintained, telling of the enduring relationship between people and their landscape through changing times* (Skandfer 2009: 98).

Etter min mening, må muntlig tradisjonsstoff i likhet med andre kilder, behandles kritisk. Tradisjonsstoff er ikke nødvendigvis *kikkhull* tilbake til den tida da de fysiske kulturminnene ble til. Brudd er trolig mer sannsynlig enn ubrutte fortellertradisjoner som kan knyttes til en opprinnelig bruk for 1000 eller 2000 år siden. Noen av historiene om kulturminnene kan selvsagt ha store tidsdybder, andre kan være kommet til langt senere og ha oppstått uten forbindelse med andre historier. De fleste arkeologer har i møte med lokalbefolkning fått høre historier som de har valgt ikke å ta videre i faglige diskurs og publikasjoner. Historiene avskrives som uten relevans for

disiplinen, fordi de målbærer helt andre fortolkninger enn den kunnskapen som arkeologene har tilegnet seg gjennom studier og undersøkelser. De målbærer på sett og vis glemsel, og de rokker følgelig ikke ved arkeologenes typebestemmelse av for eksempel ei fangstgrop eller ei gammetuft. I slike tilfeller gis altså det arkeologiske materialet forrang. Arkeologene bør også ha ei tilsvarende nøktern holdning til muntlig tradisjonsstoff som omhandler forhold som ikke lar seg belyse av det arkeologiske materialet. Det er interessant å støte på muntlig tradisjonsstoff og etnografiske kilder som omhandler kulturminner fra steinalderen eller tidlig metalltid, men historiene speiler neppe faktiske forhold i steinalderen. Også de kan være historier som viser glemsel.

Spørsmål om historienes direkte relasjon til en opprinnelig bruk eller forestilling i en svært fjern fortid, er etter min mening av mindre interesse. Det som imidlertid muntlig tradisjonsstoff med stor tydelighet viser, er at våre fysiske omgivelser, deriblant kulturminner, har blitt lagt merke til, skapt undring, eller på annet vis fanget menneskenes interesse. Kulturminnene har nedfelt seg i et variert utvalg av fortellinger om landskap og landskapsbruk, liv og hendelser (se for eksempel Burström et al. 1996; Solli 1996, 1997; Cassel 2004; Gustafsson og Karlsson 2004; Jameson JR 2004; Svanberg og Wahlgren 2007; artikkel 3). De har slik sett kontinuerlig vært kilde til stadig nye historier. Kulturminnernes forvandling fra for eksempel torvhus i yngre steinalder via ruin til dagens hustuft, samt de andre kulturminnene som har akkumulert rundt (og på), har trolig innvirket og endret på historiene som ble fortalt om dem. Jeg tror det er viktig å understreke at kontinuiteten og varigheten først og fremst ligger i de fysiske strukturene selv, i materialiteten, og ikke i historiene. Historiene hadde ikke blitt til uten dem, og historiene om kulturminnene må ikke få status som en viktigere kilde til kunnskap om kulturminnene, enn kulturminnene selv.

Kanskje er det heller ikke så interessant å ha selve tilblivelsen, den opprinnelige bruken, av kulturminnene som fokus. Like viktig som den sammenhengen de inngikk i da de ble laget, er den nevnte varigheten. Det faktum at de fortsatt finnes. De har blitt brukt og gjenbrukt (fig. 8). Deres materialitet og varighet er derfor knyttet til et tidsaspekt som langt overskrider selve tilblivelsen av dem, og deres *datering*. De har vært *til stede* i et *her og nå* hver dag siden. Dette kommer i liten grad til uttrykk når

arkeologer dokumenterer kulturminner og kulturmiljøer. I det følgende skal jeg undersøke kulturminnenes *vei* fra registrering og dokumentasjon, og videre inn i arkiv og databaser. Er denne veien farbar i begge retninger - fra fysisk kulturminne til database og vise versa?

Figur 8: Gjenbruk - fra fangstgrop til smøregrop, Guovdageiannu suohkan / Kautokeino kommune (Foto: Elin Rose Myrvoll).

3.4 Dokumentasjon i lys av begrepet «sirkulerende referanse»

Å periodisere, rensse og dele opp fortida i atskilte bolker har utvilsomt vært et grunnleggende prinsipp i arkeologien, og dette har også preget dokumentasjonsmetodene som har blitt brukt ved kulturminneregistrering. Kulturminnene blir typebestemt og kategorisert på ulike nivåer, og de organiseres og gjøres søkbare i arkiv og databaser.

Dette kan karakteriseres som en renselsesprosess der det fysiske kulturminnet løsrives fra sin virkningshistoriske kontekst, som del av et historisk akkumulert landskap. Spørsmålet som må reises, er om dette er et uunngåelig utkomme av kulturminnens oversettelse til forskningsmateriale, til data og søkbare kategorier i et kulturminneregister? Eller lar det seg gjøre å transformere de fysiske kulturminnene via språklige begreper, fotografier, diagrammer, databaser, vitenskapelige arbeider, formidling etc. og fortsatt ivareta viktige kvaliteter ved de fysiske kulturminnene?

Den nasjonale kulturminnedatabasen Askeladden ble som nevnt, etablert i 2004, og eies av Riksantikvaren. Databasen er primært et redskap for kulturminne-myndighetene, men som den største databasen for kulturminner i Norge, er den også et viktig redskap i forskning. Jeg har i lys av vitenskapssosiologen Bruno Latours begrep *sirkulerende referanse (circulating reference)* (Latour 1999) forsøkt å undersøke de transformasjoner som skjer med kulturminner når de registreres, dokumenteres og arkiveres og gjøres tilgjengelig i denne kulturminnedatabasen. Min studie av Askeladden er nærmere utdypet i artikkel 2 i avhandlingas Del II, og jeg har der påvist at ikke alle opplysninger som var nedtegnet på de opprinnelige registreringsskjemaene og i det tidligere Fornminneregisteret, ble videreført og gjort tilgjengelig i Askeladden da den ble opprettet. Dette dreide seg i første rekke om nedtegnelser av lokale fortellinger om kulturminner. I de gamle registreringsskjemaene var disse nedtegnelsene innskrevet under rubrikkene *tradisjon* og *anmerkning*. Begge rubrikkene inneholder et bredt spekter av informasjon. Her finnes informantopplysninger om fjernete kulturminner, om observert kulturminner, eierforhold, tro og religionsutøvelse, jordbruksaktivitet og alder på hus- og gammetufter. I tillegg finnes registratorenes observasjoner om vær og vegetasjon, henvisning til tegnede skisser/kart med mer.

Et annet trekk ved Askeladden er at den framstår som overveiende *skriftlig* med vekt på språklige beskrivelser av kulturminnene og deres mål og størrelse. Fotodokumentasjon og skisser er ikke blitt inkorporert i databasen, selv om denne type materiale foreligger for svært mange lokaliteter. Databasen henviser heller ikke systematisk til at denne typen dokumentasjon foreligger i arkiver i fylkeskommunene og ved universitetsmuseene. Utelatelse av opplysninger fra rubrikkene *anmerkninger* og *tradisjon* og utelatelsen av fotodokumentasjon og skisser er eksempler på brudd i

forbindelsen mellom databasen og dokumentasjonen av kulturminnene. Jeg har også påvist klare svakheter i databasens tellefunksjoner og at brukerne av den ikke blir gjort kjent med dette. På mange vis er det nettopp dette at databasen framstår som sann for brukerne, som utgjør en av de største innvendingene mot den. Hvis svakhetene, det være seg tellefunksjoner eller henvisninger til utelatt dokumentasjon, i større grad var blitt opplyst og problematisert i brukerveiledningen, ville brukerne kunne tatt høyde for dette.

For å skape et mest mulig ens system, er det etablert en egen nomenklatur for Askeladden. Alle kulturminner som legges inn, typebestemmes i henhold til denne. I tillegg til de enkelte kulturminnene typebestemmes også et overordnet nivå kalt *lokalitet*. Lokaliteten kan inneholde alt fra ett kulturminne til mange hundre. Kulturminnene på en og samme lokalitet kan dessuten bestå av kulturminner av ulik type. Typebestemmelse av lokalitetsnivået er også nedfelt i de elektroniske registreringsskjemaene som kulturminnemyndighetene i dag bruker. Som tidligere nevnt, er et felles sett av typebetegnelser og kategorier en forutsetning for en hver diskurs om kulturminner. En database som Askeladden, ville ikke være mulig uten å knytte kulturminnene til bestemte typer. Når det gjelder typebestemmelsen av et lokalitetsnivå, får dette i noen tilfeller likevel karakter av å skape en fiktiv orden. Eksempelvis finnes det langs den nordnorske kysten utallige lokaliteter som har vært i bruk i flere tusen år. På slike steder kan man finne både et stort antall og et stort mangfold av kulturminner. Å typebestemme slike steder i henhold til en nomenklatur for kulturminnelokaliteter er etter min mening å skape orden i noe som ikke lar seg ordne. Én typebetegnelse kan ikke fange mangfoldet av kulturminner som finnes på slike steder, ei heller stedets varighet. Dette gjenspeiles også i de typebetegnelsene som er til rådighet i Askeladden for slike lokaliteter; for eksempel *annen arkeologisk lokalitet* eller *bosettings- og aktivitetsområde*.

Typebestemmelse av lokaliteter bidrar dessuten til at lokalitetene som har et ensartet innhold av kulturminnetyper, framstår som meningsfulle og navngitt i henhold til en bestemt funksjon, mens de som faller inn under de to nevnte sekkebetegnelsene totalt mister sitt særpreget. De blir anonymisert. Her kan det nevnes at 65% av alle lokaliteter i Finnmark i 2010 var å finne under de nevnte to sekkebetegnelsene (jf artikkel 2). I april 2012 var det prosentvise antallet sunket til 60% (Askeladden 2012).

Til sammenligning utgjorde de samme sekkebetegnelse 21% av alle arkeologiske lokaliteter i Akershus og 18 % i Sør-Trøndelag i april i 2012. For hele landet var det prosentvise antallet 23%. De prosentvise tallene viser med tydelighet at dagens kategorisering av lokalitetsnivået i Askeladden i særlig grad fungerer dårlig for kulturminnelokaliteter i den nordligste landsdelen. Databasestrukturen kan for øvrig sees som uttrykk for at Riksantikvaren ikke har tilstrekkelig kunnskap om karakteristiske trekk ved kulturminnelokalitetene i nord. I Artikkel 2 (Del II) har jeg som alternativ foreslått at dette kunne vært løst ved å karakterisere lokalitetsnivået i databasen ved hjelp av emneord.

Dagens elektroniske registreringsskjemaer har også svakheter som synes vanskelig å overkomme. Skjemaene gir få muligheter til å handtere observasjoner av kulturminner som faller utenfor nomenklaturen. I likhet med de ovenfor nevnte lokalitetene, vil det for såkalte anomalier bare finnes generelle sekkebetegnelser til rådighet. Systemet er imidlertid ikke så lukket at ikke nye kulturminnetyper kan opprettes etter ønske fra regional kulturminneforvaltning. Det er likevel et paradoks at de elektroniske skjemaene skaper et inntrykk av å gi en uttømmende liste over kulturminnetyper. Man kan tenke seg at dette bidrar til misrepresentasjon og at kulturminneregistrering som praksis *lukker seg* rundt søk etter de kulturminnetypene som allerede er etablert og tatt inn i skjemaet.

I sitt kjente verk *Orientalism. Western conceptions of the Orient* fra 1978 introduserte Edward Said begrepet *strategisk formasjon (strategic formation)* og viste at vestens rådende forestillinger om Orienten var oppstått med utgangspunkt i vestlige bøker og tekster som gjensidig refererte og bekreftet hverandre (Said 1994). Vestens forestilling om Orienten hadde ingen reell forankring. Den fantes bare i bøkene og tekstene, og skapte og objektiverte med andre ord sin egen virkelighet. På lignende vis kan man hevde at dagens kulturminnearkiv har likhetstrekk med det fenomenet Said beskriver. De elektroniske registreringsskjemaene, Askeladden med sine kategorier, lokalitetsbetegnelser og tellefunksjoner skaper sin egen selvrefererende virkelighet og orden som ikke nødvendigvis er forankret i eller står i direkte forbindelse med kulturminnene selv.

Er så dette, for å gjenta spørsmålet som ble reist innledningsvis i dette kapitlet, et uunngåelig utkomme av kulturminnenes oversettelse til forskningsmateriale, til data

og søkbare kategorier i en kulturminnedatabase? Er det mulig å ivareta viktige kvaliteter ved de fysiske kulturminnene i denne transformasjonsprosessen? Bruno Latour har med eksempler fra sin studie av feltarbeidet til forskere i Boa Vista i Amazonas, hevdet at dette faktisk lar seg gjøre, og denne studien er nærmere omtalt i hans bok *Pandora's Hope* (1999). Latour er kritisk til språkfilosofiske posisjoner som ser verden som språklig konstituert, og der det nærmest er en uoverstigelig kløft mellom verden og språket. Med utgangspunkt i det nevnte feltarbeidet, hevder Latour at den empiriske virkeligheten på et vis, allerede er artikulert og at det i god vitenskap finnes en forbindelse mellom språket og den verden det refererer til. Denne forbindelsen karakteriserer han som en kjede bestående av serier med transformasjoner hvor den spesifikke feltkonteksten oversettes til vitenskapelig kunnskap (Latour 1999: 73). Det vi samler inn og bringer hjem, i form av prøver, funn, fotografier, oppmålinger, tegninger, registreringsskjema og dagboknotater, representeres de første ledd som så følges opp av videre bearbeiding, arkivering, analyse og publisering. I en god kjede ivaretar hvert ledd kvaliteter ved det foregående, hver transformasjon refererer til og formidler noe av det forutgående samtidig som den innfører noe nytt. Også i det siste leddet skal kvalitetene ved det fysiske objektet som ligger til grunn for undersøkelsen, være representert.

På veien fra felt til forlag er det uunngåelig at objektet gjennom kjeden av transformasjoner mister noe av sin unike individualitet. Men samtidig tilføres objektet kvaliteter som gjør det sammenlignbart med andre objekter. Transformasjonene skaper en generalisering og standardisering som gjør at denne spesielle gravhaugen, hustufta eller boplassområdet kan sammenlignes med de tusenvis av andre slike objekter man har informasjon om. Dermed tilføres det informasjon som kan bidra til å kaste lys over andre sammenlignbare funn. Vitenskapelig arbeid i form av dokumentasjon, registreringer og tekstproduksjon består således i at man beveger seg fra det spesifikke mot det generaliserte i en kjedelignende bevegelse. Forutsetningen for at dette skal kunne kalles vitenskapelig, er at det må være mulig å følge kjeden av slike transformasjoner tilbake i retning av studieobjektet (i arkeologenes tilfelle: de fysiske kulturminnene). Kjeden må med andre ord være sammenhengende og uten brudd. Denne vekslinga i bevegelse bort fra objektet, og tilbake til det, kaller Latour *en sirkulerende referanse (circulating reference)* (Latour 1999: 72-73).

Konklusjonen på min studie i 2010 (artikkel 2 i Del II) var at det flere steder underveis i kjedene som utgår fra de fysiske kulturminnene, har oppstått brudd. Disse bruddene kan i særlig grad knyttes til overføringa av opplysninger fra det tidligere Fornminneregisteret til Askeladden. Foreliggende kulturminnedokumentasjon i form av fotos og oversiktsskisser fant for øvrig aldri vegen hverken til Fornminneregisteret eller Askeladden. Denne dokumentasjonen er heller ikke gjort systematisk sporbar og tilgjengelig gjennom referanser til de arkivene de måtte finnes i. Askeladden ble lansert i en ny versjon i januar 2012. Denne versjonen er bygd over samme grunnprinsipp og struktur som den forrige. Forbedringene er i første rekke av visuell art i og med at kartene er gjort mer brukervennlige og oversiktlige.

Avslutningsvis i dette kapitlet skal jeg se nærmere på implikasjoner ved å anvende en fast nomenklatur. Videre skal jeg diskutere hva de påviste *bruddene* i transformasjonsskjedene fra fysisk kulturminne til database kan innebære for regionale kulturminnemyndigheter og de arbeidsoppgavene de utfører.

3.5 Kategorier – en stille tvang

Faglig diskurs i disiplinen arkeologi forutsetter klassifikasjonssystemer, kategorier - kort sagt et språk. Vi må ha et språk som gjør oss i stand til å diskutere det arkeologiske materialet, det være seg hustufter, fangstgroper, jordlag, keramikkskår eller økser. Klassifikasjonssystemene har blitt justert og endret i takt med forskningsaktivitet og -resultater innen disiplinen, og dette gjenspeiles også i Askeladdens klassifikasjonssystem og typebestemmelser for kulturminner. Klassifikasjonssystemet arkeologene benytter på kulturminner kan som nevnt tidligere i kapittel 3, være førende for observasjonene når de leter etter kulturminner i terrenget.

Kulturminnedatabasen Askeladden bygger på et prinsipp om at kulturminner skal kartfestes og avgrenses i forhold til omgivelsene. Dette står i en direkte relasjon til kulturminnelovens §3 (kulturminneloven 1978) som slår fast at ingen må *skade, ødelegge, grave ut, flytte, forandre, tildekke, skjule eller på annen måte utilbørlig skjemme automatisk fredet kulturminne eller fremkalle fare for at dette kan skje*. Automatisk fredete kulturminner legger derfor sterke føringer på arealbruk, og i lys av dette er både kartfesting og avgrensing av kulturminner, arbeidsoppgaver som prioriteres høyt av kulturminnemyndighetene.

I de elektroniske registreringsskjemaene som kulturminnemyndighetene bruker og som lastes inn i Askeladden, skal hvert enkelt kulturminne avgrenses i forhold til omgivelsene. Selv om loven også nevner steder det knytter seg historier, tro og tradisjon til, er det først og fremst de fysiske menneskeskapte sporene som er egnet til å avgrense og kartfeste. Det byr derfor på utfordringer å skulle avgrense kulturminner som er uten menneskeskapte spor. Dette gjelder særlig samiske helligsteder som i mange tilfeller omfatter store landskapselementer som fjell, fjellformasjoner, innsjøer og skoger. Det finnes rikelig med etnografiske kilder som omtaler denne type helligsteder (Leem 1975; Qvigstad 1926; Manker 1957), men få av disse er i dag registrert og kartfestet i Askeladden (Myrvoll 2008). I februar 2012 var det bare registrert to kulturminner av typen hellig fjell i Askeladden. Per i dag er det heller ikke mulig å registrere kulturminnetyper som *hellig skog* eller *hellig innsjø* i Askeladden siden disse typene (enkeltminnearter) ikke ligger inne i databasens nomenklatur.

Lignende utfordringer kan også knyttes til de samiske helligstedene som har fysiske spor. I de tilfellene det påvises fysiske spor blir disse vanligvis definerende for kartfestinga og den ytre avgrensinga til kulturminnet. Fortellinger og etnografiske kilder som eventuelt forteller at stedet også favner et videre område, gis vanligvis liten vekt. Det er de menneskeskapte fysiske sporene som gis forrang.

Klassifikasjonssystemet vil også være premissgivende i situasjoner der arkeologer henvender seg til lokalbefolkning og etterspør opplysninger om kulturminner. Kategoriene kan sammenlignes med et filter, som sorterer ut ikke bare relevante opplysninger om kulturminner, men som også er avgjørende for hva som erkjennes som kulturminner. Opplysninger som ikke gir assosiasjoner til definerte kulturminnetyper, vil sannsynligvis møte liten respons hos arkeologen som mottaker. Likeledes vil spørsmålene som arkeologen stiller til lokalbefolkning og lekfolk, være preget av denne porteføljen av kanoniserte kategorier.

I møte med lokale kunnskapsbærere kan kategoriene bidra til å hindre dialog eller til å devaluere lokal kunnskap. De lokale fortellingene kan for eksempel være knyttet til kulturminner som er yngre enn grensa for automatisk fredning eller omhandle kulturspor som arkeologene ikke gjenkjenner og som ikke kan typebestemmes i henhold til kjente kategorier. Slike opplysninger kan av arkeologene bli oppfattet som kuriosa og uten faglig verdi for disiplinen. Devalueringa av

opplysningene innebærer at de heller ikke tas videre i populærvitenskapelige presentasjoner og publikasjoner. De opplysningene som arkeologene erkjenner som relevante, vil derimot kunne gjenfinnes. Dette kretsløpet - der noen opplysninger og kulturminnetyper gis evig liv i faglige publikasjoner og foredrag mens andre blir ignorert, vil trolig i sin tur virke styrende og dempende på dialogen mellom lokale lekfolk og arkeologer. I arkeologenes bruk av kategorier og de kulturspor i terrenget som de velger å registrere, ligger det også en indirekte verdivurdering. Populærvitenskapelig formidling og arkeologenes etterspørsel etter lokal kunnskap om kulturminner som kan typebestemmes, kan slik sett endre lekfolks oppmerksomhet og dreie den i retning av autoriserte kulturminnetyper (jf. artikkel 3 i Del II).

Med dette mener jeg ikke at kulturminneregistrering før de elektroniske og standardiserte registreringsskjemaenes tid, nødvendigvis bar preg av stor åpenhet. Autoriteten til fagfolk i møte med lokale kunnskapsbærere var trolig enda større tidligere. Det er likevel interessant å merke seg at selv om de første offisielle registratorene av kulturminner i Nord-Norge hadde sitt hovedfokus på registrering av gravrøyser fra jernalderen, også registrerte andre kulturspor. Her kan nevnes de første registreringene av noe systematisk karakter i Tromsø Museums distrikt. De ble utført av museets første bestyrer Hans T. Winther fra 1874-1877 og hans etterfølger Hans J. Horst (fra 1877-1882). Selv om Winther og Horst' oppmerksomhet var særlig rettet mot jernalderens graver, var de også oppmerksom på andre typer kulturminner som gammetufter, nausttufter og gårdshauger (Holm-Olsen 1989: 21-22). Dette var kulturminner som ikke var gjenstand for forskningsinteresse i deres samtid, men de nevnte registratorene var likevel åpne for å dokumentere det som var annerledes. I et større perspektiv vet vi også at disiplinen endrer seg, kategoriene endrer seg og det som i dag blir oppfattet som verdiløse opplysninger, kan få relevans om 30 år. Hvis dagens kulturminnelov og flytende 100-årsgrense for automatisk fredete samiske kulturminner blir videreført, vil stadig flere og nye kulturminnetyper komme til etter hvert som årene går. Opplysninger om kulturspor som vi i dag oppfatter som irrelevante spor etter tidlige moderne og motoriserte driftsformer vil om noen tiår kunne være automatisk fredet.

Klassifikasjonssystem og kategorier er selvfølgelig helt nødvendig i så vel vitenskapelig som allmennmenneskelig forståelse og kommunikasjon. De hjelper oss å

ordne opplysningene vi får fra lokale kunnskapsbærere, og som referansesystem hjelper de oss å gjenkjenne menneskeskapt spor i terrenget. Likevel skaper de et dilemma i forhold til ny erkjennelse ved at de tenderer til akkumulasjon av det samme. Det er derfor viktig å skape system og registreringsregimer som utviser toleranse for anomalier. Dette ved at de gir rom for avvik fra etablerte klassifikasjonssystemer og kategorier samt er fleksible nok til å kunne fange opp et vidt spekter av kulturspor og opplysninger.

4 Kulturminneloven – uforutsette konsekvenser?

Kulturminneloven (kulturminneloven 1978) danner grunnlag og utgangspunkt for dagens kulturminneforvaltning og kulturminnemyndighetenes virksomhet. I dette kapitlet skal jeg først kort redegjøre for bakgrunnen for kulturminneloven og dens bestemmelser for automatisk fredete kulturminner. Dagens lovverk for samiske kulturminner kan sees i sammenheng med at den norske staten etter systematiske fornorskningstiltak og assimileringpolitikk, ønsket å bidra til styrking av samisk identitet og kultur. Alle kulturminner som er automatisk fredet etter loven, har en nasjonal verdi, og jeg skal i det følgende se nærmere på om dette også kommer til uttrykk gjennom praksisen til samisk kulturminneforvaltning. Grunnen til at jeg her velger å fokusere på samisk kulturminneforvaltning har sammenheng med at samiske kulturminner har en annen fredningsgrense enn de øvrige kulturminnene. Dette kapitlet er særlig relaterte til artikkel 4 i Del II. I artikkelen diskuteres eventuelle konsekvenser av dagens lovgivning for samiske kulturminner. Artikkelen er skrevet med utgangspunkt i et forvaltningsperspektiv som utdypes og nyanseres i det følgende kapitlet.

4.1 Lovverk som avbøtende tiltak

Fortidsminneloven av 1905 (fortidsminneloven 1905) var den første særloven i Norge for vern av faste kulturminner. Med unntak av privat eide og brukte bygninger, etablerte loven et automatisk vern for alle kulturminner fra før reformasjonen (1537). Fortidsminneloven ble senere avløst av fornminneloven i 1951 (fornminneloven 1951). Dagens kulturminnelov (kulturminneloven 1978) bygger på den nevnte fornminneloven og på bygningsfredningsloven fra 1920 (bygningsfredningsloven 1920) (Gaukstad 2001).

I kulturminneloven ligger det et geografisk skille mellom land og vann ved at marine kulturminner eldre enn 100 år (skipsfunn) gis et særlig vern i loven. Et lignende geografisk skille er satt mellom Fastlandsnorge og Svalbard. På Svalbard er alle kulturminner fra før 1945 gitt et automatisk vern (Gaukstad 2001: 132-135; Holme 2001: 10-12). I det øvrige Norge omfatter den automatiske fredningen generelt kulturminner som er eldre enn 1537, nærmere bestemt bygninger, faste spor etter

menneskelig aktivitet i grunnen og under vann samt steder det knytter seg tradisjon, tro eller sagn til. Ved ei lovendring i 2001 ble stående byggverk som er erklært fra perioden 1537-1649 også automatisk fredet. Kulturminneloven innebar også ei innføring av en egen bestemmelse for automatisk fredning av samiske kulturminner. Alle samiske kulturminner eldre enn 100 år fikk status som automatisk fredet. Fredningsgrensa ble med andre ord gjort *flytende* og ikke knyttet opp til et fast årstall som for de øvrige kulturminnene i Fastlandsnorge.

Bakgrunnen for det omfattende vernet av samiske kulturminner var blant annet mangelen på skriftlige kilder om samisk historie og fortid. Samisk historie og kulturarv ble ansett for å være sårbar og underrepresentert, og norske myndigheter vedtok derfor et mer omfattende lovvern i form av ei flytende fredningsgrense for disse. Myndighetene ønsket på dette viset å verne kulturminner som ikke hadde noen nåtidig funksjon innen samisk kultur og samfunn (Ot.prp. nr. 7 (1977–1978)). Dette går også fram i tobindsverket *Kulturminnevern* (Holme 2001) utgitt av Økokrim i samarbeid med Miljøverndepartementet og Riksantikvaren, og som gir en grundig innføring i forvaltningssystemet og kulturminneloven. I kapitlet *Automatisk fredete kulturminner* skiver Ragnhild Guribye og Jørn Holme (2001: 54): *Samiske kulturminner som offerplasser, fangstanlegg for villrein, gravplasser mv er knyttet til for lengst forlatte funksjonelle elementer i samekulturen, og det var viktig for lovgiver å frede alle slike kulturminner.* Guribye og Holme poengterer også kulturminnernes viktige betydning for samene som etnisk gruppe. Lignende argumenter finnes også hos Audhild Schanche i kapitlet *Samiske kulturminner*:

For et folk uten egne statsgrenser, spredt over flere nasjonalstater, får kulturminnene spesiell verdi som dokumenter for en historisk samisk tilstedeværelse og som markører for en samisk territoriell tilhørighet. Denne «tidsdybden» er spesielt viktig for et folk som har få skriftlige kilder til sin historie. Solid historisk dokumentasjon er viktig for kulturell legitimitet og kulturelt vedlikehold (Schanche 2001: 56).

Begrunnelsen for lovendringa i 1978 føyer seg inn i en tradisjon der kulturminner får sin verdi gjennom å være identitetsskapende og verdifulle for kulturelt vedlikehold blant urfolk og minoriteter som er under press fra majoritetskulturer og nasjonalstater.

Også den første fortidsminneloven kan sees på bakgrunn av dette, men da med fokus på vern av den nyetablerte nasjonalstatens kulturarv.

I dag har vi en egen samisk kulturminneforvaltning ved sida av den øvrige regionale forvaltningen. Dette er kommet til, i følge Even Gaukstad og Jørn Holme (2001: 142), som en oppfølging av Stortingets vedtak i 1988 om Grunnlovens §110a (Grunnloven 1814): *Det paaligger Statens Myndigheter at lægge forholdene til Rette for at den samiske Folkegruppe kan sikre og udvikle sit Sprog, sin Kultur og sit Samfundsliv.* Av andre tiltak fra statens side nevnes *Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold av 12. juni 1987* (sameloven 1987) og ratifiseringa av *ILO-konvensjon nr. 169 om urfolks rettigheter og stammefolk i selvstendige stater* (ILO 1989) i 1990. Samme år ble også kulturminneforvaltningen omorganisert. Den samiske kulturminneforvaltningen ble skilt ut, og den øvrige kulturminneforvaltningen ble delegert til fylkeskommunene. Samisk kulturministeråd ble etablert i 1994 som regionalt forvaltningsorgan for samiske kulturminner. Rådet ble oppnevnt av Sametinget, og det fikk delegert tilsvarende myndighet som det regionale forvaltningsapparatet i fylkeskommunene. I 2001 ble Samisk kulturministeråd organisert som en egen avdeling under Sametinget, og myndigheten ble overført Sametinget (Gaukstad og Holme 2001: 142).

Innføringa av ei flytende fredningsgrense for samiske kulturminner må kunne karakteriseres som den største endringa i kulturminneloven av 1978. Som vist over, var den begrunnet ut fra oppfatningen av at kulturminner kan bygge identitet og bidra til kulturelt vedlikehold. Lovendringa og opprettelsen av et eget forvaltningsapparat for samiske kulturminner kan utvilsomt sees som virkemiddel eller avbøtende tiltak i en forsoningsprosess mellom den norske stat og samene. Kulturminneloven og styrkinga av forvaltningsapparatet på regionalt nivå, har dessuten utvilsomt vært et viktig tiltak i arbeidet med å registrere og sikre kulturminner generelt og i særlig grad samiske kulturminner. Før kulturminneloven av 1978 ble det som man oppfattet som etterreformatoriske samiske kulturminner, oversett og bare unntaksvis registrert. En stor del av dagens kulturminnedata ble samlet inn gjennom de landsomfattende kulturminneregistreringene for Økonomisk kartverk (Øk) som startet opp på midten av 1960-tallet og ble avsluttet i 1991. Avslutningen fant sted før hele landet var kartlagt, og som eksempel kan det her nevnes at bare rundt 18 % av landarealene i Finnmark

inngikk i Øk. Intensjonen var imidlertid at registreringsarbeidet skulle videreføres av det regionale forvaltningsapparatet etter at det ble omorganisert på tidlig 1990-tall (Miljøverndepartementet 1992). Fortsatt gjenstår likevel mye arbeid med hensyn til registrering av kulturminner i Norge. Store utmarksarealer i indre strøk av Nord-Norge har aldri blitt systematisk gjennomført. Registreringsarbeidet som har vært gjort etter avslutningen av Øk-registreringene, har hovedsakelig skjedd som ledd i kulturminnemyndighetenes løpende plan- og saksbehandling eller i forbindelse med ulike forskningsprosjekter. Det har ikke blitt satt av ressurser til å gjennomføre systematisk kartlegging av områdene som gjensto da Øk-registreringene ble avsluttet.

Loven og opprettelsen av et eget forvaltningsapparat for samiske kulturminner innebar en anerkjennelse av samisk kultur, samiske kulturminners betydning og samenes rett til selv å forvalte egne kulturminner. På bakgrunn av dette kunne man forvente at den videre innsatsen og oppfølginga i form av basale tiltak som kartlegging og kulturminneregistrering ble et høyt prioritert innsatsområde. Det er slik sett et paradoks at det fortsatt finnes store områder der kulturminner bare i forsvinnende grad er kartlagt. Denne mangelen på kulturminneopplysninger er klart en hemsko for forvaltningsapparatet og de forventninger som stilles til dem som kunnskapsleverandører og forvaltere av kulturverdier. Forsoningsprosessen og anerkjennelsen som kulturminneloven implisitt bærer bud om, synes derfor ikke å være fulgt opp i etterkant. Forvaltningsapparatet mangler fortsatt basale deler av et nødvendig data-grunnlag for å kunne forvalte kulturminnene på en tilfredsstillende måte.

4.2 Flytende fredningsgrense – utfordringer og uforutsette konsekvenser

En av utfordringene ved dagens forvaltningssystem og lovverk er at kulturminnernes tilblivelsesår / byggeår og den aller første bruken betones så sterkt. Dette kommer også til uttrykk i Askeladden. Kulturminnets byggeår er avgjørende for om det er automatisk fredet, og fokuset er derfor særlig rettet mot den første bruken. Dette gjelder både samiske og øvrige kulturminner, men kanskje i særlig grad i vurderinga av automatisk fredete samiske bygninger og byggverk. Bygningen er samisk hvis den opprinnelig ble oppført i en samisk byggeskikk og funksjon eller hadde samiske beboere/eiere. Det har vært lite diskusjon om kulturminner gjennom ombygging, modifisering, ny bruk og

nye samiske eiere og brukere, etter hvert kan ha blitt del av en samisk byggeskikk og kultur. Man kan også tenke seg det motsatte; at bygningene har spor etter fornorsking, i den forstand at den opprinnelige funksjonen har opphørt, at bygningen har blitt ombygd og fått andre funksjoner og nye eiere som ikke var samiske.

Dette viser også hvordan dateringskriteriet er problematisk og tilskygger andre mulige verdier og kvaliteter knyttet til kulturminnets livshistorie. Man velger å fokusere på én periode; kulturminnets *fødsel* og *barndom* i stedet for på dets materialitet og varighet. På dette viset undertrykkes også det faktum at kulturminnet utgjør en del av nåtid og således opponerer mot et av modernitetens grunnmotiver – vår antatte distanse fra fortida. På tilsvarende vis blir dets varighet problematisk i lys av det historisistiske synet på (for)tid som en lineær strøm der ulike kronologiske perioder avløser hverandre, og der fortida er avsluttet eller over. Fokus på kulturminnets datering, dets tilblivelse og antatte tilhørighet i en fjern fortid, blir en måte og hankses med det faktum at kulturminnet fortsatt er her og at dets kronologi ligger i dets varighet og seighet og ikke i dets tilblivelse. Som jeg har vært inne på over, var også grunngivelsen for den flytende 100-årsgrensa for automatisk fredning av samiske kulturminner nettopp å frede i følge Ragnhild Guribye og Jørn Holme (2001: 54) [...] *for lengst forlatte funksjonelle elementer i samekulturen*. I stedet for å dokumentere et bredt spekter av egenskaper og historier, er det altså opprinneshistoria til kulturminnene som vektlegges.

Dette synet på tid og fortid som noe tapt, som noe som kan rekonstrueres ved hjelp av de spor som menneskene har etterlatt seg, står i kontrast til Bergsons begrep om tid som varighet. Som nevnt i kapittel 2, framstiller Bergson tid som *varighet* (*durée*) som kommer til syne som en kontinuerlig opphopning (og nedbrytning) (Bergson 1998: 4). Takket være denne varigheten og utholdenheten er høyskjåene, gammetuftene og ildstedene fortsatt nåtid. Materialitetens varighet og utholdenhet har gjort det mulig å omforme dem undervegs, ta dem i bruk på stadig nye måter og legge til eller fjerne elementer. Dagens kulturminnelov som sterkt betoner alderen på kulturminnene, ikke som varighet, men som grunnlag for tidfesting av tilkomst, låser deres tilhørighet til en bestemt periode og skygger for dynamikken i deres livshistorier. Men som Bergson antyder er ikke fortiden noe som avtar; tvert om blir det mer og mer av den; i kraft av den materielle kulturens varighet akkumuleres stadig mer fortid i

landskapet og utgjør en voksende del av vår livsverden. Dette får også som konsekvens at den fortid som skal forvaltes i henhold til 100-årsgrensa vil øke dramatisk.

De yngste automatisk fredete samiske kulturminnene i dag er ikke vesensforskjellige fra de som lå opp mot fredningsgrensa da loven trådte i kraft i 1978. De fleste er spor etter tradisjonell og ikke-motorisert utøvelse av primærnæringer - reindrift og bredspekteret utmarksbruk, jordbruk, og fiske. Dette vil også være situasjonen i de kommende 20-30 år. Antallet kulturminner kommer til å øke, men typene vil ikke være vesensforskjellige fra tidligere. Kulturminner fra etterkrigstida vil imidlertid representere et markant tidsskille når disse blir automatisk fredet. Den storstilte gjenreisinga samt moderniseringa av driftsformer som da fant sted, vil gi et stort tilfang av nye kulturminnetyper og spor etter moderniserte driftsformer. Her kan nevnes standardiserte bygninger, kjørespor etter motoriserte kjøretøy i reindrift, utmarksbruk og jordbruk, og introduksjon av andre byggematerialer. Disse sporene vil heller ikke nevneverdig skille seg fra tilsvarende spor etter ikke-samisk virksomhet. Forskjellen vil være at de er automatisk fredete samiske kulturminner og derfor kommer til å legge sterke føringer på arealbruk.

I *Miljøvernforvaltningens prioriterte forskningsbehov 2010-2015* er det uttrykt behov for videre forskning omkring samiske kulturminner:

For å ivareta den samiske bygningsarven er det behov for økt kunnskap om samiske bygningstradisjoner, omfanget av automatisk fredete samiske byggverk og de forvaltningsmessige utfordringer som den samiske kulturminneforvaltningen står overfor. Det er forsket lite på de samiske lokalsamfunnenes oppfatning og erkjennelse av hva den restriktive og omfattende lovbeskyttelsen vil bety for ivaretakelsen av samiske kulturminner i framtiden. Et speilbilde av denne spesielle beskyttelsen er situasjonen for de kulturminnene i samiske bosetningsområder som ikke kan defineres som samiske. Det er et behov for forskning på hvilke konsekvenser en slik forskjellsbehandling kan få. (Miljøvernforvaltningens prioriterte forskningsbehov 2010-2015: 43)

Artikkel 4 i denne avhandlinga er en respons på ovennevnte forskningsbehov. Artikkelen er skrevet med utgangspunkt i et forvaltningsmessig perspektiv og

diskuterer eventuelle konsekvenser av dagens flytende 100-årsgrense for samiske kulturminner. Den peker på utfordringer som dagens lovgivning vil innebære på sikt for forvaltningsapparatet, blant annet tilkomsten av et akkumulerende antall automatisk fredete samiske kulturminner. I artikkelen er det vist at denne akkumuleringa vil kunne bli til hinder for både en videreføring av primærnæringer og annen ønsket samfunnsutvikling i de samiske bosetningsområdene. Videre vil det kunne bli vanskelig for kulturminnemyndighetene å få aksept lokalt for sine beslutninger hvis de gjennom handhevelse av loven i for stor grad bryter med allmenne oppfatninger omkring arealbruk.

Når man ser bort for de praktiske utfordringene som dagens flytende grense kan komme til å bety for forvaltningsapparatet, er det ikke dermed sagt at innføring av en fast fredningsgrense vil være løsningen. Det problematiske med en fast fredningsgrense satt for eksempel ved 1920 eller 1950, er at den så sterkt legitimerer alder som verdikriterium. En fast fredningsgrense vil gi kulturminnene status som automatisk fredet og nasjonalt verdifulle utelukkende på bakgrunn av alderen. Alderskriteriet blir en garanti eller et filter som sikrer at bare de kulturminnene som er gamle nok og implisitt representerer noe nesten glemt og truet - nærmere bestemt tilbakelagte driftsformer og tradisjonsbasert materialbruk - får sin velfortjente beskyttelse. Innafor et slikt verdisystem blir reindriftas anlegg mer verdt enn revefarmer, - og torv, tre, never og stein mer autentisk og bevaringsverdig enn eternit, tjærepapp, sement, og bølgeblikk (fig. 9 og 10). 100-årsgrensa innebærer også et alderskriterium, men i og med at den er så nær i tid, vil den trolig alltid utfordre grensene for hva vi oppfatter som genuint gammelt og vernetrengende. Dette ser vi tydelig i forvaltningen av samiske bygninger. Disse er av de yngste automatisk fredete samiske kulturminnene og utgjør mange objekter antallsmessig. Det paradoksale er at de i liten grad er blitt prioritert av Sametinget. Svært få har blitt registrert og ført inn i Askeladden. Til eksempel var det i 2010, nærmere 32 år etter innføringa av 100-årsgrensa, bare registrert 18 bygninger i Askeladden som sto oppført som automatisk fredet og med Sametinget som ansvarlig etat. Disse lå i Nord- Trøndelag, Nordland og Troms; ingen i Finnmark (Holm-Olsen et al. 2010; avhandlingas artikkel 4). Tallet er ikke representativt for det faktiske antallet samiske bygninger, og selv om Finnmark og Nord-Troms ble utsatt for den brente jords taktikk under andre verdenskrig, er det

likevel mange kommuner som har eldre samiske bygninger. Bare i den samiske kommunen Deatnu/Tana alene er det i følge SEFRAK-registeret kjent 112 bygninger eldre enn 1900. I Sametingets rapport *Vern og forvaltning av samiske byggverk* ble antallet automatisk fredete samiske bygninger i 2003 anslått å være ca. 1200, og antallet ble forventet å stige med ytterlig 800–900 i løpet av en tjueårsperiode (Sjølie 2003: 70).

Figur 9: Nye kulturminnetyper - pelsdyrfarm, Unjárgga gielda / Nesseby kommune (foto: Elin Rose Myrvoll).

Figur 10: Fra oljetank til naust, Porsáγγgu gielda / Porsanger kommune (foto: Elin Rose Myrvoll).

I 2012 er situasjonen noe endret, men fortsatt er antallet automatisk fredete samiske bygninger i Askeladden svært lavt. Her skal det legges til at Sametinget og Riksantikvaren i 2011 igangsatte et flerårig prosjekt som har til hensikt å registrere samiske bygninger. Det er likevel et paradoks at Sametinget ikke har satt større fokus på automatisk fredete bygninger tidligere, og jeg vil hevde at dette kan sees i sammenheng med nettopp alderen på bygningene. Selv om byggeåret ligger over hundre år tilbake i tid, er de færreste eldre enn 1800-tallet. Et annet og kanskje viktigere poeng er at de ikke nødvendigvis framstår som autentiske, opprinnelige og gamle. De viser med all tydelighet at tid er varighet, opphopning og akkumulasjon. De tilhører ikke bare sitt opprinnelige byggeår og sin første bruksfase. De er fysiske manifestasjoner på akkumulert og levd tid, og er følgelig like mye samtid som fortid. Mange er bygd om, halvveis revet, vinduer er byttet ut, ytterkledning er endret, tilbygg er føyd på, torv og never er byttet ut med bølgeblikk eller tjærepapp. De færreste bygningene kan derfor karakteriseres som autentiske uttrykk for sitt byggeår. I stedet utgjør bygningene ei sammenfiltring og en manifestasjon på 1890-, 1930-, 1950- og 1990-tallets bruk og omsorg for dem.

Videre byr etnisk tilskrivning på særlige utfordringer når det gjelder stående bygninger, og grensegangen mellom samiske og øvrige kulturminner er i dag ikke fullt ut avklart. Schanche skriver om begrepet samiske kulturminner: *Når begrepet likevel ikke lar seg entydig avgrense, skyldes det at kulturminner, samiske som ikke-samiske, er gjenstand for en stadig redefinerings og omtolkning* (Schanche 2001: 56). Denne uklarheten er også ei utfordring for forvaltningsapparatet blant annet fordi grensa for automatisk fredning for samiske kulturminner, er forskjellig fra de øvrige. Hvor vidt kulturminnene på en eiendom defineres som samiske og automatisk fredete eller *bare* som kulturminner fra nyere tid, vil være utslagsgivende for hvilken arealbruk som kan tillates eller ikke. I områder med etnisk blandet befolkning kan slike spørsmål være vanskelig å avgjøre, kanskje særlig når det kommer til bygninger. I slike områder og i områder der fornorskningen har hatt stort gjennomslag, kan det dessuten finnes lite gehør for at en bygning er et samisk kulturminne. Den samiske fortiden representerer for noen en strevsom, ubehagelig fortid som man over generasjoner har brukt tid og krefter på å legge bak seg (jf Krogh 1999; Pramli 1999).

Et annet forhold som byr på utfordringer når det gjelder forvaltning av automatisk fredete samiske bygninger, er at eierne vurderer dem i forhold til en bruksverdi. Bygninger som er preget av sterkt forfall framstår ofte som verdiløse, jamfør det velbrukte uttrykket *riv skiten*. Til sammenligning vil det trolig være lettere å få aksept for at et kulturminne har en verdi, hvis nedbrytningsprosessen bare er kommet langt nok. En grunneier har kanskje større forståelse for at ei hustuft har nasjonal verdi enn en halvveis nedfalt utedo eller høyskjå (jf Olsen 2010: 166-172). Selve ruineringsprosessen er på mange vis tabubelagt. Den synliggjør forfall, avdekker hva som skjuler seg under panel og torvtak eller som Tim Edensor så treffende har uttalt:

[...] ruination produces a defamiliarized landscape in which the formerly hidden emerges and the building regresses to a state which recalls its own construction. The internal matter of a building, its guts, spill out. The pipes, wiring and tubes spring out from their confinement behind walls and under floors and skeletal girders and joists emerge as plaster and wood rots and peels off. (Edensor 2005: 318)

Ubehaget ved denne blottlegginga og det akselererende forfallet opphører ikke før bygningen er transformert og går inn i en ny fase som tuft, skjult under gress og engsoleie og følgelig igjen tildekket. Holdninger til kroppens nedbrytningsprosesser kan på mange vis trekkes fram som en parallell til den beskrevne ruinifiseringsprosessen (Pétursdóttir og Olsen *i trykk*). En død kropp i oppløsning, selve nedbrytningen og transformasjonen av blod, vev og sener til jord, er tabubelagt og for de fleste, forbundet med avsky og ubehag. Når denne prosessen er stoppet opp og bare det hvite skjelettet er tilbake, opphører det påtrengende ubehaget. Skjelettet i likhet med tufta er transformert til noe nytt som ikke assosieres med nedbrytning, forfall og forråtnelse.

Figur 11: Tunes i Nordkapp kommune har lag på lag med kulturminner fra jernalder, middelalder og nyere tid (foto: Bjørnar Olsen).

Mange kulturminnelokaliteter som vi i dag tilkjenner svært høy verdi, er blitt til som en følge av at spor etter aktiviteter har akkumulert, delvis overlappet, endret og til dels ødelagt eksisterende spor. Stedene der vi finner disse lokalitetene har vært attraktive og tilbudt muligheter som har blitt brukt og gjenbrukt i århundrer og noen ganger over flere tusen år. Lokalitetene framstår som et konglomerat av kulturminner og er i dag automatisk fredet og høyt verdsatte kulturminner (fig. 11).

Dagens kulturminnelov gir gjennom § 3 alle automatisk fredete kulturminner en sterk beskyttelse mot inngrep. Denne paragrafen er samtidig uttrykk for en inkonsistens eller et paradoks siden den motvirker at akkumuleringsprosesser skal kunne finne sted i framtida. Vi har på et vis trukket stigen opp etter oss ved å forby overlappende eller vertikal akkumulasjon når dette berører automatisk fredete kulturminner. Gjennom ivaretagelsen av automatisk fredete kulturminner i dag, forhindrer vi med andre ord tilsvarende prosesser i å skape sammensatte kulturminnelokaliteter for framtidas generasjoner, og vi blir delvis ekskludert fra selv å være aktører i den pågående kulturminnelagingen.

5 Kulturminner og verdi

Kulturminner typebestemmes og ryddes på plass i sine respektive og avgrensede tidsperioder. De gis gjennom lov og forvaltningsapparat verdi som gjenværende vitner om fortida; det være seg om norrøn bosetning i vikingtid eller sjøsamers liv på 1800-tallet. Historisk erindring som begrep impliserer at kulturminner får sin verdi for oss gjennom å være nøkkelhull eller forbindelser til ei tapt fortid som er viktig for vår identitet og for forståelsen av oss selv. Med utgangspunkt i Heidegger, Latour og Bergson skriver Olsen i sin bok *In defense of things* (2010: 109-117) at historisk erindring forutsetter en form for glemsel. Bare ved å se fortida som tapt og glemt, kan man begynne å huske den:

[..] it claims that an absent past – the conception of the past as gone - constitutes a necessary epistemological and ontological foundation of the modern historical inquiry - that historical remembering is possible only as a mode of forgetting. (Olsen 2010: 112)

Samtidig er kulturminnenes faktiske tilstedeværelse paradoksalt nok et vitnesbyrd om at fortida ikke er avsluttet, at den ikke bare finnes her og nå, men at den utgjør en akkumulerende og konstituerende bestanddel av det vi til en hver tid oppfatter som nåtid (Olsen 2010). I det følgende skal jeg diskutere ulike prinsipper for verdisettingen av kulturminner samt hvilke implikasjoner verdisettingen kan ha både for kulturminnene selv og for urfolk og lokalsamfunns mulighet til forvaltning av kulturarv. Dette kapitlet kan særlig sees i relasjon til avhandlingas artikkel 3 og 4.

5.1 Universelle kulturminneverdier og autorisert kulturminnediskurs

Det moderne synet på fortida som tapt og kulturminner som en ikke-fornybar ressurs som må vernes og forvaltes, kan også sies å ligge til grunn for internasjonale konvensjoner og chartre som har til hensikt å bevare kulturminner. Gjennom kulturminnevernets politiske økonomi framstår kulturminner og kulturarv som en begrenset, sårbar og truet ressurs som må underlegges bærekraftig utvikling og forvaltning (Brattli 2009: 27). Fra de siste 50 årene regnes særlig Venezia charteret

som ble vedtatt av ICOMOS i 1964 (Veneziacharteret 1964), som banebrytende, og det har i ettertid vært modell for utviklinga av andre og supplerende dokumenter. I følge Yahaya Ahmad finnes det i dag over 27 konvensjoner og dokumenter som på internasjonalt nivå regulerer bevaringa av kulturminner (Ahmad 2006: 293). De fleste av disse er initiert av United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) og International Council on Monuments and Sites (ICOMOS), og de har vært med på å utvikle bredt anlagte definisjoner av kulturminner og kulturarv. Ahmad skriver (2006: 299): *The scope has broadened considerably from mere concern for individual buildings and sites to include groups of buildings, historical areas, towns, environments, social factors and, lately, intangible heritage.*

Internasjonale chartre og konvensjoner synes i stor grad å forutsette at det finnes universelle kulturminneverdier. I innledningen til *Konvensjonen om vern av verdens kultur- og naturarv* heter det for eksempel (UNESCO 1972): *Considering that parts of the cultural or natural heritage are of outstanding interest and therefore need to be preserved as part of the world heritage of mankind as a whole.* Konvensjonen og lista over verdensarvsteder, har imidlertid blitt diskutert og kritisert av en rekke forskere (for eksempel Choay 2001; Cleere 2001; Smith 2006; Terrill 2008; Aikawa-Faure 2009; Brattli 2009; Skounti 2009; Smith og Waterton 2009). Konvensjonen forutsetter universell gyldighet for prinsipper som bygger på begreper som *in situ* bevaring og *autensitet*. Terje Brattli (2009) har med eksempler fra Japan, vist at disse prinsippene ikke er selvfølgelige. En lignende konklusjon dras av Smith og Waterton (2009). I følge Smith og Waterton domineres lista av vestens kulturminner og representerer snarere et vestlig heller enn et universelt *ethos* (2009: 33). De har også rettet sterk kritikk mot Konvensjonens fokus på materiell kulturarv, og at dette skjer på bekostning av immateriell kulturarv. Smith hevder (2006: 44):

“Heritage” is not a “thing”, it is not a “site”, building or other material object. [...] Heritage I want to suggest is a cultural process that engages with acts of remembering that work to create ways to understand and engage with the present, and the sites themselves are cultural tools that facilitate, but are not necessarily vital, for this process.

Som vi ser, knyttes her kulturarvbegrepet til menneskers erindring, handling og tanker i nåtid. Det materielle blir i beste fall, et redskap, eller for å sette det på spissen, en passiv tjener, for mennesker og deres sosiale prosesser. Et overdrevent fokus på materiell kulturarv vil i følge Smith og Waterton opprettholde hegemoniet og ekspertisen til disipliner som arkeologi, arkitektur, historie og kunsthistorie, [...] *and therefore privilege communities of expertise over any other community group* (Smith og Waterton 2009: 33). De hevder at arkeologene ønsker å definere kulturminnene som materielle, ut fra en egeninteresse. Fokus på materialitet er med på å legitimere og underbygger arkeologenes ekspertrolle som de rettmessige forvaltere av kulturminnene.

Et annet og beslektet aspekt er i følge Smith og Waterton at kulturminnene til vestens hvite middelklasse naturaliseres som universelt verdifulle. Dette underbygges og vedlikeholdes av utdanningssystemet, den vitenskapelige ekspertisen og den autoriserte kulturarvdiskursen (*authorized heritage discourse / AHD*) (Smith 2006; Smith og Waterton 2009). De nevnte forskerne hevder med andre ord at det er en grunnleggende motsetning mellom lokalsamfunn, urfolk og minoriteter på den ene sida og på den andre sida arkeologer og deres autoriserte kulturarvdiskurs. Smith og Waterton etterlyser også demokratiske prosesser omkring verdispørsmålet og muligheten for at ulike grupper, lokalsamfunn, og urfolk i større grad selv skal kunne definere hvilke kulturminner som er verdifulle og hvordan disse skal forvaltes. Arkeologene og ekspertisen i følge de nevnte forskerne, er en interessegruppe på lik linje med alle andre – men som har fått for stor innflytelse gjennom sin makt til å definere universelle kulturminneverdier og gjenoppdage fortida på vegne av alle andre (Smith og Waterton 2009: 38). Selv om Smith og Waterton må kunne sies å gi en forenklet framstilling av arkeologer som en homogen gruppe forent i felles maktskyke - så synliggjør de to forskerne likevel noen viktige maktaspekter knyttet til ekspertisens kanonisering av noen kulturminner framfor andre (jf artikkel 3 i Del 2). Denne diskusjonen føyer seg videre inn i en pågående diskurs om praksis og metode med hensyn til lokal deltakelse og involvering i arkeologiske prosjekter (se bl.a. Berggren, og Burström 2002; Merriman 2004; Svanberg og Wahlgren 2007; Silliman 2008; Meskell 2012).

Også urfolk har utfordret synet på kulturarv som verdenssamfunnets ressurs eller eiendom (Dahlström 2003; Ween 2010, 2012) og Smith og Waterton poengterer at denne diskusjonen likevel ikke bør avgrenses til urfolksarkeologi, men at den: [...] *may offer lessons for a wider range of community groups seeking greater control and acknowledgement for their definitions, understandings and uses of heritage* (Smith og Waterton 2009: 36). *Konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven* (UNESCO 2003) kan sies å være et forsøk på å fange opp denne kritikken. Konvensjonen har til hensikt å øke bevisstheten om den immaterielle kulturarvens betydning og er ment som et supplement til *Konvensjonen om vern av verdens kultur- og naturarv* som fokuserer på den materielle kulturarven (Utenriksdepartementet 2006).

Internasjonale instrumenter som målbærer bevaringsprinsippet som en universelt gyldig verdi, står også i kontrast til andre internasjonale konvensjoner og dokumenter som særskilt anerkjenner urfolks rettigheter, for eksempel *ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater* (ILO 1989) og *FNs erklæring om urfolks rettigheter* (United Nations 2007). I erklæringa om urfolks rettigheter (*Urfolkserklæringen*) Artikkel 11 går det fram (United Nations 2007: 6):

1. Indigenous peoples have the right to practise and revitalize their cultural traditions and customs. This includes the right to maintain, protect and develop the past, present and future manifestations of their cultures, such as archaeological and historical sites, artefacts, designs, ceremonies, technologies and visual and performing arts and literature.

2. States shall provide redress through effective mechanisms, which may include restitution, developed in conjunction with indigenous peoples, with respect to their cultural, intellectual, religious and spiritual property taken without their free, prior and informed consent or in violation of their laws, traditions and customs.

Som det framgår, finner man også i artikkel 11 i *Urfolkserklæringen* et fokus på bevaring av kulturarv, samtidig som den innrømmer urfolk innflytelse over egen kulturarv. Gjennom større innflytelse åpnes det også for at forvaltningen, bruken og

videreutviklinga av kulturarv og kulturuttrykk ikke nødvendigvis følger tradisjonelle bevaringsprinsipper slik de vi finner i den tidligere nevnte *Konvensjonen om vern av verdens kultur- og naturarv* (UNESCO 1972). En åpen og demokratisk innflytelse over kulturarv slik det går fram av *Urfolkserklæringen*, vil kunne innebære en langt større variasjon når det gjelder valg av forvaltningsmodeller og bruk av kulturarv og kulturminner, immaterielle som materielle. Jeg skal komme nærmere inn på dette i det følgende.

5.2 Forvaltning - bevaring, bruk eller forbruk

Mange urfolksgrupper og minoriteter har på grunn av kolonisering, kriger og konflikt-situasjoner mistet tilgang og råderett over kulturminner og kulturhistoriske gjenstander innen egne bosetningsområder. Internasjonale dokumenter og konvensjoner gir i dag urfolk rett til å vedlikeholde og videreutvikle sine egne kulturuttrykk herunder kulturarv og kulturminner, jf *ILO-konvensjon nr. 169, Konvensjonen om vern av den immaterielle kulturarven og Urfolkserklæringen* (ILO 1989; UNESCO 2003; United Nations 2007). Dette avspeiles også i nasjonalt lovverk og avtaler i en rekke stater. Jeg skal nevne noen eksempler. I Danmark er råderetten over den grønlandske gjenstands- og skjelettsamlinga ved Danmarks Nasjonalmuseum overført til Grønlands nasjonalmuseum (Thorleifsen 2008: 9-11). Skjelett- og gravmateriale har også i andre stater hatt en særlig sentral rolle i denne type diskusjoner, og i USA har dette resultert i *Native American Graves Protection and Repatriation Act* (NAGPRA) som ble stadfestet i 1990 (Schanche 2002a: 117-118; Jameson JR. 2004; Smith 2006). Loven gir i korte trekk urfolk i USA rett til å kreve tilbakelevering og gjenbegravelse av skjelett- /gravmateriale de har et biologisk eller kulturelt slektskap til. Også i Australia og New Zealand har det de siste 20 årene blitt etablert lov- og avtaleverk som regulerer og stadfester urfolks medbestemmelse, tilgang og bruk av kulturminner (Jameson Jr 2004; Gabriel 2008). I 1992 ble de 24 000 år gamle levningene av *the Mungo Lake woman* tilbakeført til et lokalt aboriginersamfunn i Australia, og dette er bare ett av flere eksempler fra dette kontinentet (Smith 2006: 296).

I Norge kan kulturminneloven sees som et statlig forsøk på forsoning og styrking av samisk kultur gjennom innføringa av en egen flytende fredningsgrense for samiske kulturminner (jf kap. 4). Bestemmelsene for samiske kulturminner i Norge kan likevel ikke sees som en konsekvens av ILO-konvensjonen. Kulturminneloven av 1978 ble vedtatt over 10 år før den norske stats ratifisering av ILO-konvensjonen. Forvaltningsapparatet for samiske kulturminner ble imidlertid underlagt Sametinget etter at ILO-konvensjonen var ratifisert. Som Brattli (2009) har bemerket, svarer den norske kulturminneloven og forvaltningsapparatet snarere på bevaringsprinsipper nedfelt i *Konvensjonen om vern av verdens kultur- og naturarv* (UNESCO 1972). Bevaring og automatisk fredning er med andre ord blitt et felles overordnet imperativ både for samiske og øvrige kulturminner i Norge. Den eneste forskjellen er at samiske kulturminner i forsoningens og anerkjennelsens navn, er underlagt et enda strengere bevaringsregime i form av en flytende 100-årsgrense for automatisk fredning. Selv om det kan hevdes at handlingsrommet til den samiske kulturminneforvaltningen reguleres av et tradisjonelt og *main stream* bevaringsprinsipp som springer ut av den autoriserte kulturarvdiskursen, gir dette systemet likevel den samiske befolkningen en betydelig råderett og innflytelse over egne kulturminner. Forvaltningsapparatet er tross alt underlagt samenes eget folkevalgte organ Sametinget. Den samiske befolkningen i Norge har derfor sammenlignet med mange andre urfolk i verden, oppnådd betydelig makt til selv å kunne definere hvordan kulturminner og kulturhistoriske gjenstander skal forvaltes.

5.3 Kulturminner som forsoning

Andre steder i verden har som nevnt, urfolksorganisasjoner og representanter for urfolk ført diskusjoner med statlige myndigheter om forvaltningsprinsipper for egen kulturarv (Schanche 2002a, 2002b; Jameson JR. 2004; Smith 2006; Smith og Waterton 2009; Meskell 2010, 2012). Diskusjonen har blant annet dreid seg om hvor vidt bevaringsprinsippet skal følges eller om urfolk selv skal definere hvilke prinsipper de ville legge til grunn i forvaltningen av egen kulturarv. Som nevnt, har debatten i Norge i liten grad dreid seg om de overordnede bevaringsprinsippene som ligger til grunn for kulturminneloven. Det har imidlertid vært ført en debatt om etikk knyttet til forskning,

magasinering, tilbakeføring og gjenbegravning av samisk skjelettmateriale (Schanche 2002a, 2002b; Svestad 2007). Oppbevaringa og forvaltningen av samiske skjeletter ved de Schreinerske samlinger ved Universitetet i Oslo har stått sentralt i debatten. Etter Lønning-komiteens anbefaling i 1998 oppbevares i dag de 1000 samiske skjelettene i samlinga adskilt fra det øvrige skjelettmaterialet, tilgangen er gjort begrenset og Sametinget er tillagt forvaltningsmyndighet (Sellevold 2009).

Behovet for et nasjonalt etikkutvalg ble aktualisert gjennom diskusjonen om forvaltning og oppbevaring av de samiske skjelettene, og i 2007 ble *Nasjonalt utvalg for vurdering av forskning på menneskelige levninger (skjelettutvalget)* opprettet og underlagt *De nasjonale forskningsetiske komiteer for samfunnsfag og humaniora*. I følge mandatet for utvalget bør alle forskningsprosjekter som tar sikte på å benytte skjelettmateriale, forelegges utvalget, og ikke igangsettes før det foreligger en tilråding (Forskningsetiske komiteer 2009). I løpet 1990- og 2000-tallet har fokuset på etikk også gitt seg utslag i nye praksiser i behandlinga av samisk skjelettmateriale i forskningsprosjekter. To forskningsprosjekter, ett på 90-tallet og ett på 2000-tallet ledet av henholdsvis Audhild Schanche (2000) og Asgeir Svestad (2010) har omfattet arkeologiske undersøkelser av samiske graver. I begge prosjektene er gjenbegravning av skjelettene valgt i stedet for magasinering etter endte undersøkelser. Disse forskningsprosjektene har dessuten vektlagt dialog og samforståelse med lokalbefolkningen der undersøkelsene har funnet sted.

Gjenbegravelser av samisk skjelettmateriale har også skjedd i andre sammenhenger og omfatter utgravd materiale oppbevart i de Schreinerske samlinger. Her kan nevnes gjenbegravelsen av skjelettene fra de arkeologiske utgravningene på Gravholmen i Pasvik i 1958 og gjenbegravelsen av hodeskallene til Mons Somby og Aslak Hætta. En annen gjenbegravelse fant sted i Neiden i 2011. Denne omfattet 94 skjeletter som Johan Brun gravde opp i 1915 på initiativ fra professor Kristian Emil Schreiner. Sistnevnte gjenbegravning skjedde etter henvendelse fra den skoltesamiske russiskortodokse kirkeforening / menighet ved St. Georgs kapell. I samråd med Den norske kirke, Universitetet i Oslo og Sametinget ble konklusjonen å anbefale gjenbegravning. Sametinget som rette myndighet, foresto tilrettelegginga før begravelsen fant sted i september 2011 (Nicolaysen 2011).

Diskusjonen rundt etikk og samisk gravmateriale er et av få felt der kulturminnelovens bevaringsprinsipp har blitt utfordret. Som det går fram av eksemplene over, har det ikke ført til en kontrovers der urfolksorganisasjoner og myndigheter har fremmet motstridende synspunkter eller at Sametinget har stått i opposisjon til Riksantikvaren og Miljøverndepartementet. Motforestillingene har hovedsakelig kommet fra forskerhold (Holck 2000; Schanche 2002a; Svestad 2007).

Det store antallet samiske skjeletter i de Schreinerske samlinger og myndighetens støtte til og konsensus rundt gjenbegravelsen i Neiden indikerer at gjenbegravelser kan bli aktuelle også i tida som kommer. I Sverige har det så langt funnet sted en samisk gjenbegravelse, mens det i Finland er gjenbegravd 95 hodeskaller i Enareträsk (Nordberg og Fossum 2011: 209-210).

Forsoningsprosesser, som i tilfellet Neiden, gis forrang foran de bestemmelser som loven setter for automatisk fredete samiske kulturminner. I lys av dette synes det som at samiske kulturminner i form av skjeletter i større grad enn hva tilfellet ville være for noe annet arkeologisk materiale, faktisk har et redusert vern. De kan i større grad brukes og forbrukes i sosiale prosesser enn hva tilfellet er for andre kulturminner. Dette til tross for at det var nettopp mangelen på andre kilder om samisk fortid som i sin tid var brukt som argument for kulturminnelovens bestemmelser av 1978. Dette kan sees i lys av at mange samiske skjeletter ikke er innkommet til de Schreinerske samlinger i samsvar med de etiske prinsipper som forskere følger i dag (Schanche 2002a, 2002b). Mange ble i strid med menigheter og enkeltpersoners ønske hentet fra kristne kirkegårder i samiske bosetningsområder. Gjenbegravelse av samiske skjeletter reiser likevel noen spørsmål som i liten grad har vært diskutert. Skjelettet fra Neiden ble i følge Svestad hentet ut fra et område som lå utenfor den vigslete kikegården (Norendal 2008). Ti av skjelettene er blitt C¹⁴-datert, og de viste seg å være mellom 350 og 700 år gamle (Ságat 2011). Dette indikerer at det gjeldende området trolig har vært i bruk som samisk gravplass også før den russiskortodokse kirkegården ble etablert, og at enkelte graver kan knyttes til samisk religion. I gjenbegravelsen av det samiske skjelettet differensieres det imidlertid ikke mellom kristne begravelser og de som kan knyttes til samisk religion. Man kan vanskelig i dag tenke seg lignende gjenbegravelser av førkristne ikke-samiske skjeletter som befinner seg i museumssamlinger.

Et annet forhold som kan nevnes i forbindelse med gjenbegravelsene som har skjedd i arkeologiske forskningsprosjekter, er det distinkte skillet som settes mellom skjelettmaterialet og det øvrige inventaret i gravene. I situasjoner der gjenbegravelse finner sted er det bare skjelettet som tilbakeføres. Hvorfor oppfattes ikke gravgodset som like viktig all den stund ei grav må kunne sies å utgjøre en sluttet kontekst? Man kan også stille spørsmål ved det særlige fokuset på etiske hensyn når det gjelder undersøkelser av graver og skjeletter i arkeologisk kontekst sammenlignet med andre arkeologiske kontekster for eksempel boplasser. Behovet for særskilte etiske retningslinjer når det gjelder graver og skjeletter synes først og fremst å svare på uttalte behov (og tabuer) i vår samtid, og etikken er først og fremst skreddersydd for å imøtekomme disse behovene.

Hvis kulturminner som Smith har hevdet, primært har verdi og betydning som redskap og bestanddel i politiske, sosiale og kulturelle prosesser (jf Smith 2006), vil det være legitimt både å bruke og forbruke dem. De er ikke lenger et mål i seg selv, men et middel. De kan brukes av urfolk, minoriteter og nasjonalstater eller andre som redskaper i prosesser til å styrke og vedlikeholde identitet og tilhørighet. De kan inngå i forsoningsprosesser mellom nasjonalstater og urfolk og minoritetsgrupper. Slik sett var gjenbegravelsen av østsamiske skjeletter i Neiden et uttrykk for en etterlengtet forsoning mellom norske myndigheter og den østsamiske befolkningen. Den forsoningen som gjenbegravelsen uttrykker, er likevel en handling eller aktivitet som fører til at de faktiske levningene ødelegges i et langt hurtigere tempo enn om de hadde fått bli i magasinene. Verdien av den symbolske handlinga, gjenbegravelsen, gis derfor større verdi enn en eventuell bevaring av skjelettene. De overgis intensjonelt til nedbrytning for å tjene politiske og rituelle prosesser i vår samtid. I et slikt forsoningsperspektiv er det også forståelig at levninger som for 700 år siden fikk en begravelse i tråd med samisk religion, ble gjenbegravd i vigslet jord under ledelse av russiskortodoks presteskap. I dette perspektivet er det også forståelig at Sametinget ikke alternativt valgte å tilbakeføre materialet til det nybygde Østsamisk museum som ligger noen få hundre meter fra gravplassen i Neiden (jf Svestad 2007).

Avslutningsvis vil jeg legge til at både det nevnte perspektivet der kulturminner forbrukes i sosiale og politiske prosesser i nåtid samt et perspektiv som vektlegger bevaring ut fra kildeverdi, har ett grunnleggende fellestrekk. Begge perspektiver ser

kulturminner som verdifulle ut fra sin betydning for mennesker. Kulturminnene gis en tjenerrolle enten som kilde til kunnskap om vår fortid eller som middel i nåtidige politiske og sosiale prosesser.

6 Konklusjon – fra hierarki til symmetri

Formasjonsprosesser som begrep brukes vanligvis om ulike kulturelle og miljømessige faktorer som påvirker hvordan materielle kulturminner skapes, gjenbrukes og direkte innvirker på deres bevaringsforhold (Rathje og Schiffer 1982). I denne avhandlinga har jeg brukt begrepet i en utvidet forstand, og formasjonsprosessene jeg har belyst, er knyttet til registreringspraksis, klassifisering, arkiv- og databasestruktur, verditilskrivning, forvaltningsapparat, lovverk og kunnskapshierarkier. Dette er faktorer som står i et dynamisk gjensidig forhold til hverandre og som har betydning for hvordan vi forholder oss til og forvalter våre fysiske omgivelser, hva vi definerer som kulturminner og hvordan vi typebestemmer dem og ivaretar opplysningene om dem.

6.1 Kulturminner i vårt bilde

Kulturminneregistrering som praksis, er i denne avhandlinga diskutert og karakterisert som en dynamikk mellom arkeologens erfaring med landskapet og landskapets som tilbyder av muligheter (*affordances*) både for næringsutøvelse og rituelle praksiser (jf. kapittel 3 og artikkel 1). Klassifikasjonssystemer og kategorier er en forutsetning for kulturminneregistrering samtidig som det kan være til hinder for å erkjenne anomalier. Med utgangspunkt i Latours begrep *sirkulerende referanse* har jeg påpekt brudd og misrepresentasjoner i kjedene av opplysninger som utgår fra kulturminner og registreringa av dem (kap. 3 og artikkel 2). Dette innebærer at opplysningene som vi finner i kulturminnedatabasen Askeladden, ikke nødvendigvis står i en direkte relasjon til kulturminnene som omtales. Likeledes har jeg vist til strukturelle svakheter ved Askeladden der klassifiseringen av kulturminnelokaliteter bidrar til å tildekke kompleksiteten til lokaliteter som inneholder et mangfold av ulike kulturminnetyper. De nevnte forholdene – brudd, misrepresentasjoner og strukturelle svakheter - vil i sin tur kunne virke inn på hvordan kulturminnene forvaltes og kunnskapsproduksjonen om dem.

Kulturminneloven i Norge gir utvilsomt et sterkt vern til alle registrerte kulturminner som er automatisk fredet. Dette vernet er begrunnet i synet på kulturminner som verdifulle. Verdien er ikke nødvendigvis knyttet til kulturminnenes egenverdi,

men er snarere knyttet til den menneskelige verdien de har. En sentral verdi her er kildeverdi; kulturminnene som en kilde til kunnskap om *en tapt fortid*. Dette er også utgangspunktet for en rekke internasjonale dokumenter og konvensjoner som på vegne av menneskeheten fremmer vern av kulturminner ut fra et universelt og overordnet bevaringsprinsipp (jf. kap. 5.1).

Kulturminnenes verdi knyttes også til identitet; til styrking og vedlikehold av kultur både på nasjonalt nivå og blant urfolk og minoritetsgrupper (jf kap. 5.2 og 5.3). Internasjonale konvensjoner og dokumenter utformet for dette feltet, understreker urfolks rett til selv å forvalte kulturminner med utgangspunkt i egen kultur og vedlikehold av egen kultur. Dette vil i noen tilfeller kunne innebære at kulturminnene ikke nødvendigvis forvaltes etter et overordnet bevaringsprinsipp, men at de brukes og forbrukes i religionsutøvelse, eller andre kulturspesifikke kontekster.

I Norge er det opprettet et eget forvaltningsapparat for samiske kulturminner underlagt Sametinget. Samiske kulturminner har i motsetning til de øvrige kulturminnene i Norge ei flytende fredningsgrense, og oppnår stauts som automatisk fredet når de har passert 100 års alder. Bestemmelsene som gjelder automatisk fredete kulturminner, åpner imidlertid ikke eksplisitt opp for at samiske kulturminner selv om de er relatert til et urfolk, kan forvaltes etter andre prinsipper enn de øvrige. Bevaringsprinsippet ligger slik sett til grunn for forvaltningen av alle automatisk fredete kulturminner i Norge.

Kulturminneverdi og kulturminneforvaltning er også aktuelt å se i relasjon til kunnskapshierarkier og ulike gruppers mulighet til innflytelse i kulturarvdiskursen. Særlig Smith (2006, 2011) og Waterton (Smith og Waterton 2009) har pekt på motsetninger mellom lokalsamfunn og fagmiljøene med hensyn til kulturminner, bevaring og verdi og nødvendigheten av å åpne for større lokal innflytelse. Smith har i denne diskusjonen hevdet at arkeologene i særlig grad har vært interessert i å beskytte sin ekspertrolle gjennom det hun hevder er ei overfokusering på materielle kulturminner og bevaringa av disse. Selv om Smiths karakteristikkk av arkeologer som gruppe bærer preg av forenkling og stereotypier, reiser hun likevel viktige problemstillinger omkring demokratisering og multivokalitet i kulturarvdiskursen.

En fellesnevner i diskursen om kulturminnenes verdi i lovverk og forvaltning er at de blir gjort til redskaper for oss mennesker. De får sin verdi gjennom å bety noe for

oss, det være seg for arkeologer, lokalsamfunn, urfolk eller for menneskeheten generelt (Olsen 2012: 218). Vi tar vare på dem og bevarer dem hvis det tjener oss, enten fordi vi trenger dem som kilde om vår fortid eller som *boost* for en presset identitet. De kan inngå som nødvendige bestanddeler eller rekvisitter i revitalisering og vedlikehold av kultur og i forsoningsprosesser mellom nasjonalstater og urfolk. De kan også benyttes i andre forsonings- og erindringsprosesser - etter kriger og konflikter, sosial undertrykking og økologiske katastrofer (bl.a. Meskell 2010, 2012; Gonzales-Ruibal 2006; Burström et al. 2009). I tillegg er kulturminner foreslått å kunne få en ny og viktig rolle i ei framtid preget av økologisk krise, der de i følge Brit Solli (2011) kan få en helbredende rolle i framtidsscenarioer preget av menneskeskapte klimaendringer og diaspora. I slike scenarioer kan historier om kulturminner fungere som identitetsskapende og samlende representasjoner og symboler for et tapt hjemland som er mistet, ubeboelig, oversvømt eller ørkenfisert (Solli 2011: 49; se også De Jong og Rowlands 2008: 132-133). Felles for de ovennevnte verditilskrivningene og bruken av kulturminner er at de får en rolle som nyttige redskap for menneskeheten og de innordnes i et hierarki der menneskene alltid befinner seg på toppen. Med utgangspunkt i symmetrisk arkeologi skal jeg avslutningsvis skissere alternativer til dette.

6.2 Fra hierarki til symmetri

Lanseringa av en symmetrisk arkeologi kan i følge Olsen sees som uttrykk for en misnøye med den postprosessuelle arkeologiens fokus på nettopp symbolske, kognitive og subjektive egenskaper og likeledes det forhold at materiell kultur ble sett som kilde til kunnskap om samfunnet i stedet for som en del av samfunnet (Olsen 2006b: 16). Også Solli (2011) er en av arkeologene som har kritisert konstruktivismen og reist spørsmål om kulturminner kan ha verdi i kraft av seg selv. Som eksempel peker hun på at Stonehenge ikke bare er det Smith (2006: 3) kaller *a collection of rocks in a field*. Solli hevder: *Because of their massive materiality, the impressive stoniness, their structure and relation to each other; they are more than natural cliffs and rock formations. They are essentially different from their surroundings.* (Solli 2011: 82)

Symmetrisk arkeologi innebærer en oppgradering av det materielle, av tingene som fundamentale elementer i den verden vi er en del av og er uløselig innfiltrert i. De hjelper oss i følge Olsen (2006b: 17): [...] *å huske, gjør fortiden varig og akkumulerende, og protesterer heftig mot en hver påstand om tid som progressiv serie av passerende øyeblikk*. Denne oppgraderinga innebærer også at ting – ikke-mennesker - inngår i nettverk der de påvirker og påvirkes av andre ikke-mennesker uten tilstedeværelse av mennesker (Olsen 2012: 219). Symmetrisk arkeologi fristiller tingene - kulturminner og landskap, og innrømmer dem en relevans, betydning og handlekraft uavhengig av mennesker. En etisk implikasjon av et slikt syn vil være å utvide humanismens omsorg for mennesker, til også å gjelde omsorg og respekt for ting og ikke-mennesker (Olsen 2012: 218, se også Introna 2009). De etiske implikasjonene ved symmetrisk arkeologi kan derfor sees som beslektet med etikken i såkalt *dyp økologi*. Christopher Witmore skriver (2011: 77): *Deep ecology holds that living non-humans of the ecosphere should be treated as right-bearing entities*. Som et eksempel på dette, nevner Witmore en forordning innsatt av styresmaktene i Ecuador som gir innbyggerne i landet rett til å reise søksmål på vegne av økosystemet. Applisert på kulturminner ville det gitt dem en egenverdi ut over å bare skulle tjene våre behov.

Noen vil sikker spørre om ikke kulturminnene i Norge gjennom kulturminnelovens omfattende og strenge bestemmelser og tilhørende forvaltningsapparat, allerede har fått denne rettigheten? Kulturminnelovens beskyttelse av kulturminner er imidlertid begrunnet i deres betydning for oss, og automatisk fredning utløses mekanisk av forhandsdefinerte alderskriterier. Omsorg og respekt for kulturminner ut fra egenverdi, ville trolig gitt seg utslag i andre prioriteringer og praksiser både innen det regionale forvaltningsapparatet og på direktorat- og departementsnivå. Som vist i kapittel 3 (jf artikkel 2.) er det dessuten flere trekk ved forvaltningen av kulturminner som ikke umiddelbart bærer preg av respekt og omsorg, blant annet de strukturelle svakhetene ved kulturminnedatabasen Askeladden. Det gjelder både det forhold at databasen har klare mangler som manntall for kulturminnene og som samler av opplysninger om dem. Jeg har også vist at et stort antall kulturminner, særlig i Nord-Norge, anonymiseres og marginalisering i intetsigende sekkebetegnelser.

Omsorg og respekt åpner også som nevnt, for et utvidet fokus som ikke bare er konsentrert til hvordan ting og ikke-mennesker påvirker mennesker. Like sentralt er det å undersøke hvordan ting [...] *exist, act, and inflict on each other outside the human realm, and how this interaction eventually also effect human life* (Olsen 2012: 213): Ut fra et slikt perspektiv vil det ikke minst være interessant å undersøke forholdet mellom kulturminner og miljøet som omgir dem. Dagens lovgivning pålegger tiltakshavere å undersøke gjennom regional kulturminneforvaltning, hvor vidt planlagte markinngrep kan påvirke kulturminner mens miljømessige formasjonsprosesser (se bl.a. Risan 2010; Risan et al. 2011) i liten grad har vært satt på dagsorden. Muligheten begrenses dessuten av at det fortsatt finnes store fjell- og viddeområder som ikke er undersøkt med tanke på kulturminner (kap. 3) og at nettopp slike områder forventes å bli særlig influert av framtidige klimaendringer. Det gjelder spesielt endringer av vegetasjonsbildet i form av gjengroing, økende utbredelse av krattskog og en stadig høyere liggende skoggrense. Hvis kulturminnene ble oppfattet som det Witmore omtaler som rettighetsbærende enheter (*right-bearing entities*) ville trolig registrering av kulturminner og forholdet til miljømessige formasjonsprosesser kommet høyere opp på dagsorden.

Witmore har også foreslått at det å anerkjenne ting og kulturminner som rettighetsbærende enheter heller enn eiendom og kulturarv, kan være en vei framover (2011: 78). Her rører Witmore etter mitt skjønn, ved et av kjernepunktene i diskursen om hvem og hvordan kulturminneverdier kan defineres og etter hvilke prinsipper kulturminner skal forvaltes. Diskursen utgår fra en forestilling om at kulturminner tilhører noen og at de derfor kan gjøres krav på (Rowlands 2002). Også språklig gir begrepene kulturarv og det engelske *heritage* assosiasjoner til noe som kan eies og arves, og dette synet kommer implisitt til uttrykk i rettighetsdebatter. Ut fra sitt ståsted som vestlig arkeolog, kan synet Witmore forfekter, på enkelte kunne virke som en noe lettvinnt løsning som bidrar til å underminere og bagatellisere urfolks behov og deres langvarige kamp for råderett og tilgang til kulturarv. Synet på kulturminner som rettighetsbærere, innebærer imidlertid ikke en trussel hverken mot urfolk og lokalsamfunn eller mot arkeologer og konservatorer. Det innebærer snarere en endring der hegemoni og dominans over kulturminnene, byttes ut med respekt og omsorg. Lignende anslag sees også hos Michael Rowlands (2002). I stedet for å fokusere på

eierskap og rettigheter oppfordrer han til heller å se museumsconservatorer og urfolk som beskyttere av kulturarv der begge parter har et moralsk ansvar (Rowlands 2002: 132). Det er med dette heller ikke sagt at en kontrovers i synet på hvordan kulturminner skal forvaltes nødvendigvis står mellom urfolksgrupper på den ene sida og arkeologer og tilgrensende profesjoner på den andre. Som jeg allerede har bemerket i denne avhandlinga, er det flere trekk ved forvaltningen av kulturminner i Norge som ikke bærer preg av respekt og omsorg for kulturminner.

Dagens lovverk definerer eksplisitte kriterier for automatisk fredning. Ei videreføring av dagens flytende 100-årsgrense for automatisk fredete samiske kulturminner vil særlig i samiske bosetningsområder kunne by på utfordringer sett ut fra et forvaltningsperspektiv (jf artikkel 4). Det er likevel ikke uproblematisk å foreslå innføring av ei fast fredningsgrense som alternativ. Den faste fredningsgrensa satt ved 1537 for de øvrige kulturminnene har også sine implikasjoner og konsekvenser. Grensa kan sammenlignes med et jernteppe mellom de kulturminnene som har en offisiell nasjonal verdi og de uverdige andre. Lignende kan man i argumentasjonen for å oppheve den flytende fredningsgrensa for samiske kulturminner ane en frykt, nærmere bestemt frykten for at det før eller senere skal komme noe ureint og uverdigg inn blant den genuine samiske kulturarven. Det er frykten for eternit, oppsprukket sement, skjeletter av pelsdyrfarmer, vaklevorne garasjer og nedlagte fiskebruk. Det er uroen som modernitetens ruiner skaper, gjennom å minne oss om forfall og om vår egen forgjengelighet. Disse uverdige kulturminnene er ikke egnet til å identifisere seg med (Edensor 2005, Pétursdóttir og Olsen *i trykk*). De er ikke lenger *tilhånden*, og de har dessuten noe *på gang* med vinterstormer, hekkende måser, sopp og råte, og nekter å stå til tjeneste for våre behov (fig. 12).

Det er også et tankekors at kulturminneloven gjennom sine bestemmelser kan bidra til scenarioer der kulturminnene og den fortløpende akkumulasjonen av kulturminner oppfattes som våre konkurrenter i kampen om arealer og som fiender av ei ønsket utvikling. Her kan man si at kulturminneloven tilspisser situasjonen ved i utgangspunktet ikke å tillate gjenbruk, ombruk og vertikal akkumulasjon av nye elementer når et kulturminne først er blitt automatisk fredet. I den sammenheng kan man spørre seg hvordan kultursporene langs kysten av Nord-Norge hadde sett ut hvis

kulturminneloven hadde blitt innført på 800- eller på 1100-tallet. Ville vi da ha hatt sammensatte, mangfoldige og konglomeratlignende kulturmiljøer?

Figur 12: Sarnes internatskole i Nordkapp har noe på gang med vinterstormene. Siden bygget også er en del av samisk skolehistorie, vil det kunne defineres som et automatisk fredet samisk kulturminne når det passerer 100 års alder i 2057 (foto: Elin Rose Myrvoll).

Kulturminnene blir med andre ord stadig flere, de brer seg utover og de legger føringer på hvor vi, for å nevne noen eksempler, kan anlegge veier, kraftlinjer, bygninger, gruver og ilandføringsanlegg for olje og gass. Vi godtar imidlertid at fjell, sjø, steinurer, stup og myrer (og for så vidt også havørn og orkideer og andre *røddlistearter*) legger føringer på våre aktiviteter. En vei kan ikke anlegges hvor som helst, men ingen bærer likevel nag til fjellene for at de er for bratte eller hevder at det er for mange av dem. Vi opponerer heller ikke mot våre bygde omgivelser i vår brukende omgang med dem. Vi sukker over dårlig vegstandard, men aksepterer at vi ikke kan kjøre like fort på bygdevegen som på motorvegen, og selv om vi kunne ønsket innlagt vann på hytta forholder vi oss til at vannet må hentes i bekken. Forskjellen, irritasjonen og aggresjonen, inntreer først når våre materielle og bygde omgivelser ikke lenger er

tilhånden og vi ikke lenger står i et brukende forhold til dem - når de har mistet sin tjenende funksjon for oss. Hvis kulturminnene kunne innrømmes en egenverdi og omfattes med respekt og omsorg i stedet for å avkreves rollen som tjenende redskaper (jf Heideggers begrep *Bestand*) ville deres tilstedeværelse i all sin mangartethet lettere aksepteres - både de som er i åpenlyst forfall, de som pent har overgitt seg til gress og lyng samt de som minner oss om bragder og dåd, nederlag, konflikt, undertrykking eller slit (Olsen 2010:169). En symmetrisk arkeologi anerkjenner dessuten at tingene og herunder kulturminner, også kan stå i relasjoner der mennesker ikke inngår (Olsen 2012). I dette ligger implisitt en ydmykhet der man både anerkjenner og godtar *tingenes annerledeshet* (Introna 2009). Jeg vil derfor avslutte med Lucas Intronas tankevekkende utsagn (Introna u.å.: 3):

[...] in such an ethic we may be expected to distance ourselves from the «apriori» assumption of a moral hierarchy of value and embrace an ethical imperative in which things are encountered as things-in-them-selves, always and already equally worthy of moral consideration.

7 Referanser

- Ahmad, Y. 2006. The Scope and Definitions of Heritage: From Tangible to Intangible. *International Journal of Heritage Studies*. Vol. 12, No. 3, May 2006: 292–300.
- Aikawa-Faure, N. 2009. From the proclamation of masterpieces to the Convention for the Safeguarding of ICH. I L. Smith og N. Akagawa (red.), *Intangible Heritage*, 13–44. London: Routledge.
- Amundsen, C. 2008. *Culture contact, ethnicity and food practices of coastal Finnmark, Norway (1200 to 1600 A.D.)* PhD-avhandling, City University of New York Ann Arbor, Mich.: UMI Dissertation Services.
- Amundsen, C., J. Henriksen, E. Myrvoll, B. Olsen og P. Urbanczyk. 2003. Crossing borders: Multi-room houses and inter-ethnic contacts in Europe's extreme north. *Fennoscandia archaeologic*, XX: 79-100.
- Andersson, D. T. 2001. *Tingenes taushet, tingenes tale*. Oslo: Solum forlag.
- Ashmore, W., og A. B. Knapp (red.). 1999. *Archaeologies of landscape. Contemporary perspectives*. Malden Mass, Oxford: Blackwell.
- Askeladden. 2012. Fra internett 02.04.2012:
<https://askeladden.ra.no/Askeladden/Pages/LoginPage.aspx?ReturnUrl=%2faskeladden>
- Barlindhaug, S., og B. Pettersen. 2011. Kartfesting av lokal kunnskap - en tverrfaglig tilnærming til kulturminneregistrering. *Primitive tider*, 13: 17-29.
- Barlindhaug, S., T. Risan og A. Thuestad. 2007. *Kulturhistoriske registreringer. Porsangmoen – Hålkårri skytefelt*. NIKU Rapport 17. Oslo: NIKU.
- Barrett, J. C., og I. Ko. 2009. A Phenomenology of Landscape: a crisis in British Field Archaeology? *Journal of Social Archaeology*, Vol 9 (3): 275-294.
- Berggren, Å. og M. Burström (red.) 2002. *Reflexiv fältarkeologi? Återsken av ett seminarium*. Stockholm & Malmö: Riksantikvarieämbetet og Malmö Kulturmiljö.
- Bergson, H. 1998 [1911]. *Creative evolution*. Mineola, New York: Dover.
- Brattli, T. 2009. Managing the archaeological world cultural heritage: Consensus or rhetoric? *Norwegian Archaeological Review*, 42 (1): 24-39.
- Brück, J. 2005. Experiencing the past? The development of a phenomenological archaeology in British prehistory. *Archaeological Dialogues*, Vol 12 (01): 45-72.

- Burström, M., B. Winberg og T. Zachrisson. 1996. *Fornlämningar och folkminnen*. Helsingborg: Riksantikarieämbetet.
- Burström, M., T. Diez Acosta, E. Gonzalez Noriega, A. Gustafsson, I. Hernández, H. Karlsson, J. M. Pajón, J. Robaina Jaramillo og B. Westergaard. 2009. Memories of a world of crisis. *Journal of Social Archaeology*, 9: 295-318.
- Byggningsfredningsloven, 1920. *Lov av 3. desember 1920 (nr. 2) om bygningsfredning*.
- Cassel, K. 2004. Med draken som vakt. Gotlands stengrunnsbebyggelse som minne och myt. I Å. Berggren, S. Arvidsson og A.-M. Hållans (red.), *Minne og myt. Konsten att skapa det förflutna*. Lund: Nordic Academic Press.
- Choay, F. 2001. *The invention of the historic monument*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cleere, H. 2001. The uneasy bedfellows: Universality and cultural heritage. I R. Layton, P.G. Stone og J. Thomas (red.), *Destruction and conservation of cultural property*. London: Routledge.
- Clottes, J. 2007. New discoveries at Niaux Cave in the French Pyrenees. I P.C. Reddy (red.), *Exploring the mind of ancient man: Festschrift to Robert G. Bednarik*, 281-291. New Delhi: Research India Press.
- Dahlström, Å. N. 2003. *Negotiating wilderness in a cultural landscape. Predators and Saámi reindeer herding in the Laponian world heritage area*. Uppsala Studies in Cultural Anthropology, 32. Uppsala: Coronet Books Inc.
- De Jong, F., og M. R. Rowlands. 2008. Introduction. Postconflict heritage. *Journal of Material Culture*, 13(2): 131-134.
- Edensor, T. 2005. Waste matter - The debris of industrial ruins and the disordering of the material world. *Journal of Material Culture*, 10 (3): 311-332.
- Feldt, S., og K. Basso. (red.). 1996. *Senses of place*. Santa Fe, N. Mex.: School of American Research Press.
- Forskningsetiske komiteer. 2009. *Mandat Nasjonalt utvalg for vurdering av forskning på menneskelige levninger (Skjelettutvalget)*. Fra internett 01.03.2012: <http://www.etikkom.no/no/Vart-arbeid/Hvem-er-vi/Skjelettutvalget/Mandat-Skjelettutvalget/>
- Fornminneloven 1951. *Lov av 29. juni 1951 (nr. 3) om fornminne*.

- Fortidsminneloven, 1905. *Lov Af 13. Juli 1905 (Nr. 4) Om Fredning Og Bevaring Af Fortidslevninger.*
- Gabriel, M. 2008. Introduction: From conflict to partnership. I M. Gabriel og J. Dahl (red.), *UTIMUT. Past heritage – future partnerships discussion on repatriation in 21st Century.* Document No.122: 12-21. Copenhagen [Nuuk]: International Work Group for Indigenous Affairs Greenland National Museum & Archives.
- Gaukstad, E. 2001. Fra antikvarisk interesse til egen forvaltning. I J. Holme (red.), *Kulturminnevern. Lov, forvaltning, håndhevelse, Bind I.* Økokrims skriftserie nr. 12(2001): 130-135. Oslo: Økokrim.
- Gaukstad, E., og J. Holme, 2001. Hovedaktørene i kulturminneforvaltningen. I J. Holme (red.), *Kulturminnevern. Lov, forvaltning, håndhevelse, Bind I.* Økokrims skriftserie nr. 12(2001): 136-147. Oslo: Økokrim.
- Gibson, J. 1986. *The ecological approach to visual perception.* Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Gjerde, J. M. 2010. *Rock art and landscapes: studies of Stone Age rock art from northern Fennoscandia.* Phd. Avhandling. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Gonzales-Ruibal, A. 2006. The dream of reason: An archaeology of the failures of modernity in Ethiopia. *Journal of Social Archaeology*, 6: 175-201.
- Grunnloven 1814: *Kongeriget Norges Grundlov, given i Rigsforsamlingen paa Eidsvold den 17de Mai 1814.* Fra internett 02.04.2012:
<http://www.lovdatabasen.no/all/tl-18140517-000-006.html>
- Guribye, R., og J. Holme. 2001. Automatisk fredete kulturminner. I J. Holme (red.), *Kulturminnevern. Lov, forvaltning, håndhevelse, Bind II.* Økokrims skriftserie nr. 12(2001): 32-101. Oslo: Økokrim.
- Gustafsson, A., og H. Karlsson. 2004. *Plats på scen. Kring beskrivning och förmedling av Bohusläns fasta fornlämningar genom tiderna.* Bohusläns Museum kulturhistoriska dokumentationer nr 17. Uddevalla : Bohusläns museum.
- Harman, G. 2002. *Tool-being: Heidegger and the Metaphysics of Objects.* Chicago: Open Court.
- Heidegger, M. 2007 [1962]. *Væren og Tid.* Oslo: Pax Forlag A/S.

- Helskog, K. 2004. Landscapes in rock-art: Rock-carving and ritual in the old European North. I C. Chippindale og G. Nash (red.), *The figured landscape of rock-art: Looking at pictures in place*, 265-288. Cambridge: Cambridge University Press.
- Henriksen, J. 2008. Mangeromstuftene på Finnmarkskysten. I I. Hage, E. Haugdal, B. Ruud og S. Hegstad (red.), *Arkitektur i Nord-Norge*, 163-201. Bergen: Fagbokforlaget.
- Henriksen, J. E., E. Myrvoll, B. Olsen og C. P. Amundsen. 2006. Culture, contact, coping, and commercialization in Arctic Norway AD 1200-1600. I J. Arneborg og B. Grønnow (red.). *The dynamics of northern societies. The SILA and NABO Conference in Copenhagen, May 10th - 14th – 2004*, 245-257. Copenhagen: The National Museum of Denmark 2006.
- Hodgson, D. 2008. The visual dynamics of Upper Palaeolithic cave art. *Cambridge Archaeological Journal*, 18(3): 341–53.
- Holck, P. 2000. Tapte forskerne hodet? *Kritisk Juss*, nr.4: 43-44.
- Holme, J. 2001. Generelt om loven. I J. Holme (red.), *Kulturminnevern. Lov, forvaltning, håndhevelse, Bind II*. Økokrims skriftserie nr. 12(2001): 10-23. Oslo: Økokrim
- Holm-Olsen, I. M. 1989. 112-års fortidsminneregistrering i Nord-Norge 1874-1986. Et forskningshistorisk tilbakeblikk. I R. Bertelsen, P. K. Reymert og A. Utne (red.), *Framskritt for fortida i nord. I Povl Simonsens fotefar*. Tromsø Museum Skrifter XXII. Tromsø: 17-29.
- Holm-Olsen, I. M. 1990. O. M. Nicolaissens utgravninger og nordnorsk gravskikk i jernalderen. *Viking*, LIII: 91-101.
- Holm-Olsen, I. M., E. R., Myrvoll, M. Myrvoll, og A. Thuestad. 2010. *100-årsgrensen for automatisk fredete samiske kulturminner: Status og scenarioer*. NIKU Rapport 40. Oslo: NIKU.
- Holm-Olsen, I. M., E. R. Myrvoll, M. Myrvoll, og A. Thuestad. 2011. *100-årsgrensen for automatisk fredete samiske kulturminner: Casestudier og mulige modeller*. NIKU Rapport 43. Oslo: NIKU.
- Holtorf, C. 2005. *From Stonehenge to Las Vegas: Archaeology as popular culture*. Walnut Creek, Calif: Alta Mira Press.
- Husserl, E. 1976. *Logical investigations*. London: Routledge.

- Husserl, E. 1982. *Ideas pertaining to a pure phenomenology and to phenomenological philosophy*: First Book. Dordrecht, The Netherlands: Kluwer Academic Publisher.
- ILO 1989: Convention no 169 concerning indigenous and tribal peoples in independent countries. Fra internett 01.05.2012: <http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?C169>
- Ingold, T. 2006 [2000]. *The perception of the environment. Essays in livelihood, dwelling and skill*. London, New York: Routledge.
- Introna, L. D. 2009. Ethics and the speaking of things. *Theory, Culture and Society*, 26(4): 398-419.
- Introna, L. D. Uten år. On The Ethics Of (Object) Things. Stream 2: Objects and the Study of Organizations. *CMS 3 paper*. Center for the Study of Technology and Organisation. Lancaster University Management School, Lancaster, LA1 4YX, UK.
- Jameson Jr., J. H. 2004. Public archaeology in the United States. I N. Merriman (red.) *Public Archaeology*, 21-58. London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Keyser, J., og G. Poetschat. 2004. The canvas as the art: Landscape analysis of the rock-art panel. I C. Chippindale og G. Nash (red.), *The figured landscapes of rock-art: Looking at pictures in place*, 118-130. Cambridge: Cambridge University Press.
- Knappet, C. 2005. *Thinking through material culture. An interdisciplinary perspective*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Krog, M. 1999. *Tradisjoner, landskap og folk: om kulturminner og -vern i Berlevåg: delrapport nr. 3 fra NFR-prosjektet Vernet av faste kulturminner i skjæringen mellom tradisjon og modernitet*. Stensilserie B. nr. 57. Institutt for arkeologi. Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Tromsø. 1999.
- Kulturminneloven. 1978. *Lov om kulturminner [kulturminneloven]*. LOV 1978-06-09 nr 50. Fra internett 01.03.2012: <http://www.lovdato.no/all/hl-19780609-050.html>
- Latour, B. 1999. *Pandora's Hope. Essays on the reality of science Studies*. Cambridge, Massachusetts, London, England: Harvard University Press.
- Latour, B. 2003 [1993]. *We have never been modern*. Harlow: Pearson Education.

- Latour, B. 2005. *Reassembling the social: an introduction to actor-network-theory*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Leem, K. 1975 [1767]. *Beskrivelse over Finmarkens Lapper, deres Tungemaal, Levemaade og forrige Afgudsdyrkelse*. København: Rosenkilde og Bagger International Boghandel og forlag.
- MacKenzie, M. A. 1991. *Androgynous objects: String bags and gender in Central New Guinea*. Chur, Switz.: Harwood Academic Publishers.
- Manker, E. 1957. *Lapparnas heliga ställen. Kultplatser och offerkult i belysning av Nordiska Museets och Landsantikvariernas fältundersökningar*. Acta Lapponica XIII. Nordiska Museet.
- Matthews, E. 2002. *The philosophy of Merleau-Ponty*. Montreal: McGill-Queen's University Press.
- Merleau-Ponty, M. 1962. *The phenomenology of perception*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Merriman, N. (red.), 2004. *Public archaeology*. London, New York: Routledge. Taylor & Francis Group.
- Meskill, L. 2010. Human rights and heritage ethics. *Anthropological Quarterly*, Vol. 83, No 4, Fall 2010: 839-859.
- Meskill, L. 2012. The social life of heritage. I I. Hodder (red.), *Archaeological theory today. Second edition*. Cambridge, Malden: Polity Press.
- Miljøverndepartementet. 1992. *Handlingsplan for kulturminneforvaltning (T-891)*.
- Miljøvernforvaltningens prioriterte forskningsbehov 2010 – 2015. Fra internett 01.02.2012:
http://www.regjeringen.no/nb/dep/md/dok/rapporter_planer/planer/2010/Miljovernforvaltningens-prioriterte-forskningsbehov-2010--2015.html?id=597528
- Myrvoll, E. R. 2006. Kulturmiljøer fra jernalderen og tidlig historisk tid i Nord-Troms og Finnmark. I I. M. Egenberg, B. Skar og G. Swensen (red.), *Kultur – minner og miljø. Strategisk instituttprogrammer 2001-2005*, 221-234. NIKU Tema 18. Oslo: NIKU
- Myrvoll, E. R. 2008. *Samiske helligsteder. Tradisjon - registrering – forvaltning*. NIKU Rapport 24. Oslo: NIKU.

- Myrvoll E. R., A. Thuestad og I. M. Holm-Olsen. 2011. Wild reindeer hunting in Arctic Norway: Landscape, reindeer migration patterns and the distribution of hunting pits in Finnmark. *Fennoscandia archaeological*, XXVIII: 3-17.
- Nicolaysen, G. 2011. *Gjenbegravelse i Neiden 25. september 2011 av levninger etter skoltesamer fjernet fra gravplassen ved ST. Georgs kapell i 1915*. Fra internett 01.03.2012: <http://www.ortodoks.com/>
- Nordberg, E., og B. Fossum. 2011. I traditional knowledge and cultural landscape. I J. Porsanger og G. Guttorm (red.), Working with traditional knowledge: Communities, institutions, information systems, law and ethics. Writings from the Arbediethu Pilot Project on documentation and protection of Sámi traditional knowledge. *Dieđut*, 1/2011: 193-223.
- Norendal, S. 2008. Omdiskutert gjenbegravelse i Neiden. *Museumsnytt*. Årgang 56, nr. 5/6: 14-17.
- Olsen, B. 2003. Material culture after text: Re-Membering Things. *Norwegian Archaeological Review*, 36 (2): 87-104.
- Olsen B. 2004. Momenter til et forsvar av tingene. *Nordisk Museologi*, 2004 (2): 27-39.
- Olsen, B. 2006a. Scenes from a troubled engagement: post-structuralism and material culture studies. I C. Tilley, W. Keane, S. Küchler, M. Rowlands og P. Spyer (red.), *Handbook of material culture*. London: Sage Press.
- Olsen, B. 2006b. Ting-mennesker-samfunn. Introduksjon til en symmetrisk arkeologi. *Arkæologisk Forum*, nr. 14, maj 2006: 13-18.
- Olsen, B. 2007. Keeping things at arm's length. A genealogy of asymmetry. *World Archaeolog*, vol 39 (4): 579-588.
- Olsen, B. 2010. *In defense of things: Archaeology and the ontology of objects*. Lanham, MD: AltaMira Press.
- Olsen, B. 2012. Symmetrical archaeology. I I. Hodder (red.), *Archaeological theory today. Second edition*, 208-228. Cambridge: Polity Press.
- Olsen, B., P. Urbańczyk og C. Amundsen (red.). 2011. *Hybrid spaces: Medieval Finnmark and the archaeology of multi-room houses*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning / Serie B Skrifter. Oslo: Novus Press.
- Ot.prp. nr. 7 (1977 - 1978) *Om lov om kulturminner*, Miljøverndepartementet.

- Pétursdóttir, Þ., og B. Olsen. I trykk. Modern ruins: Remembrance, resistance and ruin value. I P. Mullins og J. Schofield (red). *Archaeology of the Modern World. Encyclopedia of Global Archaeology*, vol. 3. New York: Springer
- Pramli, M. C. 1999 *Kulturminner i Harstad: mellom forskning, forvaltning og befolkning: delrapport nr. 4 fra NFR-prosjektet «Vernet av faste kulturminner i skjæringen mellom tradisjon og modernitet»*. Stensilserie B nr. 58. Institutt for arkeologi. Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Tromsø.
- Qvigstad, J. 1926. *Lappische Opfersteine und heilige Berge in Norwegen*. Oslo Etnografiske Museums Skrifter Bind 1, hefte 5. A.W. Brøgers Boktrykkeri AS.
- Rathje, W. L., og M. B. Schiffer. 1982. *Archaeology*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Risan, T. 2010. Klima og kulturminner. Særlig sårbare områder i Norden. NIKU Oppdragsrapport 53. Oslo: NIKU.
- Risan, T., A. Haugen og J. Mattsson. 2011. Chapter 6. Local cultural heritage management under climate change in Norway. I I. Kelman (red.) *Municipalities addressing climate change in Norway*, 93-111. Oslo: Nova Science Publishers.
- Rowlands, M. 2002. The power of origins: Questions of cultural rights. I V. Buchli (red.), *The material culture reader*, 115-133. Oxford, New York: Berg.
- Ságat 23. mars 2011. *Skjelettdeler hjem til Neiden*. Fra internett 02.04.2012: <http://www.sagat.no/sak&article=28648>
- Said, E. W. 1994. *Orientalisme. Vestlige oppfatninger om Orienten*. Drammen: Cappelen Forlag.
- Sameloven. 1987. *Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven)*. LOV-1987-06-12-56. Fra internett 02.04.2012: <http://www.lovdata.no/all/nl-19870612-056.html>
- Schanche, A. 2000. *Graver i ur og berg. Samisk gravskikk og religion fra forhistorisk til nyere tid*. Karasjok: Davvi Girjji OS.
- Schanche, A. 2001. Samiske kulturminner. I J. Holme (red.), *Kulturminnevern. Lov, forvaltning, håndhevelse*. Bind I, Økokrims skriftserie nr. 12 (2001): 56-61. Oslo.
- Schanche, A. 2002a. Knoklenes verdi: Om forskning på og forvaltning av skjelettmateriale fra samiske graver. *Samisk forskning og forskningsetikk. Den*

- nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora* (NESH). Publikasjon nr. 2, 2002: 99-133. Oslo: De nasjonale forskningsetiske komiteer.
- Schanche, A. 2002b. Saami skulls, anthropological race research and the repatriation question in Norway. I C. Fforde, J. Hubert og P. Turnbull (red.), *The dead and their possessions. Repatriation in principle, policy and practice*. One World Archaeology, 43: 47-58. London, New York: Routledge.
- Schiffer, M. B. 1976. *Behavioral Archeology*. New York: Academic Press.
- Sellevold, B. 2009. Etikk og gamle skjeletter. Lastet ned fra nettside til *Forskningsetiske komiteer* 02.04.2012: <http://www.etikkom.no/FBIB/Temaer/Forskning-pa-menneskelig-materiale/Menneskelige-levninger/Etikk-og-gamle-skjeletter/>
- Shanks, M. 2007. Symmetrical archaeology. *World Archaeology* 39 (4): 589-596.
- Shanks, M., og R. McGuire. 1996. The craft of archaeology. *American Antiquity* 61(1): 75-88.
- Silliman, S. W. (red.). 2008. Collaborating at the trowels' s edge: Teaching and learning in indigenous archaeology. Tucson: The University of Arizona Press.
- Sjølie, R. 2003. *Vern og forvaltning av samiske byggverk. Hovedrapport august 2003*. Sámediggi / Sametinget.
- Skandfer, M. 2009. Ethics in the landscape: Prehistoric archaeology and local Sámi knowledge in interior Finnmark, Northern Norway. *Arctic Anthropology*, 46 (1–2): 89–102.
- Skounti, A. 2009. The authentic illusion. Humanity's intangible cultural heritage, the Moroccan experience. I L. Smith og N. Akagawa (red.), *Intangible heritage*, 74-92 London: Routledge.
- Smith, L. 2006. *Uses of heritage*. London, New York: Routledge.
- Smith, L. 2011. Look it's a collection of rocks! *Norwegian Archaeological Review*, 44 (1): 71-74.
- Smith, L., og E. Waterton. 2009. *Heritage, communities and archaeology*. London: Duckworth.
- Solli, B. 1996. *Narratives of Veøy. An investigation into the poetics and scientifics of archaeology*. Universitetets Oldsaksamlings Skrifter. Ny rekke, nr. 19. Oslo:

- Institutt for arkeologi, kunsthistorie og numismatikk, Universitetets
Oldsaksamling.
- Solli, B. 1997. Ting og tid, fortellinger og identitet. I B. Brenna og K. M. Fjeldstad (red.), *Kollektive identiteter, ting og betydninger*. TMV Skriftserie, nr. 24, 1997: 163-180. Oslo: Senter for teknologi og menneskelige verdier.
- Solli, B. et al. 2011. Some reflections on heritage and archaeology in the Anthropocene. *Norwegian Archaeological Review*, 44 (1): 40-54.
- Sommerseth, I. 2011. Archaeology and the debate on the transition from reindeer hunting to pastoralism. *Rangifer*, 31 (1): 111-127.
- Svanberg, F. og K. H. Wahlgren. 2007. *Publik arkeologi*. Lund: Nordic Academic Press og Statens historiska museum.
- Svestad, A. 2007. Tilbakeføring av skjeletter til Neiden. Kronikk i avisa *Nordlys* 03.12.2007.
- Svestad, A. 2010. De døde skjuler mange ting - Arkeologiske undersøkelser på Gullholmen kirkegård. *Tana-årboka - Deanu jahkegirji: 77-91*.
- Svestad, A. 2011. The impact of materiality on Sámi burial customs and religious concepts. *Fennoscandia archaeologica*, XXVIII (2011): 39-56.
- Terrill, G. 2008. Climate Change: How should The World heritage Convention respond? *International Journal of Heritage Studies*, 14(5): 388-404.
- Thomas, J. 1996. *Time, culture and identity: An interpretive archaeology*. London: Routledge.
- Thomas, J. 2004. *Archaeology and modernity*. London, New York: Routledge.
- Thorleifsen, D. 2008. Preface. I M. Gabriel og J. Dahl (red.), *UTIMUT. Past heritage – future partnerships discussion on repatriation in 21st Century*. Document No.122: 12-21. Eks-Skolens Trykkeri: København.
- Tilley, C. 1994. *The phenomenology of landscape*. London: Berg.
- Tilley, C. 1999. *Metaphor and material culture*. Oxford: Blackwell.
- Tilley, C. 2004. *The materiality of stone: Explorations in landscape phenomenology*. Oxford: Berg.
- UNESCO. 1972. *Convention concerning the protection of the world cultural and natural heritage*. Fra internett 01.05.2012:
<http://whc.unesco.org/en/conventiontext>

- UNESCO. 2003. *Convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage*.
Fra internett 01.05.2012: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=17716&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
- United Nations. 2007. *United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (Urfolkserklæringen)*. Fra internett 02.04.2012:
<http://social.un.org/index/IndigenousPeoples/DeclarationontheRightsofIndigenousPeoples.aspx>
- Utenriksdepartementet. 2006. *St.prp. nr. 73 (2005-2006) Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven*. Fra internett 02.04.2012:
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/regpubl/stprp/20052006/stprp-nr-73-2005-2006-.html?id=212715>
- Veneziacharteret. 1964. *International charter for the conservation and restoration of monuments and sites (The Venice Charter - 1964)*. Fra internett 02.04.2012:
<http://www.icomos.no/cms/content/view/27/52/lang,no/>
- Webmoor, T., og C. L. Witmore. 2008. Things are us! A commentary on human/things relations under the banner of a “social” archaeology’. *Norwegian Archaeological Review*, 41(1): 53-70.
- Ween, G. 2010. Making places and polities: Indigenous uses of cultural heritage legislation in Norway and Australia. I G. Minnerup & P. Solberg (red.), *First World First Nations. Internal colonisation and indigenous self-determination in Northern Europe and Australia*, 212-227 (kapittel 11). Sussex: Sussex Academic Press.
- Ween, G. 2012. World heritage and indigenous rights: Norwegian examples. *International Journal of Heritage Studies*, 18 (3): 257-270.
- Witmore, C. 2004. On multiple fields. Between the material world and media: two cases from the Peloponnesus, Greece. *Archaeological Dialogues*, 11 (2): 133-164.
- Witmore, C. 2007. Symmetrical archaeology: Excerpts of a manifesto. *World Archaeology*, 39(4): 546–562.
- Witmore, C. 2011. Growing beyond Leviathan: Archaeology and the Antropocene. *Norwegian Archaeological Review*, 44(1): 74-78.

DEL II Artikkelsamling

Artikkel 1:

Myrvoll, E. R. (i prosess). Kulturminneregistrering og taus kunnskap. Artikkelen er i prosess og godkjent for oversendelse til fagfellevurdering i antologien *Å lage kulturminner: om hvordan kulturarv formes, forstås og forvaltes*.

Artikkel 2:

Myrvoll E. R. 2010. Kulturminner i *Askeladden* og kategoriernes vold. *Viking*, bind LXXIII: 81-102.

Artikkel 3:

Myrvoll, E. R. 2010. Når arkeologi møter lokal kunnskap – etiske implikasjoner. *Nordisk Museologi*, nr 1, 2010: 78-95.

Artikkel 4:

Myrvoll, M., A. Thuestad, E. R Myrvoll og I. M. Holm-Olsen, 2012. Unpredictable Consequences of Sámi Self-Determination - Rethinking the Legal Protection of Sámi Cultural Heritage in Norway. *Arctic Review on Law and Politics*. Vol. 4, 1/2012: 30-50.

